

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1964 • 5

Számunk szerzői:

BACONSKY, A. E.
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSU
BOKROS JÁNOS
BORBÉLY SÁNDOR
CSALA KÁROLY
CSANÁD BÉLA
CSUKA ZOLTÁN
DÉVÉNYI IVÁN
DORMANDI LÁSZLÓ
FUTAKY HAJNA
HAITS GÉZA
HAJNAL GÁBOR
HARCOS OTTÓ
ISZLAI ZOLTÁN
JÁNOSY ISTVÁN
JÉKELY ZOLTÁN
KÁNYÁDI SÁNDOR
KELETI ARTHUR
KERESZTURY DEZSŐ
KISS DÉNES
F. KOVÁCS FERENC
LÁSZLÓ ANNA
LÁZÁR ISTVÁN
MORVAY GYULA
CS. NAGY ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
OTTÓ FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PERNECZKY GÉZA
RÓNAY GYÖRGY
STENCZER FERENC
SÜKÖSD MIHÁLY
SZEPESI ATTILA
SZÖDY SZILÁRD
TAKÁCS IMRE
TÓTH ISTVÁN
URBÁN GYULA
VOLLY ISTVÁN

Rajzok:

BÁLINT ENDRE
CZÓBEL BÉLA
KECSKEMÉTI KÁLMÁN
F. NAGY ILONA

VISSZHANG

A *Hid* című, Újvidéken megjelenő irodalmi folyóirat múlt évi decemberi száma közli munkatársunk, *Thiery Árpád* „Cédula egy jellegtelen bádogdobozban” című elbeszélését.

*

A *Jelenkor* ez évi második számában jelent meg *Sükkösd Mihály* „Szélgjegyzetek a *Hid* margójára” című tanulmánya. A tanulmányt a jugoszláviai *Magyar Szó* egyik elmúlt száma is kivonatossan ismertette.

*

Volly István „Jugoszláviai csárdásdalok” című kis cikkét, mely a *Jelenkor* 1964. évi első számában jelent meg, a zágrábi *Magyar Képes Újság* március 15-i száma teljes terjedelemmel átvette és közölte.

*

A *Hid* februári száma – az *Élet és Irodalom* cikke alapján – ismerteti a Magyar Írók Szövetsége januári kibővített választmányi ülését, mely a *Jelenkor* elmúlt évfolyamának kritikai elemzésével foglalkozott.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

1964. MÁJUS

TARTALOM

JÉKELY ZOLTÁN versei - - - - -	379
ISZLAI ZOLTÁN: A város terei (vers) - - - - -	380
BERTHA BULCSU: Nyugtalan Európa (novella) - - - - -	381
TAKÁCS IMRE versei - - - - -	395
CSUKA ZOLTÁN: Isztiai gyöngyök (vers) - - - - -	396
HAJNAL GÁBOR: Újra átjár (vers) - - - - -	397
LÁSZLÓ ANNA: Fontos ügy (novella) - - - - -	398
KISS DÉNES: Hogy az legyen (vers) - - - - -	405
NYERGES ANDRÁS: Észrevétlenül (vers) - - - - -	406
URBÁN GYULA: Tájkép vassal és emberrel (vers) - - - - -	406
PÁL JÓZSEF versei - - - - -	407
CSANÁD BÉLA: Tizennyolcévesek (vers) - - - - -	408
CS. NAGY ISTVÁN: Steinamanger (vers) - - - - -	408
SÜKÖSD MIHÁLY: Maradj meg (novella) - - - - -	409
JÁNOSY ISTVÁN versei - - - - -	422
KELETI ARTHUR: Emlékezés egy kóbor soványka kis ebre (vers) - - - - -	423
SZEPESI ATTILA: Áprily Lajos (vers) - - - - -	424
MORVAY GYULA: Karácsonyi látogatás (novella) - - - - -	425
BOKROS JÁNOS: Ha vallatom (vers) - - - - -	429
A. E. BACONSKY versei (<i>Kányádi Sándor</i> fordításai) - - - - -	430
TÓTH ISTVÁN: Névtelen emlékek között (vers) - - - - -	432

DOKUMENTUM

OTTÓ FERENC: József Attila emlékek - - - - -	433
--	-----

HAGYOMÁNY

VOLLY ISTVÁN: Sebestyén Gyula, a dunántúli regös- énekek gyűjtője - - - - -	442
--	-----

MŰVÉSZET

HAITS GÉZA: Szőnyi István - - - - -	446
DÉVÉNYI IVÁN: Látogatás Bálint Endrénél - - - - -	449
D. I.: Czóbel Béla párizsi kiállítása - - - - -	451

PERNECZKY GÉZA: Kondor Béla székesfehérvári kiállítására	453
HARCOS OTTÓ: A művészettörténet forrásai	453

J E G Y Z E T

CSALA KÁROLY: Két vers - egy logika	455
KERESZTURY DEZSŐ: Emlékezés Móra Ferencre	460
PAKOLITZ ISTVÁN: Móra (vers)	463
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Az irodalmi társaságok szerepéről	464

S Z É L J E G Y Z E T

DORMANDI LÁSZLÓ: Párizsi visszhang	468
F. KOVÁCS FERENC: Szép dolog a költőiség	468
LÁZÁR ISTVÁN: Több betű	469
DÉVÉNYI IVÁN: Minek a nyomán készült?	470

S Z E M L E

RÓNAY GYÖRGY: A nehéz szerelem kezdete	471
BORBÉLY SÁNDOR: A novellairó Tamási Áron	475
SZÓDY SZILÁRD: Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét	477
STENCZER FERENC: Sánta Ferenc: Húsz órás riport	478
FUTAKY HAJNA: Bódás János: Mai prédikátor	479

R A J Z O K

F. NAGY ILONA	394
KECSKEMÉTI KÁLMÁN	417
SZÓNYI ISTVÁN	441, 445
BÁLINT ENDRE	451
CZÓBEL BÉLA	452

M Ű M E L L É K L E T

SZÓNYE ISTVÁN két festménye
BÁLINT ENDRE két illusztrációja

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkeszti:

BERTHA BULCSU (a prózai rovat vezetője), CSORBA GYÖZŐ (a lírai rovat vezetője), PAKOLITZ ISTVÁN (munkatárs), PINTÉR ZOLTÁN (a kritikai rovat vezetője) és TÜSKÉS TIBOR (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat; Pécs, Hunyadi János u. 11. Telefon 15-32, 50-00. - Egyes szám ára 6,- Ft. Évi előfizetés díja 72,- Ft. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk-számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk-számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-1013 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

JÉKELY ZOLTÁN

EXPEDÍCIÓ

Hajóban ültem már megint, és még hozzá minőben!
szálltam vele kedvem szerint vizen és levegőben.
Alakja rombusz, mint ama gyermekkori papírhajóknak,
s mintha még most is ringana velem a rózsás csodacsolnak.
Körülöttem, mily tünemény! – kagylók, tenyérnél nem nagyobbak,
hintáztak a tenger színén, valóságos gyöngyház-hajóhad.
Felhajtvá fél teknőjüket, az szolgáltatta a vitorlát,
napon tündöklő gyöngyüket nem látszó, messzi révbe hordták.
S a tenger, lomha ősmagány, szelíd hullámú, néma zsongás,
hogy boldog-árva utasán semmi balsejtelem, szorongás.
(Nincs is csodásabb adomány, mint sejteni egy éjszakán át
tenger, vagy felhő taraján az Isten várandós magányát...)
Lüktettek lágyan a habok, olvadt üveg roppant hutában,
s az ember csak a Holnapot érezte titkos áramában.

S magam voltam a kósza mag, szökött emléke a világnak,
Kiből új emberség fakad, ha párra egyszer még találhat.

ELLEN-SZONETT HELENÁNAK

(P. Ronsard módjára)

Heléna, mégsem ültetek fenyőt
dicsőségedre! Jaj, hisz nincs jogom rá,
a szép Loire-part sem a birtokom már,
a dudva ott már mindent rég benőtt.

Igaz, mikor tegnap fölémhajoltál,
egy percre elfeledtem az időt,
mely faunokat és nimfákat kiölt,
és gonoszabban öröl száz malomnál!

Szép ifjúságod elkápráztatott,
szemedben, véltem, Amor lángja lobban.
s akire lobban, én, én vagyok –

De éji órán meggondolva jobban
a dolgaink: hitem úgy elhagyott,
hogy már csak sírni tudnék bánatomban.

HALOTT SIRÁLY

Láttál-e már égről lehullt sirályt?
Mint egy csomó véráztatott fehér rongy,
Nytott szemében vád az ég iránt
S felhők, akár a szappanbuborékon.

BETELJESÜLÉS

Virág-szörny szirmaiba bújt,
megrészegült bogárka!
Életed álma teljesült:
készülj a halálra!

Mérges emésztő-balzsamok
kitöltenek, bevonnak;
se tegnapod, se holnapod:
a léted percnyi volt csak!

OLAJFADAL

Ma kinyilott az olajfa milliónyi csillaga,
s homlokomon átnyilallott részegítő illata:
megrontóm lesz, éreztem homályosan,
mint pucér lány, kinek árnya
álmaimon hajnaltájba
balzsamosan átsuhan.

ISZLAI ZOLTÁN

A VÁROS TEREI

A város tereit, ahol éltem,
Ostorozza a szakértő vihar.
Az erkélyen állok, nézem,
Hogy zúzódik a fa, törik a gally.

Találkozónkra délelőtt mentem.
Utcája új volt, háza fiatal.
Ujjongó fűvön, a kertben
Hempergett barbár gramafonricsaj.

Kéretlen felhő, ellobbanó ég.
Kezemben pohár kék sör az ital.
Tiszteltem szándékát, földjét,
Fürödtem porban madaraival.

Most megsebzett terraszain járok.
A város zajában elmerült. Kihalt.
Hozzámvág tépett plakátot
A szél és lecibálja a vihar.

BERTHA BULCSU

NYUGTALAN EURÓPA

I.

Az orvos egy kulcsot szorongatott a kezében, melyhez valamelyik nyugati reklámirodában miniatűr autókereket kapcsoltak karabinerrel.

– Na és...? – kérdezte, s egkedvűen megpörgette a kulcs végén hintázó autókereket. A rendelőben ekkor a pszichológus kivételével mindenki az autókerekre nézett. Az egyik ideggyógyásznak eszébe jutottak a centrifugális idegek. A pszichológus az asszonyt figyelte, aki akadozva beszélt. A főorvos mutatóujja körül keringő autókerek azonban az asszonyt is meglepte, elhallgatott. A főorvos újra megszólalt:

– És...?

Az asszony pillantása elszakadt a keringő autókerékről, és tűnődve, idegesen folytatta:

– Reggel hatkor meghallgatta a híreket, és azt mondta, hogy neki ez a Karib tengeri ügy nem tetszik.

– Hogyan mondta?

– Azt hiszem, cigarettázott. Reggelizés közben az újságot is átfutotta, és felolvasott belőle egy címet: „Holnap reggel légoltalmi próbariadó...” Nevetve legyintett, aztán kiitta a teáját és elment.

– Úgy tudom a barátai vezették haza...

– Igen... Azt mondják, keveset ivott, talán egy üveg sört, vagy még annyit sem. A sörét a Kis Hullámban szokta meginni a barátaival, akik ugyancsak a könyvelésben dolgoztak. Hozzájuk tartozott még egy nyugdíjas sofőr is, aki mopszli kutya-hoz hasonlított. A sofőrrel csak a Hullámban szoktak találkozni. A presszóban egyébként mindenkit ismertek. Ezen a napon ott volt valamilyen Tutu nevű ember is, akit két évre ítéltek sikkasztásért, de még nem kezdte meg a büntetését. Állítólag szólt a rádió, és mindenki a híreket figyelte, mert a hajók már csak ötszáz kilométerre voltak a blokádtól. Gyimesi szerint, akivel az irodában egymás mellett volt az íróasztaluk, egyszercsak elsápadt és hebegni kezdett: „A tank... Megöl a tank...”

– A világháborúban gondolom megsebesült...

– Erről nem tudok... Néha beszélt egy virágvasárnapi bombázásról, ami Szombathelyen érte, s egyszer – legalábbis úgy emlékszem – a fiának valamilyen lövészgödörrel mesélt, ami fölött átmentek a tankok, s neki semmi baja sem lett.

Az autókerek még mindig a főorvos mutatóujja körül keringett.

– Igen... És este?

– Elaludt... Éjszaka többször felgyújtottam a villanyt és megnéztem, mi van vele? Nagyon mélyen, mozdulatlanul aludt. Reggel nem szólt, úgy tűnt, hogy észre sem vesz bennünket. Egyébként nem látszott rajt semmi különös. Kiment a folyosóra és valahogyan eltűnt.

– Hol van ez a ház?

– A Jókai utca vége felé... Új OTP ház...

Az autókerek megingott, letért pályájáról, és zökkenve, majd hintázva megállt a karabiner végén.

– A férjét most behozzuk... Próbáljon vele beszélni.

Két ápoló kíséretében magas, töredezett arcvonású férfi lépett a szobába. Közvetlenül a főorvos íróasztala előtt állt meg, és körülnézett. A pillantása mindenkit felmért, és egyetlen arcon sem állapodott meg. A felesége ekkor felkiáltott:

– Simon! Hát meg sem ismerisz? Én vagyok, Simon, azért jöttem, hogy...

A töredezett arcú férfi futólag odanézett, aztán a főorvoshoz fordult:

– Ez az I-es számú fertőtlenítő állomás?

– Simon! Én vagyok itt, Simon! – szólalt meg újra a felesége, de a töredezett arcú férfi továbbra is a főorvosra nézett:

– Ez az I-es számú fertőtlenítő állomás? – Türelmetlen volt. Szeretett volna valami biztosat tudni, de az orvos hallgatott, mintha nem értené a kérdést. A főorvos, az ideggyógyászok, a pszichológus és az asszony, Simon arcát nézték, és semmit sem tudtak Simonról.

II.

Simon néhány időegységgel korábban még egy pincében szorongott, közvetlenül az ablak mellett. Az ablakot vastag vaslemez borította kívülről, s így olyannak hatott, mint egy ismerős falusi vakablak, ahol a nagyapja valamikor a bagószagú pipáit tartotta, s egy szerszámosládát, amiben minden rozsdás és avett volt, a fogók, kalapácsok és szegek is. A pipaszagot őrizgető falusi vakablak azonban mégiscsak más volt, mert egy nagyapát jelképezett, aki szikla arcával különös biztonságot árasztott a házban. Ezt az ablakot pedig egy vaslemez fedte, s a lemezen át hideg áramlások húzódtak be a pincébe, s akit megérintett, az...

Mindenki rettegett a különös, rideg áramlástól, s igyekezett az ablaktól a lehető legtávolabbra kerülni. Így a pincében szorongó tömeg állandóan mozgott, mint egy hirtelenjében összeforrasztott kő lengett, billegett a falak között. Ez a mozgás azonban nagyon viszonylagos volt, mert csak azoknak sikerült valamicskét elmozdulniok, akik az ablaktól már bizonyos távolságra voltak. Akik egyszer az ablak mellé sodródtak, mint Simon is, nem tudtak többet elmozdulni. A tömeg nem engedte, rájuk nehezedett, s rajtuk megtámaszkodva végzett bizonyos mozgásokat.

Simon rázkódott a félelemtől. A tarkóján meg-megújuló hűvös áramlást érzett, s nem tudta, hogy a hűvös áramlás huzat, vagy már a sugárzás? Igyekezett arra gondolni, hogy a bombát még nem dobták le, s így a hűvös áramlás nem lehet más, mint közönséges huzat, de nem tudott megnyugodni. A pincében egyébként többen azon a véleményen voltak, hogy a bombát már egészen biztosan ledobták, s a pince felett minden elpusztult. Mások viszont úgy tudták, hogy a bombát majd csak ezután dobják le, s készülődtek a szörnyű pillanatra. A nők valamilyen katolikus imádság kezdő sorait ismételtették monoton mormogással, ami hol erősödött, hol gyengült, mint a hullámverés. Simonnak úgy tűnt, hogy a mormogás a huzattal sodródik, s csak akkor erősödik meg, amikor nekivágódik a falnak. Simon fülében zúgott, hullámzott a mormogás, s egy-egy pillanatra úgy érezte, hogy a morajlással a fülén át a sugárzás is a szervezetébe kerül. Időnként megtapogatta az arcát, mert furcsa bizsergést érzett a bőrén. Ezekben a pillanatokban már tudta, hogy a fertőzés elkerülhetetlen.

Bizonyos idő után világosodott a pincében és ritkult a tömeg. Amikor elmozdulhatt az ablak mellől, észrevette, hogy a pince távoli ajtaját már kinyitották, s az emberek egy része elhagyta a helyiséget. Ekkor már tudta, hogy az atombombát ledobták, s bizonyos értelemben minden végetért, s így a pince látszólagos biztonsága is elvesztette a jelentőségét.

Végtelen, hosszú folyosókon lépkedett a kijárat felé. Az oldalnyílásokban, és a fal mélyedéseiben még mindenütt emberek álltak, s ezek követelték, hogy csukják be az ajtókat. Az ajtóig azonban csak azok mertek elmenni, akik ki akartak jutni a pincéből, s így az ajtó véglegesen nyitva maradt.

A hosszú folyosókon át egy térre lehetett jutni, melynek két oldalán a támadás előtt a város legjelentősebb épületei álltak. Simon értetlenül állt a téren, mely megnagyobbodott, mert összeroskadtak körülötte a házak. Szürke, egyöntetű romhalmaz volt a város, minden összeomlott, csak a gúnárnyakú kandeláberek álltak. Simon visszaneézett, hogy legalább a pince kijáratát lássa, de már az is belevesztett a szürke, egyhangú romokba. Lépett néhányat a kövek között, s megborzongott, mert felismerte, hogy az atombomba a színeket is megölte. Minden kifakult, a téglák elvesztették pirosságukat. Tovább lépkedett a szürke romokon, és igyekezett megtalálni azt a pontot, ahol valamikor az út húzódtott. A romok között emberek bukkantak

fel, s bizonytalanul az égboltra bámultak. Simon is felnézett az égre, de csak felhőket látott és bizonytalan szürkéséget. Amikor odább akart lépni, valaki megérintette a vállát. Az érintéstől megborzongott, s ijedten hátrafordult. Egy karszalagos, piszkos arcú ember állt mellette, s szó nélkül intett, hogy kezdje meg a munkát. Simon ekkor észrevette, hogy egy bizonyos vonal mentén, ahol valamikor az út húzódhatott, már néhány ember hajlong.

Simon is lehajolt, s a köveket a képzeletbeli vonal mentén odább dobálta. Nem érzett fáradtságot, és mást sem érzett. Gépiesen hajlongott, s egyetlen pillanatig sem érezte, hogy a munkájának valami értelme van, igazság szerint azt sem érezte át, hogy a kövek odább dobálása munka. Szürke, és általános volt minden, s a véglegesnek tűnő helyzetben nem volt értelme sem érzelmeknek, sem a gondolatoknak.

Egy bizonyos idő elteltével furcsa idegen zúgás hallatszott a messzeségből. A zúgás nagyon lassan közeledett, s a hatásában volt valami újabb és tömörebb szürkéség. Ekkor megjelent a piszkosarcú ember, és intett Simonnak, hogy hagyja abba a munkát. Simon és a többi ködobáló, a karszalagos ember nyomában elindult az erdő felé. Az erdő valamikor a hegyoldalban kezdődött, s a város felkúszott a fák közé. Most a hegyoldalban is romok hevertek, s úgy tűnt, hogy a csupasz domboldalon sohasem zöldelltek ligetek. A romok között nehezen lépkedtek. A lábuk alatt néha meginogtak a formátlan kövek, s ilyenkor bezuhantak a törmelékhalmaiba. Amikor felérkeztek a tetőre, egy távoli hegygerincen megpillantották az erdőt.

Szürke, jellegtelen dombokon és völgyeken keltek át, s lábuk nyomán felporzott a hamu. Ilyenkor meggyorsították a lépteiket, mert mindentől féltek, ami porzott és szállongott a levegőben.

A szürke, ijesztő hegyoldalakon feketés színezetű tuskók jelentek meg, az élet első jelei. Később égett facsonkok, majd vörösárnyalatú fatörzsek következtek, de utána még órákig kellett gyalogolniuk, hogy elérjék az erdőt. Az erdő szélén csupaszok voltak a fák, s a levelek beljebb is fonnyadtak, betegek. Az egyik emelkedőn közepes nagyságú épület állt, s ebbe a házba relytélyes módon besütött a Nap. Simon belépett a házba, s szomorú embercsoportokat látott, főleg asszonyokat és gyerekeket. Beljebb ment és megnézte az arcokat. Ha egy-egy csoporthoz véletlenül közelebb hajolt, elhúzódtak tőle az emberek. Simon tudta, hogy a sugárzástól félnek, s ilyenkor saját maga is megborzongott. Az egyik csoportban észrevette a feleségét. Az asszony nem húzódott el, csak szomorúan, érzések nélkül rápillantott. Néztek egymást, aztán az asszony megszólalt:

– A gyerek is megvan, él...

Simon nem szólt, csak állt, és szomorúan nézte a feleségét.

– Egy másik épületben van, odább az erdőben.

Simon megfordult, s lassú, bizonytalan léptekkel elindult, hogy megkeresse a gyerekeit. A házon túl gyümölcsfák álltak, s a szomorúság kéken lengett az ágaik között. Simon elment alattuk, s ekkor egy egészen kevés fájdalmat érzett a mellkasában. A gyümölcsfák után erdő következett, mozdulatlan allékkal, néma ösvényekkel. Hosszú gyaloglás után elérkezett egy épülethez, mely tele volt szalmazsákkal, és mozdulatlanul alvó emberekkel. Egy piszkosarcú karszalagos ember intett Simonnak, hogy feküdjön le.

III.

Simon furcsa zajokat érzékelt, melyek lüktetésszerűen beszűrődtek a falakon. Néha elhalkult minden, aztán lassú zsibongással újrakezdődött. Felült az ágyon, és egy pillanatig olyan érzése támadt, mintha ismerős helyen lenne... Látott egy asszonyt, aki nagyon hasonlított a feleségére, de tudta, hogy nem a felesége, hiszen azt a másik épületben hagyta.

Sietve felöltözött, és kilépett a házból. Azonnal látta, hogy a ház mellett egész sor épület áll, melyeket az este nem vett észre. Gondolkodni azonban nem volt ideje, mert odalépett hozzá két különleges öltözékű karszalagos férfi, és igazoltatta. Simon

azonban nem találta az igazolványát, így az egyik karszalagos belefűjt a sípjába, a másik pedig egészen halkán megszólalt:

– Sajnálom kérem, ez fertőzött terület.

Fehér köpenyes csoport érkezett a ház elé. Gázálcot és vöröskeresztes karszalagot viseltek. Simont hordágyra tették, s az egyik fehérköpenyes villámgyorsan bekötözte a bal kezefejét. Simon tiltakozott:

– Semmi baja sincs a kezemnek.

– Ne vitatkozzon! – csak ennyit mondott a karszalagos, aztán felkapták a hordágyat, s futva elvitték.

Simon felkönyökölt a hordágyon és igyekezett körülnézni. Fehérköpenyes és furcsa, impregnált ruhás embereket látott. Egy csoport árkot ásott, egy másik ólomkábelokat vonszolt valamerre. A házak közé ékelődött üres telken hatalmas lánggal égett egy fabódé. Simont ez megzavarta. A tűz teljesen értelmetlen volt az ép és sértetlen házak között. Valamivel odább az út közepéből vízoszlop tört elő, s belefúródott a villanyvezetékek sűrű kötegébe. A vízoszlop tövében két tűzoltó küszködött valami kulcsfélével, s néhány méterrel odább három katona röhögött. Simon hallotta, amikor az egyik megjegyzte:

– Impotens banda...

A másik oldalon elment mellettük két teherautó, és egy katonai személygépkocsi. A támadás óta ez volt az első eset, hogy Simon autókat látott. Végül egy U-alakban záruló házcsoport közepére értek, ahol már tizesével, húszasával álltak a hordágyak. Simont hordágyastól a többi közé tették, s azonnal otthagyták. A hordágyakon üldögéltek vagy könyököltek az emberek. Simon mellett egy fiatalabb fickó támaszkodott malteros szélű hordágyán és cigarettázott.

– Jó kis hecc, mi? – kérdezte és Simonra vigyorgott.

– Tragikus.

– Nézze szak, a tűzoltókat nem szabad komolyan venni, a többi viszont elég jól megy.

– Mikor kezdődött?

– Hétkor kellett volna, de valahol elgatyázták az időt, így csak nyolckor következett be a támadás. Engem nem érdekel, legalább lazítok...

Simon gyanakodva a fiúra nézett, mert olyan érzése támadt, hogy az meghülyült. Egy kicsit tényleg hülyének látszott, így hát a továbbiakban nem törődött vele.

Gázálcáros katonák meneteltek az úton. Simon néhány dolgot egyáltalán nem értett. Furcsának találta, hogy a mentőosztagok egy része gázálcot viselt, mások viszont csak sugárbiztos ruhát és műanyag sapkát. Aztán arra gondolt, hogy a gázálcot a biztosan azok viselik, akik a körzeten túl is dolgoznak, ahol még nem végeztek el a pontos méréseket. Ez megnyugtatta, s általában nagy nyugalmat érzett, mert meglepte a szervezethez. Amikor a pincéből elindult, azt hitte, minden elpusztult, s nem akad ember, aki megmondja, hogy mit kell csinálni? Később újra nyugtalan lett, mert eszébe jutott a fia, akit meg akart keresni. Az is nyugtalanította, hogy nem ismerte a támadás méreteit, s fogalma sem volt róla, hogy mekkora területek pusztultak el, s arról sem, hogy a támadás még folytatódik, vagy már befejeződött?

Vödrökkel és rövidnyelű meszelőkkel újabb embercsoport érkezett. Sárga jelekkel körülhatárolták a házcsoportok között kialakult U-alakú területet. Simon leszállt a hordágyról és odament hozzájuk.

– Mit csinálnak?

– Jelzéseket helyezünk el a fertőzött területen.

Simon mellettük lépkedett és nézte a jeleket.

Valaki megérintette a vállát. Megfordult. Karszalagos, piszkosarcú ember állt mellette.

– Hol a szerelése?

Simon értetlenül bámult a karszalagos emberre, az pedig megfordult és intett, hogy kövesse. Simonnak egy közeli épületben vödört és rövidnyelű meszelőt adtak, s néhány perc múlva már a meghatározott útszakaszon lépkedett szerszámaival. Tíz

méterenként egyezményes jeleket rajzolt az út szélére. Az út hosszú órákig teljesen kihalt volt, aztán váratlanul megindult rajt a forgalom. Amikor az első autó felbukkant, magasra tartotta a meszelőjét, s leállította a kocsit.

– A terület fertőzött – mondta a sofőrnek. A sofőr értetlenül rámeredt, aztán egyetlen rövid szó csúszott ki a száján:

– Hülye.

Amikor az autó elrobogott, Simon folytatta a munkáját, s nem törődött tovább az egyre növekvő forgalommal. Estefelé fékezett mellette egy mentőautó. A fehérköpenyes ember, mutató ujjával jelezte, hogy a szerszámokat dobja le, és szálljon a kocsiba. Simon egy kicsit csodálkozott, hogy minden fertőzöttet számon tartanak, és pontosan tudják, hogy merre tartózkodik. Szó nélkül engedelmeskedett. A vödröt és a meszelőt letette egy kilométerkö tövébe, aztán beszállt az autóba. A kocsit teljesen zárt volt, így nem tudta megfigyelni, hogy milyen irányba szállítják?

Az autó gondosan körülzárt területen állt meg egy épülettömb közelében. Fehérköpenyes emberek álltak az autó mellett, s amikor kiszállt, azonnal bevezették az épületbe. Nagyobb szobába kísérték, ahol már többen is tartózkodtak. Amikor a fehérköpenyesek elmentek, Simonhoz azonnal odament egy alacsony kövér férfi és megszólította:

– Szervusz Halál! Hogy vagy Halál? – és mosolygott.

Simon elfordult tőle, aztán a nyitott ajtón át kísért a folyosóra. Egyenesen léptekkel végigment rajt, s ahol egy hatalmas, nehéz ajtó lezárta, megállt. Kilincs nem volt az ajtón, egész simának tűnt. Kicsit nézte az ajtót, aztán hátratette a kezét, és lassan visszasétált. A folyosón sovány, madárfejű emberke szegődött melléje, s pillanatonként megkérdezte:

– Hát ezt meg, hogy csinálja? ... Hát ezt meg, hogy csinálja ... ?

Simon nem válaszolt neki, mert látta, hogy a támadás nagyon megviselte szegényt, s kicsit meghibbant. Az egyik ablakmélyedésben sima arcú, elegáns mozgású férfi állt és cigarettázott. Amikor Simon egyvonalba ért vele, felemelte a kezét, s a mutatóujjának egyetlen finom mozdulatával odaintette. Simon megállt előtte, és ránézett. Az elegáns mozgású férfi szippantott a cigarettájából, aztán körülnézett, és diszkréten odahajolt Simon füléhez:

– Én vagyok a megbízott ...

– Jó – mondta Simon és tovább lépett.

Amikor visszafelé jött a folyosón, a sima arcú férfi újra odaintette, és a füléhez hajolt:

– Én vagyok a megbízott ...

– Ezt már mondta.

– És még valami ... – az elegáns mozgású férfi diszkréten mosolygott a szál-longó kék cigarettafüst mögött, aztán odahajolt Simon füléhez, és beleharapott. Simon feljajdult, aztán hátraugrott, s a mosolygó finomarcú férfit teljes erőből szájon vágta. Az leejtette a cigarettáját, és az arcához kapott.

– Hát ezt meg, hogy csinálta ... ? Hát ezt meg, hogy csinálta ... ? – rikoltzott mellette a madárfejű emberke, s amikor odább akart lépni, gáncsot vetett neki. Simon elvágódott a köpadlón és beverte a homlokát. Felállt és csodálkozva körülnézett.

– Szervusz Halál ... Hogy vagy Halál ... ? – mosolygott rá az alacsony kövér ember, és apró kakas léptekkel közeledett Simonhoz. Simon ökölbe szorította a kezét, és vadul belevágott a kövérkép ember arcába. Az egy kicsit felemelkedett, és üvöltve bezuhant a sarokba. Ekkor a folyosó végén kinyílt a nehéz, kilincs nélküli ajtó, és fehérköpenyes emberek rohantak Simonhoz. Lefogták, aztán rádobtak valamit. Amikor elvezették, már nem tudta mozdítani a karját.

Hosszú órákig várakozott egy szűk kis szobában, melynek az ablakát vasrács fedte, s az ajtaján kémlelő nyílás volt. Először méltánytalannak tartotta, hogy a fehérköpenyesek lefogták, de egy bizonyos idő elteltével felismerte, hogy a külön szoba valamilyen megbecsülés. „Biztosan megérkeztek a jelentések” – gondolta, s nyom-

ban elhatározta, hogy mindent részletesen megérdeklődik majd, ha a parancsnok elé vezetik.

Órákig kellett még várakoznia. Az ajtó aztán lassan, óvatosan kinyílt. Ketten jöttek érte és közrefogták. Végigmentek a folyosón, s amikor az alacsony kövérkés ember meglátta, újra odaszólt neki:

– Szervusz Halál, hogy vagy Halál?

– Ez bolond lehet – mondta Simon az öröknek, s azok furcsán összenéztek. Simon megbocsátóan legyintett:

– Nem lehet rá haragudni, a támadás valamennyiünket megviselt, s úgy látszik, olyanok is akadnak, akik egy kicsit meghibbantak. – Az örök újra összenéztek, aztán meggyorsították lépteiket.

A szobában elég sokan voltak. Simon futólag az arcokra pillantott. Volt közöttük egy nő, aki hasonlított a feleségre. Amikor megszólalt, Simon azonnal felismerte bent azt a reggeli nőt, akivel fent az erdők közé épült házban találkozott. Közben azt is érezte, hogy mindenki őt figyeli, és várnak valamire. Simon egyenesen az orvosparancsnokhoz fordult:

– Ez az I-es számú fertőtlenítő állomás?

A nő közbeszólt, de Simon nem hagyta magát zavarni, újra megkérdezte:

– Ez az I-es számú fertőtlenítő állomás?

Az orvosparancsnok bólintott, aztán az embereihez fordult:

– Kezdjék meg a kezelést.

– Evipannal? – kérdezte az egyik alorvos, s az asztalnál üldögélő fehérköpenyes férfire nézett. Az orvosparancsnok megrázta a fejét.

Simont elvezették. Az orvosparancsnok szobájából az örökön kívül többen is követték. Tágas, furcsa szerkezetekkel berendezett terembe érkeztek. Simontól elvettek minden fémtárgyat, aztán egy asztalra fektették. Simon érdeklődve figyelte az előkészületeket. Érezte, hogy a halántékához két oldalt hideg tárgyakat érintenek, s látta, hogy a fehérköpenyesek szorosan körülállják a fekvőhelyét. A következő pillanatban aztán valami abszurd, értelmetlen dolog történt vele. Olyan érzése támadt, hogy kiesett egy repülőgépből, s kóvályogva, megsemmisülten zuhan, s a zuhanás nem ér véget a Föld felszínénél, hanem folytatódik. A Föld közegében sötétszürke lett minden, s ezen a sötétszürke és fémes világon is áthatolt akadálytalanul. Simon zuhant, s a zuhanás a saját tulajdonsága lett.

IV.

Simon egyszercsak megingt az országúton volt, s a tompa, elszürkült világban igyekezett bizonyosságra találni. A fiára gondolt, s a léptei nem rövidültek alkonyattal sem, pedig a fáradtság savós görcsei csontra tapasztották izmait. Mégsem volt ez szokványos földhözragadt gyaloglás, mert Simon fáradtságával együtt is könnyű maradt, s a tájak felett néha csak átsuhant, mint a képzelet, s a megmaradt falvakból nem az utcák és templomok emlékét vitte magával, hanem egy-egy hangulatot, mely a táj felett lengett, s az emberek szempontjából ez valószínűleg fontosabb volt, mint a házak vagy a templomok sorrendje. A hangulatokat könnyű volt megjegyezni, mert lényegüket színek jelölték, s a színek belevésődtek az emberbe. Simon vándorlását hosszú ideig a piszkosszürke jellemezte, melyet bizonyos időegység után megtört egy robbanásszerű, világoskék folt. Aztán egy emelkedettebb részen, mely az útról miniatűr vagy mesterséges fennsíknek hatott, a világoskékbe újra sűrke vegyült, s jelezte, hogy az útról balra kell térni. Simon legalábbis így gondolta, s amikor egy fakó tagúton már elég sokáig gyalogolt, embercsoportba ütközött. Az emberek a fennsík közepe felé bámultak, s az arcukat hatalmába kerítette a félelem. Simon megállt mellettük, s a mozgulataikhoz alkalmazkodva a fennsík közepe felé nézett. A táj ismerősnek tűnt, mégis volt bent valami megfoghatatlan idegenség, amitől Simonnak azonnal megborsózott a háta. Amikor hosszabb ideig figyelte a fennsíkot, észrevette, hogy ak özepén rakéták magasodnak az ég felé, s körülöttük bizonytalan

kiterjedésű köd kavargó. A beszédfoszlányokból megértette, hogy a rakéták fertőzött területen állnak, s csak egyetlen ember maradt hátra, hogy megindítsa az ellentámadást. Hamarosan tompa dőrejek hallatszottak, és a fennsík teljesen beleveszett a füstbe.

– Ez végzett... – A szavak az embercsoport közepéről emelkedtek fel, aztán hirtelen lemaradtak, mert a csoport gyors léptekkel az út felé indult. Simon követte őket, s hallotta, amikor valaki töprengve megszólalt:

– Lehet, hogy mi is fertőzöttek vagyunk...

Simonba, mint egy hideg ék, behatolt a félelem. Felemelte a kezét, megnézte, aztán a tenyerével végigsimította az arcát. Jelek után kutatott a bőrén, de egyelőre semmit sem talált. Gyaloglás közben ettől kezdve állandóan az arcát tapogatta, mert bizonyosságot akart, akármilyen bizonyosságot.

Amikor elérték az utat, távoli tompa zúgás hallatszott, mely rohamosan erősödött. Néhány pillanat múlva fekete légierődök húztak el a fejük felett. A gépek csak harminc-negyven méter magasan szálltak, s tömör háromszögletű alakjuk árnyékot vetett az országútra.

A távoli szürkességbe ekkor éjfékete sávok szaladtak, s piszkos biborszíneket vonszoltak maguk után. A sötét színek fokozatosan elborították az eget, s ahol egy-másbaömlöttek, mindenütt vörös tavak keletkeztek. A messzeségben valami recsegett.

A zajok állandóan erősödtek, és valamennyien úgy érezték, hogy a fejük felett delejes testek úsznak a sötétség leple alatt. De senki nem tudta, hogy milyen testek, s azt sem, hogy hová és miért úsznak? Amikor a fekete színek elnehezedtek, s a tárgyak mögött a bizonytalanság mozgott, elérkeztek a hídhöz, mely egy keskeny folyón vezetett át. A folyó tulajdonképpen nem volt keskeny. Rendes vidéki folyó volt, mely egy emberszabású világ partjain kanyargott, s a csendesen szöszmékélő magyar faluk egészen közel engedték magukhoz. A folyó pedig a kertek alá szelődött, s hátára vette a falvak füstszagú gőzeit. Az emberek megszokták, mint az állataikat, s a nevét tájszólással ejtették.

Simont megérintette az ismerős táj. Néhány berekfa tántorgott feléje a másik partról, s karjukban hozták az elveszett gyermekkor néhány darabkáját. Egy pajta illatát, kis meredek fényekkel, melyek a törött cserépen zuhantak be, a csőbrök alján tanyát vert békanyál üdeségét, a füstifecskék suhogását, s mezők nevét: Hóbortag... Szálasalja és Hóbortag... Hová lettek a régi mezők?

Simon már a folyó nevét is tudta. Engedelmesen odasimult a nyelve és szájpaddalása közé: Marcal... Marcó... Hogyan kiszáradt ez a szó... Mint a tapló, szárazon billeg a szájában. Elvesztette a nedvességét és barnászöld fényét. Mintha nem is a folyó neve lenne. Folyó, s a régi mezők...

A hídon egy karszalagos katona állt, s magasra emelt karral a folyó partjára mutatott. Simon engedelmesen követte az embereket, s a híd másik oldalán leereszkedett a folyó alacsony partjára. A vízben hatalmas, háromszög alakú repülőgép feküdt, s hörögve vergődött a két part között. A parton katonák álltak, s az emberekkel közölték, hogy a repülőgépet ki kell húzni. Simon és az emberek köteleket dobáltak a vállukra, s óvatosan bemásztak a gépre. Tehetetlenül ácsorogtak a nedves szárnyakon, mert a sima felületen a köteleket nem lehetett megerősíteni. A gép vergődött, nyögött alattuk, s a motorja titokzatosan zúgott a mélyben. Amikor tanács-talanul felnéztek, Simonnak úgy tűnt, hogy a híd másik oldalán is gépek mocoognak a vízben, de azok kisebbek, és átjöhetnek a híd alatt. Simont ez nagyon megzavarta, s pillantásával a katonákat kereste, de a katonák már nem voltak ott. Fent a koromfekete magasságban, leheletszerű suhogás hallatszott. Simon ledobta a köteleket, és partra ugrott. Az emberek követték, aztán a töltés oldalán valamennyien felmásztak az útra, mely magasabban feküdt, mint a táj.

Semmit sem lehetett látni. Apró és zavaros zajok hallatszottak.

– Ez az út egy faluba vezet... Azt hiszem, ismerős vagyok ott – mondta Simon.

Az út közepén gyalogoltak, s néha az égre meredtek hallgatózva. Rövid idő múlva házak közé értek. Sötét és mozdulatlan volt minden. Kinyitottak néhány kaput, és benéztek az udvarokra. Nem mertek bemenni, mert a sötétség mindent elborított. A falu közepe táján zajok szűrődtek ki egy házból. Megálltak. Az egyik karszalagos ember revolvért vett elő a zsebéből, és belépett a kapun. Simon és a többiek követték. A pajtából vézna, bizonytalan fénycsík kúszott az udvarra. Bementek a pajtába, aztán megálltak egy létra alatt, mely a padlásra vezetett. Értelmetlen zajok hullottak a magasból. A létra tetején bizonytalan mozgású férfi jelent meg. Petróleumlámpát tartotta a kezében, mely megvilágította az arcát.

– Mit akartok?

– Bemenni – válaszolta a karszalagos.

A fény lassan körbejárta a létra tövében várakozó embereket, aztán újra hallatszott a lámpás ember hangja:

– Honnan jöttök?

– A folyótól...

– Az már fertőzött terület. Nem jöhettek be.

– Ennünk kellene...

– Nem – mondta a lámpás ember, s előrehajolt, hogy a létrát felhúzza. A karszalagos ember ekkor felemelte a revolverét és elsütötte. A lámpás ember fejfelé előre lezuhant a padlásról. A lámpa összetört és kialudt. A padláson még mindig világos volt. Simon és társai riadtan várakoztak. Csend volt.

Egyenként felmentek a létrán, s amikor fejükkkel a padlás magasságába értek, egy pillanatra megálltak.

A lámpa a földön állt egy vastagabb gerenda mellett. A gerendán két hosszúhajú fiatalember ült, és kártyázott. Amikor Simonék megjelentek a létra tetején, fel sem néztek. A padlás végében, az összetolt széna tetején emberek aludtak.

– Van itt élelem? – kérdezte a karszalagos és a kártyázókra nézett.

– Ott a gerendán – mondta az egyik fiatalember, és a sarokba mutatott.

Az újságpapírral letakart gerendán házikenyererek sorakoztak, s mellettük szalonna avasodott. Simon a késéért nyúlt, de aztán eszébe jutott, hogy a fertőtlenítő állomáson elvettek tőle minden fémtárgyat. Visszament a kártyásokhoz:

– Nincs egy bicskájuk?

Az egyik fiatalember a zsebébe nyúlt, s anélkül, hogy a lapjaiból felnézett volna, átnyújtotta a kését.

Valamennyien ettek. Később Simon visszaadta a fiatalember bicskáját, s úgy félig elmenőben megkérdezte:

– Ki volt az a magas fickó?

– Amelyik odament a lámpával? ... Höm ... Ki tudja ... ? Tegnap délután érkezett. Azt mondta, hogy az élőket két csoportra kell osztani: fertőzöttekre és egészségesekre, s az élet folytonosságát csak a kíméletlen egészségesek menthetik meg ... Tegnap óta állandóan rendelkezik. Elég sok embert elzavart – mondta a fiatalember, s kártyáiból egy pillanatra sem nézett fel.

Simon bólintott, aztán a szénához ment és lefeküdt.

Keveset aludt. Néhány óra múlva a nyugtalanság talpra állította. Lement az udvarra és belefűlelt a mozdulatlan látszó éjszakába. Kicsit már fakult, mintha a hajnal közeledne. Végigballagott az udvaron, s amikor megállt a kapu előtt, arra gondolt, hogy óvatosan és félve kellene lépkednie, mert semmit sem tud a világról. Lehet, hogy a területet megszállta valamelyik ellenséges hadsereg, s az egyik ablakból unalmukban is lelőhetik a katonák. Lelehetnék, de minek? Valójában azt sem tudta elképzelni, hogy milyen lehet a megszálló katonaság, mivel azt sem tudta, hogy az ország ellen melyik hatalom indított támadást? Honnan lehet tudni, hogy elvesztették a háborút? Azt sem tudjuk, hogy mekkora területek pusztultak el? – Ilyen gondolatokkal vívódott Simon, aztán eszébe jutott, hogy attól a helytől, ahol megtalálhatta volna a fiát, már nagyon messzire került. Semmit sem tehetett ... A folyó irányában fertőzött területek húzódtak, melyeken nem lehetett többet átmenni.

Kiment az útközépre, s egy pillanatig a nyitva hagyott kaput nézte. Végül legyintett, és elindult az úton, mely a házak között vezetett, aztán egy lerombolt vasúti töltés mellett, s végül erdők és rétek között kanyargott. Lassan világosodott... Borongós, hűvös reggel köszöntött Simonra. Az országút végtelennek tetszett. Egykedvűen lépkedett rajt, s amikor a felhők között óvatosan előbukkant a Nap, egészen megnyugodott. A Nap még megvan, s az országút is megvan, s a messzeség még mindig messzeség. Simon egyenletesen, sietség nélkül lépkedett az úton, s a megnyugvása könnyű derűvé oldódott. Egyedül ment egy országúton, melyet beragyogott a dél-előtti fény... A gondok lekoptak róla. Mögötte hagyta, mint az éjszakát. Könnyű volt, és mérhetetlenül szabad. Nem kötötte már a megszokás, és a felelősség... Senkiért sem felelt, saját magáért sem. Ballagott az úton és nézelődött. „Milyen végtelen nagy a világ” – gondolta s arcát megforgatta a fényben. Ment, és merengett a kövek, fák és fűvek felett. Később megpillantott valamit az országúton. Csak egy fekete pont volt. Ahogy közeledett hozzá, egyre nőtt. Olyan volt, mint egy vakondtúrás, vagy rongycsomó.

Egy ember volt. Az oldalán feküdt, arccal a föld felé. Halott volt. Talán előző nap esett össze, de az is lehet, hogy csak néhány órája. Simon körüljárta, de nem látott rajt semmi különösöt. Megölte a rádium – gondolta és hátrább húzódott. Hangosan tűnődött az út szélén:

– Mit lehet tenni...? Semmit... Ez az út talán... Höm... Hümm...

Simon újra elindult, aztán letért az útról, s a rétek és szántások között keletre tartott. A mezőn hűvösebb volt a levegő, s néha a szél is lengett a tagutak felett.

Déltájban egy erősen tagolt, hegehupás vidékre érkezett. A gödrökben víz csillogott, és borzongatta a szél. A gödrök olyan mélyek voltak, mint egy-egy bombatölcsér. Simon leereszkedett az egyik oldalán, és megmosta az arcát. A tenyerében feketén oldódott a piszok. A mosakodástól felüdült, s újra visszatért a jökedve. Lassan továbbment a vizesárok és gödrök között, s bámulta a csillogó vizet. Később újra leereszkedett egy gödörbe, és ivott a friss, üdén csillogó vizből. Amikor kimászott a gödörből, látta, hogy a vizesárokktól nem messze, nyárfasorok közé ékelődve, néhány épület áll. Elhatározta, hogy megközelíti az épületeket. A nyárfasorok irányában folytatta az útját. Nehezen jutott előre, mert ezen a részen a bombatölcsérek szinte találkoztak. A peremükön egyensúlyozta magát, s a karját kiterjesztette, mintha repülni készülne. Egy szénáspajta-féle épület mellé érkezett, ami derékig állt az üdesarjában. A pajta vesszőfonatos falai között frissen kaszált lucerna párologott. Simon továbbment. Fehérfalú istállókat látott, és pirosfödélű házakat. Az épületek előtt egy sebes iramú folyó csobogott. Simon a folyóra pillantott, aztán az épületekre. Az istállóból egy lány bukkant elő, lovat vezetett. Hasonlított a feleségére, de nem az volt. A lány, a pajta irányába vezette a lovat, és érezhetően észre sem vette Simont. Csakhamar egy kemény arcú paraszt ember is megjelent, s fanyar dohányfüstöt hagyva maga után, végigballagott az istállók között. Simon ekkor észrevett egy pallót, mely a folyó másik partjára vezetett. Óvatosan átment a folyó felett. Amikor a palló közepe táján tartott, belepillantott a vízbe. A folyóban elfeküdtek a hinarak és a fűvek. A víz mély volt és kristálytiszt. A surrogó folyóra, a házakra, és a nyárfákra nézett. Különös nosztalgia kerítette hatalmába, alig tudott továbbmenni. Belső világában egy érzés hullámozott, mely a világ alapvető dolgaihoz tapadt, nyárfákhoz, sebes iramú folyókhoz, s ahhoz az emberi melegséghez, mely az istállók és egyszerű házak között olyan magátólértetődően áramlik.

A nosztalgiát magával vitte, s ez fájdalmat okozott. Nem nagy fájdalmat. Különleges, egészen finom fájdalmat, melyről az ember hosszú ideig nem is tudja, hogy az öröm könnyű rezgése, vagy meghatározhatatlan bánat. Napfényben fürdött a táj, és Simon térdig járt az aranyárga fényben.

A talaj homokosabb lett, a tárgyak tűnékenyebbek, mintha lebegnének az időben, mely elvesztette a tagoltságát. Simon egyenletesen lépkedett a napsütötte tájon, s a fényben minden elmosódott. Már nem tudta biztosan, hogy ezen a reggelen indult a folyó melletti faluból, vagy egy régebbi hajnalon? Érdekes módon csak néhány

éjszakára emlékezett, és néhány estére. Ha erőlködve visszaemlékezett, általában egy pajta és egy különös padlás rémlett fel a gondolataiban, melyekben ügyes kezek összezsúfolták az árnyékokat. A jelenségek és emlékek szövevényében néhány dolog azonban egyértelmű volt. Tudta, hogy elvesztette a családját, s mindent elvesztett, ami korábban az életet jelentette.

Mi maradt?

A napfény, a végtelenbe vesző ragyogás, mezők és utak, magányos fák, melyeknek ágain kis örvényeket kavarva leng a bizonytalanság.

Vándorolt a messzeség felé...

Újra egy országútra érkezett, melynek két oldalán házak bukkantak fel. Piros-tetejű, és többnyire elhagyott házak. Ballagott az országúton, s a szaporodó épületeken egyre több volt az ablak, a veranda, s a könnyed játékos vonal. Simon ebből megértette, hogy a Balaton felé közeledik, s a világoskék víztükör bármelyik pillanatban megvillanhat az ég alján.

A csend fokozatosan szertefoszlott. Titokzatos bűgások kóvályogtak a magasban, s néha egy-egy repülőgép is megcsillant. Aztán mély és mindent átható morajlás közeledett, s zuhant a táj fölé. Félelmetes volt és ismeretlen... Mintha a világűrből szakadt volna ki... Feketén zuhant a fényben. Simon még mindig félt. Az arcához kapott, és végigsimított a bőrén. Aztán riadtan körülnézett és berohant egy házba. Először egy szobába nyitott, ahol az asztal közepén dunyha hevert, aztán a konyhába, majd az előszobán végigrohanva végre megtalálta a pince lejárátát. Közönséges pince volt. Simon nekirohant egy mosóteknőnek, s üres borospalackok közé zuhant. A reflexei kitűnően működtek. Azonnal felugrott, és az ablakokhoz sietett. Becsukta, elrekeszelte mind, aztán egy zsákkal betömködté a réseket.

A világűrből kiszakadt morajlás már a ház felett hullámozott. Simon leült a felborított mosóteknőre, és a hátát a falnak vetette. Azonnal érezte a penészes nyirkosságot, de nem mozdult. A falnak feszült és összeszorította a száját.

Valaki felszakította az ajtót, és csattogva lerohant a lépcsőn. A teknő szélében megbotlott és Simonra zuhant. Ott maradt mozdulatlanul, félig térden és félig fekve. Kint örvénylett a levegő...

A morajlás elérte a tetőfokát, s néhány távoli csattanás hallatszott. – A moraj enyhült, s lassan elhúzódott a tájról. Simon egy forró kezét érzett magán. Tapogatózva végigsimított rajt, s nyers, sietős bizsergés rohant végig a hátán. Egy lány volt... Egy egészen fiatal lány. Az ölében feküdt és remegett. Simon magához szorította, s a lány mohón hozzátapadt.

Később, amikor újra a Balatonhoz vezető országúton gyalogolt, hosszú ideig a lányra gondolt. Többször megfordult, hogy néhány pillanatig lássa még a házat, ahol a lánnyal találkozott. Ilyenkor egy távoli füstoszlopot is látott, mely lassan oszladozott a levegőben. A ház aztán lassan beleveszett a szürkülő távolságba, s a lány is beleveszett, aki nem mert feljönni a pincéből. Simon ballagott az úton, s riadtan vette észre, hogy emlékezetében lassan elmosódik a lány arca, hajlékony alakja, s csak a száját tudja visszaidézni, az üde, elveszett tavaszi világ élményével. Simon az égboltra nézett, és csodálkozott, hogy még mindig süt a Nap...

A fényben megemelkedtek a tárgyak, s szitálva áthullottak a sugárkévéken. Néha felbukkant egy-egy kóválygó fasor, aztán alámerült a Föld közegében, mintha az víz vagy levegő lenne. Simon megrázta a fejét, mert érezte, hogy elveszti az eszméletét. De hiába küzdött. Az út is felemelkedett a fénybe, s egy svédcsavar ívében billegve elmerült.

V.

Simon cellaszerűen szűk szobában ébredt, melyben fehér bútorok szorongtak összepréselődve. Először furcsának találta a helyzetet, de aztán eszébe jutott, hogy az úton elájult.

Kimászott az ágyból, s a hideg kövön az ajtóhoz csattogott. Az ajtó zárva volt.

- Na persze... - mondta hangosan, aztán visszament az ágyhoz és lefeküdt. Karját a feje alá hajtotta, és várakozott. Nagyon sokáig várakozott. Az ajtó végül mégis kinyílt. Fehérköpenyes emberek léptek a szűk szobába, és kiszorították a levegőt. Simon azonnal megismerte közöttük az orvosparancsnokot. Az orvosparancsnokoknak érdekes módon van valami közös vonásuk. Az arcukban... mozdulataikban, talán a hangjukban is. Simon egyenesen az orvosparancsnokhoz fordult:

- Ez a II-es számú fertőtlenítő állomás?

- Így is lehet mondani... Tulajdonképpen mindegy...

- A számok persze titkosak... Igaza van, ezt én is gondolhattam volna. Mindenesetre a szervezés jó. Nem gondoltam, hogy megtalálnak az úton. Rondán elájultam. Mondja csak, ki talált meg azon az elhagyatott úton?

- Az úton - ismételte a főorvos - igen, persze... - hűmmögött, aztán az egyik alorvoshoz fordult.

- Próbáljuk meg megegyeszer az elektrosokkot.

Az orvosparancsnok és a kísérete kivonult a szobából.

Bizonyos idő múlva két fehérköpenyes katona lépett Simon szobájába, s egy furcsa kezelőterembe kísérték. Simon egy asztalszerű emelvény közelében várakozott, s a hangok mindig a háta mögött hallatszottak:

- A fémtárgyakat rakja ki a zsebéből.

- A másik fertőtlenítő állomáson már mindent elvettek tőlem... Ott is maradt, amikor tovább mentem...

- Ja igen, a fertőtlenítő állomáson... Jó... Feküdjön le.

Simon halántékához hideg fémeket érintettek, aztán zuhant, zuhant ismeretlen mélységek között.

VI.

Az út, melyen Simon gyalogolt, erdők és hegyoldalak között vezetett. A táj szépen, rendezetten hevert az út két oldalán, s a fák megvárták Simont. A Balaton már ott csillogott a fásorokon túl, s a fényét itták a szomjas jegenyék. Simon is látta a vizet, de belső világában semmi sem rezdült. Csak lépkedett, s néha kutatva megérintette az arcát. Amikor aztán egy bizonyos falu közelébe ért, a nyomába szegődött valami. A közeledését már órákkal korábban érezte. Távolról jött és konok biztonsággal. Egy fémesen zümmögő, kicsi repülőgép volt... Lassan körözött Simon felett, aztán csapongott előtte, mint egy dongó. Néha felvágódott az égre, s ilyenkor valódi repülőgéppé változott. Simon tudta, hogy a repülőgép mit visz a testében.

A gép sokáig kísérte Simont, s fémes zümmögésével nyugtalanította a hegyeket. Egyszer aztán abbahagyta a manőverezést, és egy határozott irányban elrepült. Simon bólintott, s nem nézett sem a hegyekre, sem a fákra. Tudta, hogy megkezdődött az utolsó fokozat.

Az ismerős táj felett idegen zajok nyargalásztak, és időnként értelmetlen, halálosan mély csend keletkezett.

Simon megérkezett a ház elé, mely évszázados diófák között állt, egy kert közepén. Rokonai a ház mellett álltak, s döbbenten nézték az alattomosan izzó falakat. Az emberek néhány jelentéktelen tárgyért, melyeknek ekkor már semmi értéke sem volt, berohantak a házba. Simon követte őket, s egy mogorószínű ebédlőben valakit a kezébe vett. A falakból halk neszek hullottak az emberekre, s azok megremegtek. Sietve elhagyták a házat, s amikor kiléptek, összeroppant a tető. Először a kémények omlottak le, aztán a falak. Nem mind, de a nagyobb, veszélyesebb falak beomlottak. Először behorpadtak, aztán beszakadtak. Ijesztő volt a csend. Az emberek mozdulatlanul várakoztak.

Simon közöttük állt.

Még nappal volt, de szürkés homály szövődött a levegőbe, s a tárgyak néha felizzottak.

Megeredt az eső. Simon kinyújtotta a kezét, és figyelte a lehulló cseppeket. Aztán megkérdezte:

– Miféle eső ez...?

Az emberek hallgattak. Az eső pedig egyre gyorsabban dobolt. A víz tócsákba gyülekezett, aztán megrohanta az utakat. Az emberek a fák alá húzódtak, elszéledtek.

Amikor vége lett a felhőszakadásnak, Simon is elindult, hogy a falu Balaton felé eső részében megkeresse azt a házat, melyben valamikor a felesége lakott. A falu utcáján nehezen jutott előre, mert az utat lövészárkok szelték át keresztben, s a lövészárkok megteltek vízzel. Simon a házak tövében lépkedett, s néha megérintette a falakat. A falak ilyenkor meginogtak, s hintázott felettük a tető. Simon mögött egy részeg ember botorkált, tarisznával az oldalán. Amikor elesett, Simon hátranézett, és figyelte, hogyan gurul végig a lövészárkok között, s zuhan a vízbe? Belezuhan, de a feje kint maradt. Simon tovább botorkált a házfalak mellett, s a furcsa szürkés alkonyatban megérkezett a házhoz.

Bement az udvarra, s a nádtetőre bámult. Megnézte a barackfát, aztán az alacsony szomszédos bádogtetőt, mely felett a Balatonig lehetett látni. Ekkor az udvaron átsuhan egy tűnékeny alak. Simon utána bámult. A következő pillanatban újra megjelent. Ideges mozgékony-sággal belépett a kapun, s megállt a barackfa alatt. Etel volt, a szomszédból. A vallásos, együgyű Etel, aki örökké krumplit csírázott és disznókat etetett. Fénylett az arca, s a hangja kárörvendően és diadalmasan csengett:

– Most beteljesedik...

Simon nézte a nőt, s látta, hogy nem egészen az Etel... Szakálla volt és különös ruhája. Félig Krisztusnak hatott, félig Leninnek... Prófétának... Ismerősnek és mégis ismeretlennek... Himzett köntös lengett rajt és kiabált:

– Most beteljesedik... Megmondtam... Most... Ott... – a keze előrelen-dült, aztán diadalmasan elrohant.

Nyugaton meghasadt az ég. Olyan volt, mint a bomba-robbanás. A felszakadt égboltból ömlött a fény, és földre vetette Simont. Simon belemarkolt a sárba, s arca a nyirkos földhöz ütődött... Arra gondolt, hogy jó lenne bemenni a házba, de már nem lehetett. Emberek közé kíváncszott. Átvillant az agyán, hogy mindig ettől a helyzettől félt... Az utolsó pillanattól, amikor a közös, mindent elpusztító halál is egyedül találja... Megadóan várakozott. Beletörődött a változhatatlanba. Homlokán érezte a hűvös földet...

Felesleges, és értelmetlen percek múltak el. Simon furcsának találta a tágaló pillanatot. Mozdulni próbált, aztán felemelte a fejét.

A fehér vakító fény közeledett, de még mindig messze volt. Valahol a nyugati part felett lebegett. Nem lehetett tudni, hogy mikor borítja el az északi partot?

Simonban összetört a fegyelem. A vére hirtelen dübörögni kezdett az agyában, s kényszerítette, hogy mozogjon. Dacos, haragvó lett az arca, s a szemében lázadás villant. Felugrott és kirohant az udvarról. Átlépett a lövészárkokon és csatogva futott a kikötő felé. A víz felett már süvöltött a szél, s összeverődtek a hajók. A móló bejáratánál egy bicegő matróz állt, s riadtan mutogatott az égre:

– Valami baj van a Nappal... Valami baj van a Nappal...

Simon elrohant a matróz mellett, és beleugrott egy hajóba. Kapkodva felrántotta a vitorlákat és feltépte a horgonyt. A hajó belefeküdt a szélbe, és fekete barázdát húzott az öböl vizére. A kikötőből azonban nem tudott szabadulni, mert betonerdők és hadihajók zárták körbe. Simon kétségbeesetten fordított a kormányon, s hajójával végigsiklott a hadihajók és erődök mentén. Rést keresett, egy akármilyen kicsi kis rést, melyen kicsúszhatna a hajójával.

Kétszer elszáguldott a blokádnál, s amikor észrevette a kijáratot, hirtelen megállt a szél. Tehetetlenül vesztegelt a kikötőben, s a nyugati partról állandóan közeledett a fény. A szabadulástól csak néhány méterre volt, s ez a közelség semmit sem ért. Már elvesztette a reményét, amikor újra megérkezett a szél. A vitorlák megfeszültek, s a hajó siklásba jött. Simon mereven figyelte a kijáratot, s az adott pillanatban elfordította a kormányt. Amikor a hatalmas, idegen hajótestek között sik-

lött, összehúzta magát. – Aztán mély lélegzetet vett... Kint volt... Kint a nyílt vizen. Újra mozdított a kormányon, s a hajó orra északkeleti irányba fordult. A vitorlák a víz fölé hajoltak, s magukkal ragadták Simon hajóját. A kikötő csakhamar beleveszett a szürkés alkonyati homályba. Simon mögött csak a fenyegető fehér fény derengett.

A fekete hajó némán úszott a titokzatos messzeség felé. Simonban egyetlen érzés élt: „El innen, messze... A végtelenbe...” A kötelekbe és a kormányba kapaszkodott, s csak annyira döntötte a hajót, hogy az siklásban maradjon.

Ködös vizek következtek, s amikor a homályon átvágta magát, felderengett előtte egy barnásszürke, ismerősnek tűnő partsáv. A maradék fényekben kirajzolódott az árbócok sziluettje. Hajlongtak, meginogtak, követték a víz mozgását. Simonban nyugalmat keltett a látvány, s a hajójával rohant a többi hajó felé. Amikor azonban a partsáv magasságába ért, s elsiklott néhány hajó mellett, újra megállt a szél. Ekkor csónakos emberek jöttek eléje, és figyelmeztették, hogy csak egy szűk csatornán lehet a parthoz közelíteni, mert aknák vannak a vízben. Simon hajója oldalt sodródott, s nem tudta kormányozni, mert elvesztette a sebességét. Lomha hullámok csobbantak a hajó oldalán, s az aknák valahol ott lebegtek a közelben. Közben a csónakos emberek is oldalt sodródtak, s hiába merítették vízbe az evezőiket, nem tudtak haladni... Simon látta, hogy küszködnek, s azt is látta, amikor kicsúszott az evezőjük s elsodródott.

Tehetetlen volt.

A víz sárgás lett, s a mélyből foszforeszkáló testek bukkantak a felszínre. Simon érezte, hogy a vizen is közeledik az elkerülhetetlen. Bénultan leejtette a karját, s várakozott. Nem tudta mire vár. Semmit nem tudott.

A halvány parti fények előtt billegtek az árbócok. Nehéz, mocsaras víz szag terjengett füsttel keveredve. Aztán valami megérintette az arcát. Kis fuvallat, szinte semmi. Simon mégis a kormány után nyúlt, és szél alá fordította a hajót. A vitorla belógott, de Simon tartotta a köteleket, mintha valódi szél fújna. S a hajó mozdult egy keveset. Simon tartotta az irányt, és centiméterenként elkerült egy bójára kötött motorcsónakot, aztán még egy hajót, és megint egyet. Aztán a fuvallat is elállt, s a mozdulatlanságban egy idegen fény közeledett nyugatról. Simon hajója megint oldalazott, csúszott az aknák felé.

Érezte, hogy minden hiába. Felállt, kidobta a horgonyt. Rejtett fények lengtek a víz felett... A messzeségből apró csobbanások s árbócok nyikordulása hallatszott.

Simon idegesen figyelte a zajokat, s nyugtalanul forgolódott a hajójában. Aztán felállt és kiemelte a horgonyt. Nem tudott belenyugodni a változhatatlanba. Feltépte a fenékdeshkát, s evezni kezdett az ormótlán fadarabbal. A hajó lustán mozdult, oldalazott, aztán billegve előrecsúszott. A homályból előbukkant egy mozdulatlan két-árbócos vitorlás, aztán csónakok, baloldalon pedig a hullámtörőgát. A hajó fikázva továbbcsúszott, és Simonban feltámadt a remény.

Megjött a szél. Nekilendült, forgott a víz felett, aztán fokozatosan kialakult.

Simon újra megfeszítette a vitorlákat, s a hajó meglódult. A bóják, csónakok s az árnyékszerű ismeretlen tárgyak között alig maradt akkora nyílás, melyen egy hajó megdőlve átcsúszhatott. Simon azonban újra reménykedett, s makacsul megkereste a réseket, s fokozatosan maga mögött hagyta a gátakat, a barnásszürke partsávot s az árbócok sziluettjét. Csakhamar nádasok tűntek fel és csuhí szigetek. Simon hajója itt hirtelen felgyorsult, és suhogva csúszott át a világosabb, tiszta sodrású vizekre.

Learatott nádasok mellett siklott el, s jól látta az ágaskodó nádtöveket, s a torzsa között pirosan és zölden villanó alkonyi fénytöréseket. Simon hunyorogva előre nézett, s nagyon megnyugodott. Hajója a víz és az idő kristálytisza áramlásán úszott a világoskék messzeségbe. A víz néha ismerősnek tűnt. Olyan volt, mint a tanyák és jegenyék között rohanó folyó, mely üde illatokat sodort magával a végtelenbe.

Simon a szél felé fordult, s magába szívta a szelek és vizek erejét. A bőrén érezte, hogy újra szabad. Kezét a hajó mellett csobogó vízbe mártotta, s megérintette vele az arcát.

VII.

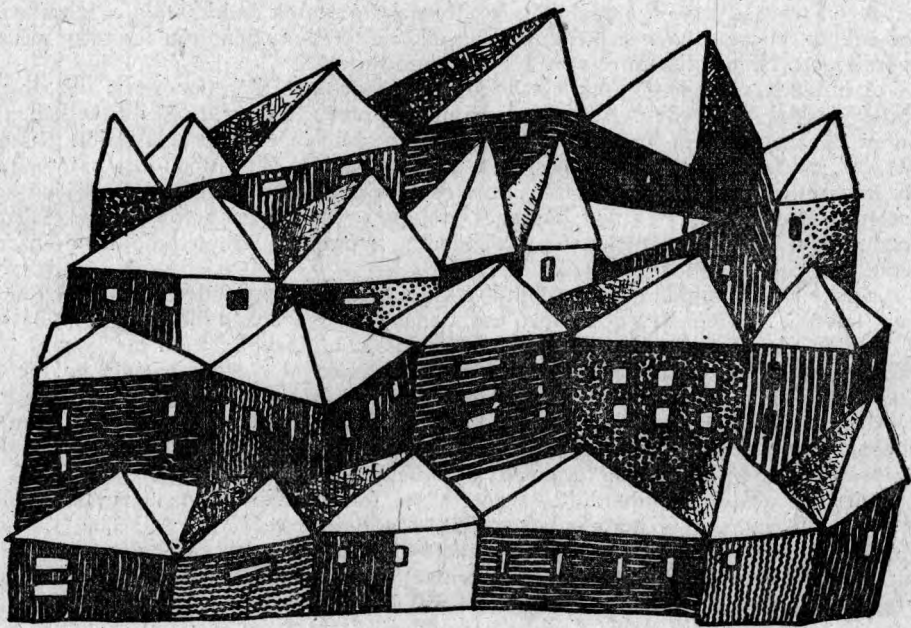
A főorvos az íróasztala mögött ült, s egy kulcsot szorongatott a kezében, melyhez valamelyik nyugati reklámirodában miniatűr autókereket kapcsoltak.

– Azt hiszem, jó hírt közölhetek önnel – mondta, s az asszonyra nézett.

– Meggyógyul?

– Jobban van... Az arcáról eltűnt a feszültség... Ha a terapia eredményes, akkor néhány hét múlva hazatérhet a családjához... Az a fixa ideája, hogy atomháborúból érkezett, és ez itt, fertőtlenítő állomás... Hiába... A nemzetközi helyzet... Kiújult háborús sérülések... Esetleg valami megrázkódtatás... Itt volt ez a karibtengeri válság... Simon hajói lehet, hogy a blokádnak ütköztek... Ki tudja...?

– Az orvos tűnődve megpörgette a kulcs végén hintázó autókereket...

F. NAGY ILONA: Házak

TAKÁCS IMRE

TÁJ, MAGAMMAL

1.

Lekopik lassan a Ság teteje,
messzi sárba süpped a büszke bazalt.
Csorbul a hegy, kerekedik az égbolt,
a táj alakul.

Kattogva gördül a motorvonat,
belehasít a völgybe szép kúrtszava,
s ott alább, a szőlő sok rendje között
leng a finom köd.

Hús reggel, hullámzó dombkoszorú,
lőki reád a fényt újra Kelet!
S míg a dolgok árnyéka megszületik,
a Nap fehér lesz.

2.

Aranyos takaróiból ébred
szédült álma után az öreg falu.
Gyümölcsével, tejhasznával, borával
megy piacozni.

Hegyesen ülnek a biciklikén,
s aki görbén, púposan, féloldalast:
eladná – de kinek – a piacon is
sok nyavalyáját.

Lépjetek a pedálra, jó emberek!
Napi tej, bor, pogácsa tölt nagy időt.
Nehéz évek múlását sinyli a táj,
de nem a hajnal!

3.

És ha engem – csúfolva, megalázva –
együgyűvé gyógyít a szótalanság:
fogyhatatlan erőddel, szépségeddel
szólj, te vidék, szólj!

KÍVÁNSÁG

Leszámolni miköztünk illene már,
mint tűz és víz, ne sistergessük egymást,
csak a gőz és füst lesz több, csak a harag,
s én már kívánczozom a csillagnéző
nyáréjszakák emberré avató, hús,
tisztá levegője után, hol tüzet, vizet
s mindeneket létével szentel meg a béke.

ISZTRIAI GYÖNGYÖK

Anakronizmus

A piciny kikötő pálmái alatt
gépkocsik nyugtalan fecskeraja csapong.
olajos hullámok hátán
kis motorcsónakok viziszöcskéi szökellnek.
s piros és zöld lámpásaikat villogtatva
most indulnak ki a fekete éjbe
a halászbárkák.
Félig mezítelen lányok és fiúk színes bokkrétája
kavarog, szétnyílik és összezárul,
s megtorpan hirtelen.

Mint ókori gálya,
lassan, méltóságteljesen úszik a tömegben.
egy kurtaszarvú, fehér tehén,
mögötte a nehéz döccenésű szekér.
s rajta,
hazatérőben a mezőről, mint biblikus képen.
a hallgatag, szótlan és fáradt tekintetű
parasztcsalád.

Ékszerüzletek

Dekumana – izlelgetem nyelvemen
a keskeny főutca szlávosan latin nevét.
■ Ha széttárom karom,
szinte elérem a csipkés velencei ablakokat.
Késő estére jár, alszik a város,
de itt is, ott is,
vakító fénnel; szemkápráztatón
nyitott ékszerboltok mesevilága ragyog.
Csillog-villog a sok ezüst, szivárványos gyöngysor,
nyakék és karcsat, talizmán,
csoda-medaillon.
Ezeregyéjszaka tán valahány, messzi Levante?
De mindegyik mélyén
ott ül az álmos szemű gazda és felesége,
s a hátsó, megbúvó kis szobából
nyűgösködő gyereksírás
kíséri a rádió halk muzsikáját.
Mert hát az utcán késő este is
„forog az idegén”,
s mindennél fontosabb a kenyér.

Várkastély

Pitymallik,
a keskeny út
magnéziumos, ide-oda vetődő szalagján
piros bogárként dülöng,
baktat s óvatosan keresgél a hatalmas,
emberekkel megrakott autóbusz.
Mintha oromról oromra szállna,
s nem is földi tájak fölött lebegne;
messze, a mélyben opálosan csillogó ködök vonulnak,
Keleten, félrecsapott, felhőpántlikás kalappal
duhaj részegként toppan elő a Nap,
s odalentről
egy várkastély sötét sziluettje magaslik;
mintha ifjúkorom mélyéből lebegne,
s tükröződnék vissza szemem recehártyáján,
ráismerek:
Sándor Mátyás ereszkedett ablakából a tátongó mélybe,
ingó-bingó kötélén.

H AJ N A L G Á B O R

Ú J R A Á T J Á R

Szegény rokon voltam. Vártam előszobádban,
míg lisztet, lekvárt hoztál ki nekem.
Bent vendégek nevetgéltek, míg álltam
ócska ruhámban – ó emlékezem.

Valaki kinézett, és te riadtan,
szégyenkezve kértél bocsánatot –
tőle. És én szótlanul elfogadtam
mit adtál, közben torkon ragadott

harag, szégyen, keserű megalázás.
Vess meg érte, de hálás nem vagyok.
Én nem felejttem gögöd s újra átjár
a régi szégyen s szememben lobog.

Most emlékeztetsz. Benyújtod a számlát
jóságodért s én csak undorodom.
Az emlékezés súlyos árnya szállt rám.
És tudom: semmivel se tartozom.

FONTOS ÜGY

A portáspult előtt hárman igyekeztek. Negyediknek érkezett Hoyko a kislánynyal. Nem várt sorára.

– Ludmilla Martovát keresem. Egy tizenöt.

A portás ránézett a tizenötös kampóra, rajta lógott a bunkós kulcs.

– Nincs a szobájában.

– Megvárjuk – szólt Hoyko és elindult a kislánnyal az emeletre.

– Bizonytalan, mikor jön. Lehet, tíz perc múlva, lehet csak éjfélkor – felelte a hangját, mert Hoykoék már messzire kerültek. – Tegnap csak éjfélkor jött.

– Megvárjuk – fordította vissza félarcát Hoyko a lépcsőről.

A portás utálta, ha lehenyerlik. Bizonyos hangsúlyoknak nem tudott ellenállni. Beleesett a szabálytalanságba. Idegeneket tilos felengedni. A férfinak kemény képe volt, szép, érdekes, kemény. Igen jól öltözött – fejes talán. A hanghordozása is olyan, mint a fejeseké. A portás nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy lerángassa az emeletről. Nyugtalan pillantást vetett a villanyórára. Negyed négy múlt öt perccel.

A lépcső hallba futott. Két zöld, mély bársonyfotel állt benne, három szék, egy asztalka, fikuszok, pálmák és egy óriástükr. A kislány belesüppedt a fotelba. Eszébe jutott, hogy tavaly nyáron rávetette magát egy lekaszált fücsomóra, az volt ilyen puha-finom.

– A szoknyádat ne gyürd össze! – figyelmeztette Hoyko.

Irke csodálkozott az apján, – másfél órája újra és újra. Ez a nőies intelem is! Most hátrasandít, üres-e a folyosó? Azután kihúzza magát az óriástükr előtt, lecsipent egy pelyhet sötétkéék zakója balválláról, igazgatja a nyakkendőjét, és a dísz-zsebkendő, ami nem is divatos. Egyébként apa ma primát mutat. Kár, hogy ritkán borotválja ki magát ilyen márványsimára és még ritkábban hordja ezt a remek ruhát fehér nyolninggel.

– Fésülködj meg!

Irke tudta, hogy ceppet sem kócos, de nem szokott szembeszállni apjával. Amúgy is szívesen illegett a tükrénél. Ő is a legjobb ruháját viselte. És kivételesen anyá láncát, karóráját. Házuk egyetlen karóráját. Apa akarta, hogy felvegye.

Amikor visszaült a fotelbe, előredomborította féligkész mellecskéjét. Lábát keresztbevetette. Vajon aki majd elhalad előttük, gyereknek nézi-e? Egy tizenkét és fél éves, az nem gyerek! Nem értette, miért ülnek itt. Apa hazarohant, fürdött, beret-válkozott, átöltözött. Sebesen. Őt is sürgette. Anyi ideje sem maradt, hogy összekapkodja a könyveit, füzeteit. Mi lesz a leckével? Esetleg éjfélkor itt rostokolnak. Izgalmas lenne apával beszélgetni. Nekiengedve magukat. Ilyesmi nincs. Még sose fordult elő. Apa nem tartozik a családhoz. Abba csak ők ketten tartoznak, anyával.

Hoyko hátradőlt a fotelben. Íme, urizál egy elegáns szállodában és külseje szerint ide is tartozhatna. Mai külseje szerint bármilyen magas rétegekhez tartozhatna. Tegnap pedig? Amikor Ludmilla Martova megjelent náluk, már jócskán beszívott. Ködfoltos volt az agya. Mégis élesen látott hirtelenjében. Ha odapottyant egy idegen, az ember átkapcsol az ő szemére. Azonnal észrevette a környezetét, meglátta a látványt. Ócska bérház. A konyhaajtó tárva. Néhány perccel előbb még rendben ittak, pőfékeltek, kártyáztak a haverokkal a konyhaasztalnál. Nótáztak is, vastagon. A szomszédasszony a folyosóra robbant. Rikácsolva követelt csendet. Nagyobb lármát csapott, mint a négy férfi együttesen. Ő elég higgadtan mondta neki, hogy irány a saját ajtaja. De az nem hagyta abba. Ordította: így, meg amúgy, micsoda trágár szavak a danájukban! Erre már mérgesen felelte, hogy ajánlatosabb lenne a kámforjatek. Még mindig nem hagyta abba: „Megmérgezik a gyerekeim lelkét az ordená-

réságukkal, hogy mennének mind a mamájukkal" Ez már sok volt. Pocsék nőszemély. Baltát fogott rá. Az ördög pedig úgy rendezte, hogy abban a pillanatban, amikor magasra lendült a karja a baltával, abban a pillanatban jelent meg Ludmilla Martova. Nem tudhatta, hogy csak riasztó balta. Nem, ő soha sem vesztí el a fejét annyira, hogy bele is vágja valakibe. De ezt honnan tudhatta volna Ludmilla Martova?!

Irkétől jobbra csillogott az óriástükör, balra húzódott a szállodafolyosó. A tükörből úgy látszott, mintha a végtelenbe nyúlna. Az elülső szobaajtók élesen kirajzóldtak. Az egyik megnyílt, borzas, pongyolás, aranyсарú fiatalasszony tartott a mosdónak. A tükör mintha a légkörét, a páráját is visszaverte volna. Irke elhatározta, hogy ezentúl sem fordul balra – a felszíni valóságba. A tükör sugara a titkosba is behatol. Ez a fiatalasszony például szeretkezett az imént. Kivallja a párája, a haja, a pongyolája. Milyen lehet a pici, bebújós szállodaszobában? Isteni és iszonyú. Irke megborzongott. Mostanában gyakran suttoztak efféléről az óráközi szünetekben a lányokkal. Némelyikük úgy képzelte, hogy isteni. Némelyikük úgy képzelte, hogy iszonyú.

Hoykóban is felmerült, hogy szeretkezett az aranyсарú. Leintette magát. Nem, manapság éberen vigyáznak: mentsen ég, találkahely ne legyen a szállodából! Csak anyakönyvezett házaspároknak! Példamutatón erkölcsösek vagyunk! Különben mit gúnyolódik?! Helyesen csinálják! Így Irkének sem lesz lehetősége soha effélére! Nem mintha Irkét féltetni kellene! Egy tudományos lány nem is hajlik rá... gimnázium... egyetem... az köti le... Ludmilla Martovának majd meg kell mondani, hogy az a tegnapi... nem érvényes... hamis látszat...

Irke még a szerelem tájain bolyongott. Bajos elképzelni. És ha odáig ér, hogy apa anyával, akkor végképp kicsorbul a képzelet. Az valami agyat zsibbasztó felfoghatatlanság, hogy ő és apa félig azonosak. Ha mégis így van, hogy félig azonosak, akkor legalább beszélgetni kellene vele. Rásandított oldalról. Hoyko a körmét reszelte. Negyedpercről negyedpercre a folyosóra kémlelt: nem jön-e valaki. Hogy még idejében eldűgja a reszelőt. Na most elteszi végre. Most meg fényesíti a körmét a zsebkendője lapján az ölében. Miről kellene beszélni vele? Csak óvatosan!

– Szép szálloda, ugye apa?

– Az.

– Nekem tetszik.

Nincs tovább. Miről kellene beszélni vele? Anyával este néha órákig is beszélnek és még sose kérdezte magában, hogy miről kellene.

– Te már laktál ilyen szállodában, apa?

– Nem.

– Szívesen laknál?

Nincs válasz. Kedvességgel kell megközelíteni.

– Olvasnál? Hozzak neked újságot?

– Maradj.

Nehéz ember. Nem is szereti. De ez nem azt jelenti, hogy nemszereti – egybeírva, egybemondva, azaz kissé fokozva: hogy utálná. Arról szó sincs. Összesen anyyi, hogy *nem* szereti. Ellabdázott a nem-ekkel. Törte a fejét, mi módon lehetne kifejezni a különbséget a *nem* szeretem és a nemszeretem között. Hatalmas a különbség. Például akit nemszeret, arról azt kívánná: ne éljen velük. De apa csak legyen ott mindig. Van azért öbenne valami.

Irke mondja majd oroszul Ludmilla Martovának. Kényelmetlen, hogy Irkéhez kell fordulnom. „Kérem asszonyom, higgye el, az a tegnapi, az félreértés volt... Szertném, ha elhinné...” Nevetséges is így, a kislány felé fordulva. De ha nem megy másképp. Ha én is tanultam volna nyelvet...! Ez a kis töpörtyű már tud! Bámulhatott volna tegnap, aki hallja!

Középkorú, skatulyából kihúzott férfi lépett hozzájuk.

– Do you speak english?

Hoyko barátságtalanul mordult nem-et. Ezen a skatulyából kihúzott szemlátomást megnyugodott. Bekopogott egy szobába, éppen az aranyсарú tőszomszédságában.

Irke a tükörre kapta a tekintetét. Jókör, mert az ajtó azonnal nyílt. Sima szürke-szoknyás, fehér ingblúzos nő lépett ki, kezében kövér irattartóval. Ő volt a tükörben a titkárnők sűrített megtestesülése. A skatulyából kihúzott gesztusai közérthetően közvetítették mondanivalóját. Azt magyarázta a titkárnőnek, hogy zavartalanul tárgyalhatnak ott ömleltük az asztalnál, úgyse értik. Le is telepedtek. A férfi bonyolult utasításokat adott, a nő jegyezte. A nő levelet nyújtott át, a férfi átfutotta. A férfi választlevelet diktált, a nő gyorsírással rögzítette.

Irke megbabonázottan figyelt. Ő is titkárnő lesz! Többnyire olyan, mint a tánc. A férfi vezet, a nő hagyja magát vezetni. Ez itt rendkívül nagy tudású, szakértő férfi, pazarul biztonságos. Éppen csak belenézett a levélbe és máris diktálta a feleletet. A szavak elpattantak a szájáról. A kézmozdulata is csupa biztonság. A nő meg olyan, mintha az ő meghosszabbítása lenne. Saját magával nem foglalkozik. Az jó. És szép. Maga is titkárnő lesz!

Az aranyсарus most megy vissza a szobájába. Fürdősapka van a fején, tussolt úgylátszik. Szappanszaga lehet. Becsukódott az ajtó. A szeretője most megszagolja a nyakát és valami hízelkedőt duruzsol a fülébe. Csókolóznak. Azt mondják, az nagyon jó. Néhány év múlva ő is csókolózhatna egy szállodában valakivel. Igaz, arról azt tartják, hogy erkölcstelen. De az a kérdés, jó-e? Pontosabban, hogy melyik a jobb? Mert míg az aranyсарus szeretkezett, addig a titkárnő a fal másik oldalán, az ajtó mellett várta, mikor kopog a főnök. Rendezte az iratokat. Egy nagyvállalat ügyein tartotta a kezét. Talán Hawaiba is szállítanak. A mindig nyári, illatos, fűszeres, boldog Hawaiba! Borzongás futott át Irke gerincén.

Az apja hagyta rá a vállalatot – dühöngött Hoyko. – Autós, vitorlás, teniszező úrifü volt. Úgy szerezte az izmait. Feszít. Büszke az izmaira, a hülye. Ha egyszer kellene az emeletre trógerólnia egy könyvekkel teli ládát, mint nekem naponta tizet – összerogyna. Bedöglene a izmai. Úgy diktál itt, mint valami tévedhetetlen lángész. Az apjától kapta készen a vállalatot, meg a tapasztalatokat, meg a modort. Szerencsétlen ez a kis titkárnő. A rabszolgája. Lesi a szavait, a lélegzetét is. Irke nem kerülhet ilyen helyzetbe. Egy nagy tudású nőt mindenütt tisztelnek! Még csak hat éve jár iskolába, s mit összeszedett! További tizenkét év vár rá.

Egy szállodai fiú bőröndöket cipelt. Szókehajú nő követte, tigriskosztümben, meg a portás.

- A hetes művésznő, mint rendesen.
- Aranyos magától, hogy mindig biztosítja.

A portás könnyedén meghajolt. A fiú bevitte a bőröndöket, a művésznő is a szobájába lépett. Visszafordult a portáshoz:

– Tónikám, ha kéziratot hoznak nekem, legyen olyan drága, azonnal küldje fel.

- Próbál, művésznő?
- Esztrád. Holnap este. És még egy „a” betűt nem láttam a szövegemből.

Trillázva nevetett és bezárkózott a hetesbe. A portás arca sokáig őrizte a mosolyt. De mire visszaért Hoykoék mellé, teljességgel eltűntette.

- Kérem szépen, hat óra.
- Köszönöm.

Apa ezt megdöbbenő felsőbbiséggel mondta. Mintha egyáltalán nem lehetne másról szó, mint figyelmes pontosidő-jelzésről.

– Tudniillik kérem, előfordulhat, hogy Ludmilla Martova csak éjfél körül jön haza.

- Igen, már hallottam. Megvárjuk.

A portás elkullogott. Pedig a művésznőt is csak azért kísérte fel, hogy legyen ürügye Hoykoékhoz.

Irke élvezte a lelkek rejtélyességét. Apa titokzatos. Néha részeg, trágár. Néha előkelő. És miért ülnek itt? Azok után, ami tegnap történt, el kellene bújniok Ludmilla Martova elől. Erre nem szabad gondolni! Gyorsan, gyorsan a művésznőre. Remek volt a tükörben a tigriskosztümje. Klassz, vad, akár maga a tigris. De nem az

állatkertben, hanem a dzsungelben. Izgalmasabb a kosztümje, mint a külföldieké. A titkárnő például semmi különösen öltözik. „Aranyos magától.” „Tónikám.” „Legyen olyan drága.” Pompás, szabad áradás. Én is így akarnék beszélni az emberekhez. Nem elég érezni, meg is kell mutatni az embereknek, hogy szeretem őket. Nem tudom megmutatni. Ügyetlen vagyok. Suta szavakat ejtek. Mintha félnék. Pedig nem félek én, csak nem fér ki a torkomon, hogy „aranyos magától”. Ha színész nő lennék, akkor beletanulnék. Ezer borbé bújni! Ezerszeresen élni! Jaj, lesz-e tehetségem hozzá?! Ha nagyon akarom, akkor lesz! Holnap ennek a művésznőnek legalább hatszázan tapsolnak! Tobzódik majd a tapsokban. Nagyon akarom!

Művésznő? – vonta fel szemöldökét Hoyka. – Az efféle portás bőkezűen osztogatja a címeket. Ha más ügyben jövök, engem esetleg professzor úrnak szólít. Művésznő? Kis vidéki statisztá, valószínűleg. Fel akar törni. Tigrisbe bújik, hogy megbámultassa magát. Esztrád? „Kedves közönségünk, most Iksz Ipszilon, az operaház tagja énekel.” Iksz Ipszilon nagyot köszön neki, illendőségből. És lényegében le sem köpi, lévén ő az operaház tagja. De a tigrisbőrű dörgölőzik hozzá. Mindenkihez dörgölőzik. „Aranyos magától.” „Tónikám.” „Legyen olyan drága.” Utálatos ez a kinyílás. Kihányás. Kihányása valami pótanyagnak. Én sohasem engedem, hogy velem bratyizzanak. A felekre néha rájön. Ha rossz lakásból jóba költöznek. „Szép, ugye?” – kérdezik és már barátkoznának. „El lehet lakni benne.” A múlt héten egy gyenge pesti mellékutcából rózsadombi villába vittük a cuccot. A háziasszony ragyogott: „Mit szól?” – „Meglehetős.” Ne kérkedjen! S ha csak örül: tartsa benn. Ha búsul, azt is. Nekem nem kellene, akik kifordítják magukat.

Irke éhes volt, már hosszabb ideje. Most megfacsardult a gyomra.

– Apa, lemennék. Hoznék kiflit vagy valamit...

– Maradj

– Nagyon éhes vagyok, apa.

– Majd otthon vacsorázol.

Nem is mondja durván apa. Még erőlesen sem. Csak befejezi. Kész. Vacak így éhezni, hogy nincs is semmi, ami elterelné róla az ember figyelmét.

Ha csak tíz percre engedném le innen, egész biztosan abban a tíz percben jön Ludmilla Martova. Tegnap is éppen akkor jött, amikor lendült a balta... Mit kezdenék vele egyedül? Ki se nyithatnám a szájam. Tegnap is Irkét kereste, egyenesen Irkét. Ilyen kis töpörtyű és már külföldi vendéget fogad! Martovék ígérték, hogy egyszer majd meghívják Leningrádba... Várnunk kell Ludmilla Martovára, ha hajnalig, akkor is! Meg kell magyaráznom neki, hogy nem olyan emberek vagyunk mi! Nyugodtan meghívhatja Irkét Leningrádba. Ezt persze nem mondom, ezt értenie kell.

– Apa, ma nem is ebédeltem... nem volt étvágyam... most meg nagyon éhes vagyok.

– Nem hallottad?! Itt maradsz!

Eltekintve attól, hogy Ludmilla Martova éppen akkor jönne, arra sincs szükségem, hogy kényeskedjen. Kibírja azt a nagy éhséget. Ha engedek a szeszélyeinek, egy-kettőre a fejemre nő. Úgyis sokkal többet tud már most, mint én! Ennek a lánynak aztán nem kell majd dörgölőznie, mint a tigriskosztümösnek! Őt ugyan ki nézné majd le?! Az operaház tagja sem!

A tükörben telefon is volt. Elmosódottan, a foylósó közepén egy benyílóban. Hórihorgas, lombhajú fiatalember kérte a városi vonalat.

– Kérdezem, megjött szakkönyv? Finn-ugor szógyökök.

Messziről is tisztán érkezett a hangja. Azután tárcsázott és franciául beszélt. Azután újra és ismeretlen nyelven. Irke áhitattal fülelt. Egyszer már jártam könyvtárban. A nyáron, döglesztő melegben. Ott isteni hűs volt. A ceruzák percegtek a papíron. Lapozásnál a könyvek is percegtek. Azt képzeltem: zene. Legszívesebben a könyvtárban élnék. A könyvtárban mindenki halkszavú és kedves. Durvaság nem is jut senkinek eszébe. A suttogások a könyvtárossal... azok is beleolvadnak a zenébe. Oroszul tudok már. Elkezdek még egy nyelvet.

Ha a születésnapomon, vagy karácsonykor eszembe jut az idő – elmélkedett Hoykó – nem is bánom, hogy múlik. Múljon! De megszületni... megszületni hajlandó lennék még egyszer. Például ehhez a hórihorgashoz. Ha apámnak választ-hatnám. Az én öregem életében sem olvasott könyvet. A legtöbb, ha ünnepnap bele-szagolt az újságba. Azt se minden ünnepnap. Ki buzdított engem tanulásra? Nem örülök – dühit, hogy jó a fejem. Én igazán vigyázok a tagokkal, nem akarok kü-lönbnek mutatkozni náluk. Majszolunk együtt vagy iszunk, megvitatjuk a pénz dol-gát, néha a háborúét, néha egy csinibaba fenekét. Mégis észreveszik. Nem értem, miből. Célozgatnak az eszemre, hol tisztelettel, hol gúnyosan. Jobban bírom, ha gú-nyosan. Nem érdemel egyebet az efféle parlagon heverő fej. Miért nem vert az apám szíjjal a tanuláshoz?! Nem is szólt érte. Tán, ha én akarom, akkor tiltja. Nyüglődtünk, igaz, de akadt nálunk szegényebb is, aki taníttatta a gyerekeit. Én miért nem törtem magam?! Ha a hórihorgas lett volna az apám! Irkének sincs valami példakép apja. Mégis teli ötéssel a bizonyítványa. Nem tudja, hogy megnézegetem a füzeteit... csudarendes gyöngybetűkkel ír. És néha elővesz orosznyelvű könyveket, aztán ol-vassa. Csak úgy, előveszi. Hány éve is annak? Vagy nyolc... hogy küldeni akartak iskolára. Majd éppen beültem volna a padba, vénségemre! Hány éves is voltam ak-kor? Harminchárom. Azóta elvégeztem volna rég. Azért én újságot mindennap ol-vasok. Könyvet is vettem már, vagy tucatot. Annál sokkal többet olvastam el. Én azért tudom, merre halad a világ. Még egy atomfizikáról szóló könyvön is átrágtam magam. És ha népszerű volt? Nem táplálkozhatom ugyanazzal, mint Einstein. Vagy Einstein már meghalt?

– Te Irke, kíváncsi vagyok, tudod-e, hányban született Einstein?

– 1879-ben.

– Jól van.

Akkor már meghalt.

– Miért kérdezted, apa?

– Semmi. Csak érdekelt, hogy hiába költjük-e rád a pénzt?

– De miért kérdezted éppen ezt?

– Semmi.

Az én lányom annyira okos, hogy többet megért, mint három felnőtt együttvéve. Ez még azt is megértené, hogy eltoltam a dolgaimat, mert sose törődtem a fejemmel. Különb... szépen keresek! Némelyik nagyszellem kevesebbet keres! Telik a leg-jobb ruhára is – az ital mellett! A jó ruha nagyon fontos... másként kisfiú az em-ber. A munkaruhámban be sem engedett volna a portás... nem is találkozhatnék Ludmilla Martovával... És nem lenne alkalmam megmagyarázni neki, hogy a lánya barátkozhat Irkével. Egészen nyugodtan. Csak tanulhat Irkétől az ő lánya. Azt hi-szem, a megfeszített izommunka az agytól vonja el az energiákat. Ha nehéz na-punk van, ha zongorát vagy kályhát cipelünk vagy egymás után több szekrényt, én nem is gondolok semmire. Csak a feszítés! A hórukk! A vigyázz! Amikor hazafelé tartok, akkor jut eszembe, hogy nem is gondoltam semmire. Mintha az agyam meg-szüntette volna magát és belekeveredett volna az izmaimba. Ezen megdühödik az em-ber, és ha megdühödik, akkor iszik rá.

A tükörben a takarítónő közeledett Irke felé. Karján egy kötegni tisztá ágy-neművel. Befordult egy szobába. Milyen sokféle vendéget ismer meg! Mindig újakat és újakat. A többi foglalkozásban kis körben mozog az ember, évszámra ugyanazok a férfiak és nők között. Ide eljön a félvilág. Londonból és Veszprémből... Párizs-ból, Pécsről, Rió de Janeiróból... Takarítás közben látja, tapintja a vendégek hol-miját... Orrába szippantja az illatszereket... A holmik sokmindent mesélnek an-nak, aki érti a nyelvüket... Az illatszerekben ezer és ezer kilométer távolságban nyílott virágok, növények... Én is szívesen szippantanám...

Észbekapott. Megijedt, hogy mi lesz vele? Mi lesz abból, aki minden akar lenni?!

– Apa – kérdezte félénken – te mit szeretnél... hogy én mi legyek?

– Tanárnő! – vágta rá habozás nélkül Hoykó.

Es a kislány is habozás nélkül vágta vissza:

– Kevés a fizu!

Más stílusban beszélt, mint ahogy érzett. Az osztálytársaitól hallotta, hogy nem érdemes tanárnőnek menni – kevés a fizu. Apa most haragosan csóválja a fejét. Kép-telenség lenne megmagyarázni neki, hogy ez azért nem is így van. Valahogy egészen másképp van.

Hogy beszél ez a lány?! Hallotta valakitől! Akármennyi a saját esze, azért mégis befolyásolható. Amúgy én fűtülnek bárkinek a véleményére... de véletlenül Ludmilla Martovát meg kell győzni. Mérnök a férje, igen tanult család... ezek felfelé befolyásolják Irkét. Majd meggyőzőm én, hogy előfordulnak néha totál ferde lát-szatok...

Irke már nemcsak éhes volt, hanem álmos is. Karórájára nézett:

– Háromnegyed kilenc, apa.

– Megvárjuk.

A kislány befészkelte magát a fotel mélyébe és elbóbiskolt. Valahányszor lép-teket hallott, felriadt. De a tűkörben csak homályos képek jelentek meg. Afféle ko-csonyás, magasra nyúló vagy lebegő alakok, mint a Grimm mesekönyvben a szelle-mek.

Hirtelen felült és szándékosan tágra nyitotta a szemét, nehogy a szemhéja visz-szaessen mégegyszer. Bele se nézett a holnapi leckébe!

– Apa, mikor készülök én holnapra?!

– Megírom az iskolába, hogy fontos elfoglaltságod miatt...

Nem beszélt olyan határozottan, mint eddig. A hangja megbotlott.

Irke sírni szeretett volna. Ha anyával ülne itt, akkor sírna is szabadon. Apa előtt azt sem lehet. Szorongott a holnap miatt, éhes volt, álmos. De már aludni sem tudott. És megtört az ellenállása.

Anya sokszor tanította őt, hogy a kinzóra nem szabad gondolni. „A fájót zárja el az ember, mint a zsilip a vizet.” Igaza lehet anyának ebben. Ő iparkodott is. Becsü-lettel. Nem engedte meg magának, hogy rágondoljon a tegnap délutánra.

Apa meg a másik három a konyhában kártyázott. Énekeltek is hozzá, de én fel-könyököltem a szobai nagyszotalra, betapasztottam a fülem. Egész jól tanultam, nem is hallottam őket. Később az ordítózást mégiscsak meghallottam. Akkor eszembe ju-tott a zsilip és annyira szorítottam a tenyeremet, hogy az is égett és a fülem még-jobbban. De csak tanultam. Aztán hirtelen fel kellett ugranom – nem is tudom, miért, csak mert már túlságos volt az üvöltözés. Kiszaladtam a konyhába. Anya megfog-ta a vállam, nem engedett tovább. Apa a konyhaajtón kívül magasra emelte a baltát. Láttam, hogy közeledik egy idegen néni, de még azt se gondoltam volna, hogy mi-hozzánk jön. Odaállt apa elé, mondta oroszul, hogy engem keres. Kitéptem magam anya keze alól. Apa leejtette a baltát. Majdnem a lábamra esett, de mégse esett rá. csak horzsolta a lábujjamat. Nemigen fájt, most ebben az új cipőben jobban fáj, mert dörzsöli. De elhatároztam, hogy nem számít. És nem is számít. Aztán a néni megmondta, hogy ő Ludmilla Martova, a Katja mamája. A kezembe nyomott egy csomagot. Én nem tudtam, hogyan szokás csomagot fogadni, előbb szabadkozni kell-e vagy rögtön megköszönni? Anyára néztem tanácsért. Akkor vettem észre, hogy anya falfehér, remeg a szájaszéle. Kár volt ránézni, mert mindjárt éreztem, hogy az én arcomból is kiszalad a vér és az én szájamszéle is remegni kezd. Ludmilla Martova gondolta, hogy alkalmatlan... máris menni akart. És még az lett volna a jobb. Apára azonban rájött a vendégszeretet. Betuszkolta a szobába Ludmilla Mar-továt. És mert nem ült le azonnal, megfogta a derekát, rádobta a rekamiéra. Apa nem akart rosszat, de túlságosan nagy ereje van, biztosan meg is szorította a nénit. Valószínűleg, mert Ludmilla Martova riadtan tekintett ránk.

Apa a piszkos munkaruháját viselte, legalább két napja nem borotválkozott. De az semmi, hanem hogy dőlt a szájából a borszag. Kint a konyhában a barátai tovább énekeltek a csúnyákat. Ezzel éppen nemsokat törődtem, mivel Ludmilla Martova úgy-sem ért magyarul. Máskülönben viszont azt kívántam, bárcsak eltűnhetnék egészen.

Vagy egy kapcsolóval kikapcsolhatnám magamat. Egyszóval úgy, hogy ne legyek egyáltalán. De figyelnem kellett rémesen, én fordítottam oda-vissza, mert csak én egyedül tudok oroszul. Az anyukám nagyon törte magát, érdeklődött Katjáról. Kekszet is hozott feleslegesen, egyikünk se nyúlt hozzá. Most milyen jó lenne az a keksz. Később a néni újra menni akart, de apa visszanyomta. Anyukám már nem tudott mit kérdezni. Inkább elővette a fényképes dobozt. Mutogatta az én régi fotóimat, meg nagyanyámat, meg az unokatestvéreimet. Ez igazán nem érdekelhette Ludmilla Martovát, de úgy tett, mintha érdekelné. Egyenként, sokáig forgatta kezében a képeket. Közben nem volt szükség rám, mint tolmácsra. Mivel időhöz jutottam, akkor fogtam fel igazán ennek az egésznek a szörnyűségét. A Martov család ezekután azt hiszi rólam, hogy hazudtam!

Amikor az osztályfőnökünk címekeket adott nekünk, hogy levelezzünk szovjet lányokkal, Katja még vadidegen volt. Csupán egy név, meg egy leningrádi cím. Idegennek az ember mi mást ír, mint jót. Az iskoláról, kirándulásokról... Mikor pedig már összebarátkoztunk, akkor azt akartam, hogy örüljön. Neki építésmérnök a papája, mindig beszámolt róla, mit épít. Nagyon dicsérte a papáját. Emiatt én is nagyon dicsértem az enyémet. Úgy írtam, hogy egy szállítmányozási vállalatnál vezető. A vállalat valóban szállítmányozási és abban a csoportban, ahol apa dolgozik, ő a legrégebb és a legerősebb... tehát úgy is lehet fogalmazni, hogy vezető... Katja az estéket többnyire együtt tölti a papájával, rádió, televízió mellett és másutt... Én is hasonlókat meséltem...

Míg a néni belemerült a fényképekbe, én körülnéztem a szobánkban. Rájöttem, hogy az sem olyan, amilyennek lefestettem. Sőt, egészen más. De énnekem van egy saját sarkom könyvespolccal, isteni reprodukciókkal, amiket magam vágtam ki folyóiratokból. Ott szoktam írni Katjának egy zsámfolyó az ölemben, nem az asztalnál. Az a sarok szép. Igazán.

Anyá végül félrehívta apát, elterelte a figyelmét, én meg gyorsan kiszóktettem a nénit, mert már látszott rajta, hogy tükön ül. Csak azután bontottam ki a csomagot. Szörmesapka volt benne. Az annyira megtetszett, hogy felpróbáltam a tükörnél és még örültem is. Tartottam magam. De egy nagy boríték is előkerült a csomagból, a borítékból pedig képek Leningrádról. Mikor azt megláttam, elkezdtem bögni, akár a pólyások. Mivel Leningrád gyönyörű és mi úgy beszélünk meg Katjával, hogy egyszer én majd elutazom hozzájuk. De a mamája most már megtiltja neki, hogy levelezzen velem! Elveszítem Katját és soha-soha nem utazhatok Leningrádba!

Úgy bögtém, mint a pólyások. Éjfél felé aludtam el, azért is vagyok ma ilyen álmos. Reggel alig tudtam felkelni. A szégyen az ágyamhoz lapított. Olyan volt, mint a betegség. Nem is hazudtam én! Amit írtam, az nem hazugság. De ezt nem érti senki. Még anyá se. Anya reggel hajlott háttal járkált a lakásban. Csak akkor hajlott a háta, ha bánkodik. „Anyá, a zsíp!” – mondtam neki „Jó reggelt” helyett. Rám mosolygott. Elhatároztam, hogy soha többé nem gondolok se Katjára, se Ludmilla Martovára. Ha Katja mégis írna nekem, nem is válaszolok! Most pedig itt kell roskolnom. Meg is mondom apának a magamét!

Csakugyan mérgesen szólt:

– Féltizenegy van!

Hoykó annyit se válaszolt ezúttal, hogy „megvárjuk”.

Fél tizenegy után öt perccel feltűnt a lépcsőn Ludmilla Martova. Hoykó talpra pattant. Az asszony elé állt. Kihúzta magát. Megigazította a nyakkendőjét. Kisimította a diszszebkendőt. Nem mondott semmit. Irkétől várta, hogy beszéljen. Ludmilla Martova kétséget kizáróan felmérte mai öltözködésüket. Mosolygott és nézte őket. Hoykó az egyik zsebéből kihúzott egy kislány-blúzt. A legvékonyabb nyolnból volt, sál nagyságúra összehajtogatva.

– Malinka Katja... – szólt és átadta.

A másik zsebéből kihúzott egy színesfénykép-sorozatot Budapestről.

– Szpassziba, szpassziba... – ismételte Ludmilla Martova.

Irke hallgatott.

- Vissza akartuk adni kedves látogatását... - nyögte ki végül Hoykó.
Irke gépiesen fordított. Olyan hangon, mint az, aki nem azonos önmagával.
Azután el is búcsúztak.

Kifelé menet Hoykó nagyot köszönt a portásnak. Készséges hangszállal, amitől az visszanyerte a biztonságát.

- Majdnem teljes műszak volt - röppintette utánuk.

Az utcán siettek, szedték a lábukat.

- Apa, miért vártunk?!

- Hogy átadjuk az ajándékot.

- Otthagyhattuk volna a portásnál.

Hoykó hallgatott. A kislány törte a fejét:

- Honnan tudad a címét?!

- Tyúkeszed van. Nem mondta tegnap, hogy ha írsz Katjának, vidd el a levelet a szállodába.

- Azt mondta?

- Te fordítottad.

Lehetséges. Zavart és kábult volt ő akkor, a szája széle remegett.

- Fel is írta a címet - tette hozzá Hoykó.

- Te erre emlékeztél?! Pedig nyomás az aztán volt benned!

Hoykó fenyegetően ráncolta a homlokát:

- Ajánlatos lesz, ha vigyázol...!

- A blúzt te vetted?

- Hát ki?!

- Apa, minek ültünk itt hiába?!

- Nem hiába, fontos volt.

- Csak azért, hogy megmutathasd a sötétkék ruhádat?

- Sokat fecsegsz.

- Vagy értem...? Kérlek, mondd meg, értem...?

Hoykó felcsattant:

- Az én türelmemnek is van határa! Karattyolsz álló délután. Be nem áll a szád, annyit karattyolsz!

KISS DÉNES

HOGY AZ LEGYEK

Engem igazán az szeret,
ki engedi, hogy az legyek,
ami vagyok; csak az legyek!

Tudom, nincs ennél nehezebb:
ha felnőnek a gyerekek,
már játszani szégyenlenek

papást-mamást, mely egyszerű,
felelős emberi derű,
ahol mindegy, milyen nevű

a lány s a fiú, ha szeret
s mindig szabadon elmehet,
hogy az legyen, ami lehet!

Nincsenek kincsek, szerepek
és rangok, címek sincsenek,
csak szeret van és nem szeret.

ÉSZREVÉTLENÜL

Elhullajtom már a zengő verset gyerekkorom játékait
 kifordulnak számból a rímek észrevétlenül súlyosodik léptem
 pózok nélkül jön már a férfikor ó pedig ez még
 törvény szerint az ifjúság huszonnégy év semmi az
 ott ahol valóban béke van ötször is megébredek éjjel
 zihálok mint akit puskatussal üttek így költözik be
 sejtjeimbe az elődök szorongása halála
 velük-halt emlékeik immár az én emlékeim el kell mondanom őket
 nem tudok mit kezdeni gyors pata-trappal négyzercsengő rímmel
 mint vihar előtt szálló porzivatar fájdalmat csap szemedbe a vers
 észreveszem hetek telnek s nem jut eszembe pihenés játék
 mint kinek egyre sürgetőbb mindent mindent mindent kimondania
 üres napjaimért százszorosan szenvedek ócsárolom magamat
 egy egy elfogott szó ennyi csak a lélegzetvétel
 pedig bőröm alatt ez a test örömekre is felvértezte magát
 ne higgyétek hogy nem tudnám beledobni magam hullámaiba
 de észrevétlenül ellepte napjainkat valami riadt dobolás
 dobolása vérnek idegeknek egyre sűrűbb villámai az észnek
 nem hűnyhatom be előlük a szemem míg a kölyökség sugaras tájai
 lassan átfordulnak koromba füstbe s távoli robbanások
 vörös szökőár-tüze fürdeti arcom

URBÁN GYULA

TÁJKÉP VASSAL ÉS EMBERREL

Fejes Endrének

A turbinák vizet vedeltek,
 s nekem az árnyékom is szomjazott.
 Kő-termést hoztak akkor mind a kertek.
 A kutak száján olaj bugyogott.

A hajnal halom fémforgács volt
 és rozsdás gépek voltak a hegyek.
 A drótokon a porcelán-csigák
 soha el nem röppenő verebek.

A dél kiszáradt víztartályt gurított
 a halott horizonton. Csorba lánc
 kötött a délutánhoz, s felsikített
 két kerék között értem egy bogáncs.

Azóta varázsvesszővel kezemben
 járok kilobbant, zörgő réteken.
 Két vége füvet, csillagokat súrol.
 Átcsap közötté szikra életem.

PÁL JÓZSEF
A HATÁRTALAN

Én sose láttam még a tengert, de apám mindig úgy mesélte,
hogy a vize feloldódik, felszívódik, fel az égbe,
formák közé nincs bezárva
s ne keressem, nincs határa.

Tudhatta ő. Tengerész volt.
Hajóra szállt Odesszában.

Én sose láttam még a tengert, de apám mindig úgy mesélte,
hogy éjszaka tüzes csillagok hullanak le az ölébe.
És kerestem, kutattam: merre, merre van?
S egyszer, a ruhájából kibontva,
ívként fölé borulva,
megéreztem: ő az, ő az: a határtalan.
A végtelenség is benne van.
Az élet is benne van.
A halál is benne van.
És formák közé nincs bezárva
s ne keressem, nincs határa –
és felszívódtam, fel az égbe,
ahogy az apám a kék vízről mesélte.
S már nem kerestem, kutattam: merre, merre van?
A tenger volt: a határtalan.

S öléből fakadnak csillagok, fények,
suttyó mosolyok, kamasz nevetések,
nevetések, e fürge halak,
habjából kiugorva fickándanak
s a határtalanba visszahullva:
kezdődik életükben a végtelenség,
a határtalan végtelenség.

S már nem kerestem, kutattam: merre, merre van?
Az öle volt, a tenger volt: a határtalan.

RÖVIDZÁRLAT

Nagyon siettél
nagyon siettél
voltál s már nem vagy
nem vagy elmentél
pedig még
én nem akartam
maradj velem
én azt akartam

hogy mit is mondtál
mit is te drága
... a verbénákra ...
... a verbénákra ...
mikor elromlik
a lemezjátszó
így forog s bennem
most ez a pár szó

de nemcsak bennem
ott kint a fecskék
hangja hasítja
a kék ég-lencsét
s akác fenyők
diófa lombja
szarkaláb mályva
is ezt susogja
torony harangja
is imígy kondult
s a rigók torka
mind megbolondult
csak ezt hallom most
csak ezt te drága
... a verbénákra ...
... a verbénákra ...

TIZENNYOLCÉVESEKNEK

Ne csodálkozzatok,
 hogy annyit beszélünk a békéről.
 Azt mondjátok: könyökötökön jön ki
 a sok békeszólam,
 a mindig ugyanegy szavak:
 békefront, béketábor, békeakarat,
 leszerelés és bizalom és kölcsönös jóindulat.

Ti nem láttatok bombákat
 hullani a magasból,
 nektek az ég madárfütyty és űrhajós kísérlet,
 titeket nem vágott a falhoz
 a légnyomás,
 nektek a fal művészet és alkotás,
 nem láttatok hősokeket
 félőrülteként táncolni a gépfegyvertűzben,
 titeket dobok hívnak a táncba,
 nem vittetek holttesteket két bombázás között
 és nem lapultatok
 a halottaknak ásott sírgödörbe.
 Ti nem... Minek is folytassam?
 Nem érzitek a különbségeket,
 a szavak tartalmát,
 nem tudjátok, mit jelent
 egy millió megatonna robbanóerő,
 s öcséitek gyanútlanul veszik kézbe
 a háborúból visszamaradt gránátokat,
 s kalapálják rozsdás szögekkel
 gyanútlanul, gyanútlanul...
 Bocsássatok meg,
 mi nem tudunk gyanú nélkül élni!

CS. NAGY ISTVÁN

STEINAMANGER

Fönn láncbombák oldódtak gombnyomásra,
 jól célzott a pilóta, szakszerűen,
 lenn meg a böjti-szél-borzoslta bűzben
 a megmaradtak kerge eszterlánc
 hullát-téglát egymásnak adogálva
 hetekig csak keringett eszelősen
 a rom körül, várva, mikor merül fel
 puffetegen még egy emberpalánta,
 sok tébolyult Kanizsai Dorottya
 leltározott, nem tűnt-e el halottja,
 város, mi lettél újra: Steinamanger,
 mint Savaria-ösöd, kő a fűben,
 s mint azt a földrengés, oly szakszerűen
 zúzott rommá, ki fölrakott, az ember.

MARADJ MEG!

Leszéknek és Danutának

1.

– Már alszik – szólalt meg az öregasszony. Háttal az ablaknak félig ült, félig feküdt. – Elaludt. Megmosta a lábát, megfésülködött és mindjárt ágyba bújt. Csucsija-babája, anyuka szemevilága – lassan ringatta karján a rózsaszín szalaggal átkötött papírskatulyát. – Ha ágyban olvas, meg kell majd mondanod, hogy árt a szemének.

– Majd megmondom – ígerte az öregember. Az ablaknál ült és a fekete-fehér foltos teheneket számolta, azóta, hogy délelőtt észrevette az elsőt. – De nem biztos, hogy alszik, sőt az sem, hogy már lefeküdt.

– Nem emlékszel? – kérdezte szemrehányóan az öregasszony és melléhez szorítva a papírskatulyát, megdörzsölte a bokáját. A gumiharisnya felett mindkét lábán gyűrűt vetett a megdagadt hús. – Megirta, hogy minden nap legkésőbb kilenckor ágyban van. Kilenc óra már elmúlt, te mondtad az előbb.

– Magyar idő szerint – mondta az öregember. Mellényzsebéből kerek ezüstórát húzott elő. – Emlékszel, hátraigazitottuk, amikor átjöttünk a határon.

Délelőtt jöttek át a határon, s az öregember akkor állította be az órát, amikor még szorosan egymás mellett ültek és nagyon halkán beszélgettek, hogy a többiek meg ne hallják. Most egyedül voltak, s az öregember is az ablak mellé került, hogy számolhassa a teheneket. – Inkább te próbálj aludni – mondta. – Korán kelünk, s aztán nem alszol jódarabig.

– De én virrasztani akarok! – kiáltotta az öregasszony. – Felőled átalhatnánk a leszállást. Szóltál a kalauznak?

– Szóltam – mondta az öregember.

– Adtál pénzt neki?

– Adtam.

– Többet kellett volna – tűnődött az asszony. – Kérlek, add le a fehér dobozomat.

A vonat elejéről ének hallatszott, közös szólamba törekedett, de szabálytalan hangokra esett szét. Az öregasszony félretolta a papírskatulyát és kotorászni kezdett a fehér dobozban. – Biztos pizsamában alszik, s ezért elhoztam Ágnes hálóingeit, hogy alvás közben ne szorítsa a derekát. Mit gondolsz, jók lesznek neki?

– A hosszuk igen, de a bőségük aligha.

– Hálóingben nem számít a bőség – legyintett az öregasszony. – Ne szólj bele, amihez nem értesz.

– Vedd ki a virágot a vázából – mondta az öregember.

Az öregasszony szégyenkezve kiemelte füléből a hallókészüléket. – Uram, teremtöm – mondta. – Már megint motyorásztam?

– Egyáltalán nem – mondta az öregember. – Csak ma már nincs rá szükséged.

A vonat elejéről egyre hangosabban szólt az ének, a szél elsodorta az ablak előt. Az öregember felállt.

– Hova mész? – kérdezte az asszony. – Te miért nem alszol?

– Csak szükségre megyek.

A folyosón le volt húzva az ablak, s ahogy kikerült az öregasszony szemetükréből, az öregember nekitámasztotta homlokát a falnak és belebámult az ablak előtti sötétség négyzetébe. Egész nap meleg volt, s az öregember, noha levetette nyakkendőjét és nadrágtartóját, szünet nélkül izzadt. Estefelé a verejték rászáradt bőrére,

feszés, hideg mázzal borította be arcát és felsőtestét, s most állt az ablaknál, időnként megnyalta szájaszélét és érezte nyelvén a sós ízt, addig állt, amíg az éjszakai szél át nem járta s borzongani nem kezdett. Kezét óvatosan maga elé tartva átbotorkált a következő kocsiba, ahol az ének erősebben hallatszott. Valamennyi fülke zárva volt és függöny takarta. Az öregember lehúnyt szemmel hallgatta az idegen dallamot, s igyekezett kitalálni, hányan énekelnek. Mintha az egyre erősödő hangok vonzanák, megállt a középső ajtó előtt és kopogott. Az énekszó nem halkult el, az öregember nem kopogott többet. Az utolsó fülkében megtalálta a kalauzt.

– Jó estét uram – mondta az öregember németül. – Jó étvágyat kívánok.

A kalauz ölébe fogott lábasból vacsorázott. – Ne zavartassa magát – mondta az öregember. – Elnézést, hogy étkezés közben háborgatom, de erre sétáltam, s látam, hogy egyedül van. Ugye nem felejt el szólni tíz perccel Otzwied előtt?

– Hiszen megbeszéltük – mondta a kalauz. – Megmondtam, hogy idejében felkeltem önöket.

– Én nem valószínű, hogy egy percre is lehúnyom a szemem, de a feleségemnek pihennie kell. Rossz rágondolni, ha véletlenül elmulasztanánk a leszállást Otzwiedban...

– Nem fogják elmulasztani – mondta a kalauz. – Megígértem, hogy szólok. Ennél többet nem tehetek.

Az öregember nyitott inge nyakáig elpirult. – Ne vegye tolakodásnak. Meg kell nyugtatnom a feleségemet. Tegye ezt el.

A kalauz a papírpénzre nézett. – A felesége nyugodtan alhat. Jó éjszakai uram.

– Bocsánat – mondta az ajtóból visszafordulva az öregember. – Ha még megkérdezhetném, hogy az utasok, akik a középső fülkében... akik énekelnek... katonák talán?

A kalauz elcsodálkozott. – Nem uram, vizilabdások. Csupa fiatalember, a Nürnberg 32 vizilabdacsapata, túrán vannak.

A nyitott ablakon bevágó szél abroncsba fogta az öregember homlokát, lezárta szemét. Zárt szemhéján túl, az egyenletes szélben az ének közelebb jött, bekerítette.

Solche Kerle möcht ich haben
Feine Burschen, brave Knaben
Ihre Schultern wie der Stein...

Az öregember megállt az ajtó előtt és kopogott. Várt és kopogott, az ének nem hallgatott el.

– Elnézést a zavarásért – mondta németül az öregember. – Az énekszótól valószínűleg nem hallották a kopogásomat.

Az ének elhallgatott, a csend elnémitotta az öregembert. Tizenegyen ültek a fülkében, egymás hegyén hátán, a nyitott ajtón szél vágott be, nyalábba csavarta a cigarettafüstöt, a mennyezetre emelte és laza sugárban visszabocsátotta.

– Ne vegyék rossznévem, ha arra kérem önöket, hogy valamivel halkabban énekeljenek – az öregember kikötőhelyet keresett tekintetének, de nem tudott választani a rászegezett tizenegy szempár között. – A feleségem nem egészséges és alvásra lenne szüksége.

Az ajtó mellett felállt egy vörösarcú, kopaszranyírt férfi, s az öregember önkéntelenül hátralépett: a másik két fejjel volt magasabb nála. – Foglaljon helyet nálunk – mondta a kopaszranyírt férfi. – A csapat győzött tegnap, a fiúk jókedvűek, ezért énekeltünk, belátom, hangosabban az illendőnél. Elnézését kérem a csapat nevében. Iszik velünk valamit?

– Köszönöm – mondta az öregember. – Sohasem iszom szeszes italt.

– Kubai konyak – mondta a kopaszranyírt férfi és elmosolyodott. – Csak egy pohárral a lengyel-német barátságra.

– Nagyon sajnálom – mondta az öregember. – Húsz éve egy csepp szeszes italt nem iszom, fogadalmat tettem, s most vissza kell mennem a feleségemhez. Különbem sem vagyok lengyel.

Az ajtó még mindig nyitva volt, az éjszakai szél megmosta a vizipólosok rózsás arcát, rövid haját. Valamennyien az öregembert nézték, s miközben beszélt, az öregember gépiesen újra megszámolta őket. Tizenegyen voltak, az óriástermetű, koposzra nyírt férfi a tizenkettedik.

– Legalább üljön le egy pillanatra. Ha nem lengyel, akkor valamennyien utazók vagyunk és össze kell tartanunk. Önök románok? Üdülni mennek a tengerhez?

Az öregember nem eresztette el a nyitott ajtót. – Magyarok vagyunk – mondta. – Látogatóba jöttünk és reggel várnak bennünket az állomáson. Most vissza kell mennem a feleségemhez.

– Először járnak Lengyelországban?

Az öregember ismét lehúnyta szemét, de szemhéján azonnal kirajzolódott a széles mellű, óriás test, a kopaszra nyírt, rézvörös fej. – Először utazunk látogatóba.

Az öregasszony aludt, balkarja lelógott az ülésről. Az öregember rendberakta a szanaszét heverő dobozokat, eloltotta a kék lámpát és leült az ablakhoz.

– Visszajöttél, Albert? – kérdezte a sötétben az öregasszony.

– Itt vagyok kedvesem – mondta az öregember. – Már csak tizenegy óra van hátra.

– Jó volna átaludni, úgy rövidebb – mondta az asszony. – De virrasztani fogok, mert nem keltenek fel. Tudják, hogy miért jöttünk és szándékosan nem keltenek fel. Nem hallottad az éneküket?

– Ne képzelődj – mondta az öregember. – Lengyel cserkészek, kirándulni mennek és már el is hallgattak. De ha akarod, maradj csak ébren, holnap aztán le ragad a szemed.

– Jól tudok virrasztani. Annak idején felváltva virrasztottunk, amíg együtt hagytak bennünket, de mindig te voltál az álmosabb, igaz Albert?

– Nem emlékszem – mondta az öregember. – Én mindenesetre aludni fogok.

Behúzódott a sarokba és fejére húzta kabátját. Nem kellett sokáig várnia, az öregasszony hamar elernyed, látta a sötétben, ahogy feje megenyhülten oldalt hanyatlik. Az öregember kibújt a kabát alól, maga elé tette világító számlapú zsebóráját. Valaha versenysakkozó volt, s most hajdani játszmáit játszotta le fejben, egyiket a másik után: régi, bevált szere volt ez elalvás ellen, ugyanígy csinálta, amikor felváltva örködtek az öregasszonnyal, amíg együtt hagyták őket. Ült és nézett kifelé az ablakon, az éjszakai szél fülébe fújta a német vizilabdacsapat lefojtott győzelmi énekét.

2.

Az öregember nézte az állomást: az alacsony épület régi emléket ébresztett fel benne, a zalaszentgróti fűszerbolt képét, ahol több mint negyven éve a vakációit töltötte Dávid nagyapánál. Az állomás előtt nem állt senki, s az öregember olyan éles fájdalmat érzett szívében, hogy egyetlen mozdulattal feltépte kabátját, ingét és simogatni kezdte bal mellét.

– Látod Albert – az öregasszony elmosolyodott. – Annyira biztos voltál, hogy a sínek előtt fog várni, én meg nem akartam elrontani az örömet. Elbújt az épületben, onnan kukucskál ki ránk – botjára támaszkodva, kezében az összefogott dobozokkal befelé indult. Az épület üres volt.

– Kedvesem – mondta elfulladva az öregember és újból megdörzsölte szívgyödrét. – Úgy látszik, késik a vonatja, mindjárt megérdek!ödöm. Ne izgasd fel magad, kedvesem.

– Kérdezd csak meg – mondta nyugodtan az asszony. Botja arasznnyira süppedt lába előtt a homokba. – Nagyon meleg van, leülök a padra.

Az öregember levetette kabátját és elindult. – Albert – szólalt meg háta mögött az asszony –, amikor erre jártunk nem volt ilyen meleg, igaz? – Az öregember rögtön visszafordult: – Ne gondold erre, hiszen megígérted. Nem volt ilyen meleg, de tudod, hogy nem erre jártunk.

Amikor azonban elérte a bakterházat, s ingének kigombolt nyakán át levegőt fűjt testére (amelyet, mihelyt megmozdult, azonnal kivert a verejték), azon vette észre magát, hogy térképet rajzol szemével a homokba, s próbálja kitalálni, nagyon messze jártak-e ettől az állomástól. Az öregember összeborzadt és eltörülte szeme elől a térképet. Az üres bakterházon túl víz borította a földet: tükörsima, mozdulatlan víz verte vissza a napsugarakat, s a víz színén egyetlen kacska vagy liba sem úszott, ahogy ez az öregember hazájában szokásos volt. Észrevette, hogy merre vezet az út a földek közt: nyársfasor szelte ketté a vizet, koronájuk a vízből nőtt ki. Az állomás és a bakterház magasabban állt, mint a víz színe (valami domb emelkedhet itt, gondolta az öregember), s az emelkedés szélén mezitlábba fiú ült, kezében horgászbót, nyakában katonai távcső.

– Mire használod ezt a messzelátót? – kérdezte kíváncsian az öregember.

A fiú követte az öregember tekintetét, szeméhez emelte, az égre fordította a távcsövet és mondott valamit.

– Sajnos, nem értek a nyelveden – mondta az öregember. – Ha azonban az úrhajóst keresed, elkéstél vele, már visszament Oroszországba. Még otthon olvastam az újságban.

A fiú mondott valamit, aztán feltekerte horgászbótját és az állomás felé indult. Az öregember hátán összefont karokkal bámulta a mozdulatlan vizet. Felszínén szitakötők szálltak, s az öregember jól látta a pipacsokat is: ameddig a szeme ellátott, csupa pipacs virított, lágyan hajladoztak az üvegtiszta víz alatt. Mire visszaért, az öregasszony mellett egy félmegtelen férfi ült a padon, fején elnyűtt nyúláször kalappal.

– A lányom azt írta, hogy itt fog várni bennünket – magyarázta hangosan az öregasszony. – És most leszálltunk, ő meg nincs itt. Albert azt mondja, biztos lekészte a vonatot, de én tudom, hogy valami meglepetést készít. Mit gondolsz, mit?

– Nem tudom – mondta a vasutas. – Egy vonat másfél órával a maguké előtt ment el, de arról nem szűlt le senki.

– A lányunk Pietrowskban lakik – szölt közbe az öregember. – Azt írta, hogy ott nincs állomás, nem lehet leszállni a vonatról. Azt írta, hogy itt találkozunk, s együtt utazunk délután tovább.

– Pietrowskban valóban nincs állomás. A lányuk jól írta, délután megy innen tovább egy vonat. Ha arról leszállnak, busszal húsz perc.

Az öregember olyan mélyen elgondolkodott, hogy csak később kérdezte meg: – Maga honnan tud magyarul? – A vasutas leemelte fejéről a nyúláször kalapot. – Én Magyarországon éltem. – A vásott kalapszalagon ez állt: Fischmann Jenő, V. Dorottya u. 14. – Félévig dolgoztam Budapesten, aztán Brodarich báró uradalmában, a Tisza mellett. Brodarich báró Polyák Simonnak hívott, nem tudta kimondani az igazi nevemet.

Az öregember már nem figyelt oda. – Hallottad ugye? – kérdezte az asszonyt. – Egész biztos, hogy Mária lekészte a vonatot. Táviratozni kell neki, hogy megérkeztünk és itt várjuk.

Az öregasszony megrázta a fejét. – Egy sárga csudát táviratozunk! – kiáltotta. – Délután tovább utazunk egyedül! Nem késte le a vonatot, hanem kellemes meglepetést akar szerezni, csak még nem tudom, mit. Hát majd mi szerzünk meglepetést azzal, hogy egyedül érkezünk meg.

– De így elkerülhetjük egymást – kezdte az öregember, de az asszony közbevágott: – Emlékszel, Albert, akkor is ilyen magas volt erre a víz! De akkor folyton esett az eső, az egész utazás alatt esett, amikor leszálltunk, bokáig ért az úton a sár, akkor kezdett szétázni a cipőnk.

– Nem emlékszem – mondta az öregember. – És te is megígérted. Beviszem a bőröndöket az állomásra.

– Majd a fiú beviszi – mondta Polyák Simon. – Kinyitja maguknak a várótermet. Most is esett az eső, tegnapelőtt állt el. Errefelé minden évben így van: egy hónapig esik, a víz megáll a mélyebb részeken, aztán kisüt a nap, heteken át süt és nemskóra eltűnik a víz. Itt vannak a legjobb legelők.

Az öregember felállt. – Hagyd itt a kalapskatulyát – mondta az asszony és Polyák Simonra bökött. – Megmutatom neki a fényképeket.

Az öregember lerakta a váróteremben a bőröndöket, törülközőt vett elő és lehúzta ingét. Az állomás mögött nyomóskutat talált, a fiú szivattyúzni kezdte a vizet és az öregember derékig lemosta magát. Miközben törülközőt, a fiú előtte állt és tágranyílt szemmel bámulta. Az öregember balkarján, a hófehér, laza bőrön hatszög alakú, világoskék jel volt látható. – Most nem hallja a feleségem – mondta az öregember, miközben tiszta inget húzott magára. – Most csak te hallasz, így hát elmondom, bizony meglepett, hogy a víz még magasabb, mint mikor először jártunk erre. Pedig akkor egy percre sem sütött ki a nap.

A fiú követte az öregember tekintetét, kibámult a vízre és mondott valamit. – Nem értek a nyelveden, de azért egész szépen elbeszélgetünk – mondta az öregember. – Gondolom, azt meséled, mire szoktál itt horgászni, bár nem vagyok biztos benne, hogy ilyen vízben akad-e egyáltalán hal. – Kézenfogta a fiút, lassan kísértaltak az emelkedés széléig. Az öregember figyelte a szitakötők mélyrepülését és a hajladozó pipacsokat a víz alatt, a fiú pedig sebesen beszélt, nyakában ide-oda táncolt a katonai távcső. – Egész szépen elbeszélgetünk – ismételte eltűnődve az öregember. – Bár nekem sohasem volt fiam, nemigen ismerem a fiúgyerekeket, s például egyáltalán nem értem, mire jó olyan vízben horgászni, amelyben nem él hal. Nekem csak lányaim voltak, akikkel egészen más dolgokról szoktam beszélgetni. Mindkét lányunk velünk volt, amikor először jártunk erre, a kisebbik lányom cipője ázott át először, s mert nem tudott járni, a karomra vettem. Persze akkor még sokkal erősebb voltam, olyan erős, hogy azt el se tudod képzelni most, hogy láttad a karomat.

A fiú ismét mondott valamit és az öregember megint válaszolt, a fiú átkarolta az öregember vállát (körülbelül egyforma magasak voltak), aztán kettesben figyeltek a horgászbót dugóját, amit főlőslegesen volt figyelniük, mert az üveg tiszta vízben látszott, hogy egyetlen hal sincs a horog közelében. A fiú később újra a felhőtlen égnék emelte a katonai távcövet, az öregember pedig visszament az állomásra.

– Egész jól emlékszem mindenre – mondta Polyák Simon. Még nem szokta meg az öregasszony hangerejét, elég messze ült tőle a padon. – Brodarich bárónak nyolcezer hold földje volt a Tisza mellett, s ha hintón jött ki hozzánk, a szivarját mindig a kocsis kezefején nyomta el. Emlékszem, Szent István napján ökröt vágtak, Brodarich báró bort is osztatott, jártuk a táncot reggelig...

– Ez itt a kisebbik lányunk! – kiáltotta az öregasszony. – Nézze, milyen kicsike, s azóta se tudom, mennyit nőtt. Kettesben élünk Alberttel, mióta Ágnes öt éve elutazott. Ágnes az idősebb lányunk, Amerikában él egy nagy tó partján, mert ő hid-ro-bi-o-ló-gus és egy hid-ro-bi-o-ló-gus csak víz mellett tud dolgozni – eltette a fényképeket a fekete kalapskatulyába és kinyitott egy másik dobozt. – Ez a kisebbik lányom egyáltalán nem tud magyarul, teljesen elfelejtette, látja, németül írja a leveleit is. Nem is tudom, hogy fogom ezt megszokni, s mit szólnak majd otthon a tanárai.

– Nem akarsz inkább árnyékba menni? – kérdezte az öregember. – Előveszem a takaródat, a váróteremben lefekhetnél. És tedd be a vázába a virágot.

Az öregasszony szégyenkezve félrefordult és fülébe illesztette a hallókészüléket. – Uramisten, már megint? – kérdezte. – Nagyon kiabáltam?

– Egyáltalán nem – mondta az öregember.

– Nézd a bokámat! – panaszkodott az asszony. – Odahaza úgy örültem, hogy nem dagadt és Mária dicsekedhetik a karcsúlábú anyjával. És most tessék, majd szégyenkezni fog miattam.

– Éppen ezért kell pihenned.

Az öregasszony botjára támaszkodva felállt. Miután lefektette az egymásra tett takarókra, az öregember visszament Polyák Simonhoz. – Azzal a délutáni vonattal hogy jutunk el Pietrowskba?

– A harmadik állomás Zecsem, egy fürdőhely a tó mellett. Ott kell leszállni. Ha kapnak még buszt, mindjárt este továbbmehetnek, húszperces út az egész. Ha nem, ott kell maradniuk reggelig. Biztosan kapnak szállást, nincs sok fürdővendég.

– Köszönöm – mondta az öregember.

Kisélt a víz partjára a fiúhoz, felváltva fogták a horgászbotot, s noha semmit sem sikerült fogniuk, ismét elbeszélgettek, ezúttal jóval hosszabban, mint az előbb. A fiú időnként égneke emelte a katonai távcsövet, s beszámolt arról, amit odafönt látott, az öregember meg elmesélte, amit még odahaza olvasott az újságokban az úrhajós lebegő ceruzájáról. Később, amikor az asszony felébredt, az öregember visszament a váróterembe, a térdükre terített abroszon megebédeltek (az öregember nem fogadta el Polyák Simon meghívását, látván, hogy azok ebédje csak két személyre elég: a vasutas és a fiú így egyedül ettek a bakterház konyhájában, de mindkét ebédlő pár látta a nyitott ablakokon át a másikat, a fiú ebéd közben mégis átjött, tányérban egy szelet sült húst s néhány szem burgonyát hozott, amit az öregasszony egy darab csabai kolbásszal és némi házisüteménnyel viszonzott), ebéd után az öregasszony a várótermi padokon kibontotta dobozait és most az öregember aludt el. Álmában Zalaszentgróton járt, a kandiscukor és a szentjánoskenyér illatos halmai közt építette fel lakását, a kinti világból csak Dávid nagyapának volt bejárása, de neki is csak úgy, hogy cukorsüveggé változott, két aszaltszilva ült a szeme helyén, s a cukorsüveg gömbölyű állából nőtt ki Dávid nagyapa borzas szakállja. Az öregember arra ébredt, hogy nyakáról kettős csikban csurog a verejték és megáll mellcsontja horpadt öblében.

– Készülődjél lassan – mondta. – Rakd össze a dobozokat.

– Nem tudom, jó lesz-e neki – panaszkodott az öregasszony. Mindkét karja tele volt gyermekharisnyával. – El nem tudom képzelni, elég nagy lesz-e neki.

Polyák Simon a bakterház előtt lapos kövön diót tört. A víz szélén most is ott ült a fiú, kezében horgászbot, nyakában a katonai távcső. – Isten veled – mondta az öregember. – Álmomban jöttem rá, mit csinálnánk, ha itt maradhatnánk még egy ideig. Tutajt készítenénk és elindulnánk a nyárfák mentén, megnéznénk, mi van a nyárfákon túl, csak ketten, te meg én. Félek, hogy mire legközelebb erre járok, már leapadt a víz és te rég elkerültél innen, s ezért nem szeretnék megegyeszer erre járni. Kivánom, hogy sok halat fogjál és a távcsöveden egész közelről láthasd a következő úrhajóst.

A fiú felnevetett és hosszan, boldogan válaszolt, az öregember fejével bólogatva végighallgatta, aztán visszament a váróterembe és felvette a kabátját. Az asszony elkészült, megszámolta a lezárt dobozokat. – Jól van kedvesem – mondta az öregember. – Kellemes meglepetést okozunk neki.

Leült az öregasszony mellé, karjuk és derekuk összeért. Egymás teste melegét érezve figyelték, ahogy Polyák Simon félreteszi a még töretlen diókat, bemegy a bakterházba és szolgálati öltözékben visszatér, hogy fogadhassa a délutáni vonatot.

3.

– Most sokáig nincs kanyar – mondta a lány. – Egyenes az út és előznöd sem kell. Felmehetsz kilencvenre.

– Nem lehet – mondta a férfi. – Tudod, hogy csúszós az út.

– Félóra késésünk van – mondta a lány. – Most kell behoznod. Menj fel legálább nyolcvanra, az út már felszáradt.

A férfi elhallgatott, felgyorsította a kocsit. Az országút nyílegyenes volt, egyetlen ökrösszekezet sem lehetett látni, s két oldalán zöld rétek húzódtak, félig víz alatt. Észrevette, hogy a lány maga elé bámul és megpróbálta óvatosan levenni a

gázt, de a lány azonnal felfigyelt. – Nagyon kérlek, ne játssz – mondta idegesen. – Te akartál kocsival jönni. Nem érünk oda idejében, s tudod, hogy az anyám beteg.

A férfi újra felgyorsította a kocsit. – Honnan tudod olyan biztosan, hogy az anyád? – A lány összerendezte és hadarni kezdett: – Idefigyelj Janusa, ne kezd megint! Megígérted és nem akarok most összeveszni veled.

A férfi két kézzel fogta a kormányt, nem válaszolt. Szótlanul mentek az üres országúton, a csillogó víz két partja közt és a férfi hirtelen a fékre lépett: a cserebogáralakú szürke kocsit keresztbefordult az országúton, a lány halkan felsikoltott. A férfi cigarettát vett elő. – Rendben van, megígérted, s természetesen ott leszünk idejében. De utána hogy képzeled?

A lány nem nézett rá. – Több mint félóra késésünk van és a városban csak lépésben tudsz hajtani. Nagyon kérlek, indulj el.

– Lehet, hogy az anyád – mondta falfelhőn, nyugodtan a férfi. – Megvan rá az esélyed, s most nem azt akarom mondani, hogy ilyen alapon többszáz anyád és apád lehet Magyarországon, s a szüleidnek többszáz lányuk itt. Ha valóban a szüleid, hogy képzeled?

Az országúton földibéka mászott, óvatos, ezüst csikot húzott maga után. A lány követte a szemével, amíg le nem buk fencezett a túlsó oldal bokrai közé. – Nem akarom, hogy várjanak rám. Ismerik a tájat, apám megírta, hogy ismerik, s nem akarom, hogy egyedül legyenek. Az isten szerelmére, indulj már el.

– Idejében ott leszünk – mondta a férfi. – De előbb válaszolj. Olvastam az anyád levelét, hogy magukkal visznek, s tudom, hogy nem válaszoltál.

A lány hallgatott. – Idefigyelj Mária – mondta a férfi. – Nem arról van szó, hogy velem mi lesz. Összetartozunk és én ott vagyok, ahol te. De te nem tudsz semmit. Semmi sem történt veled azóta, s akkor kicsi voltál, nem emlékszel semmire. Soha semmi sem hiányzott körülöttem. Tudtad, hogy mi történt veled, tudtad, hogy voltak valamikor szüleid, de nem vetted észre a hiányukat, kerek volt a világod. Most pedig csak azt tudod, hogy látni szeretnéd őket és elkergeted, ami utána jön.

– Kérlek, fordítsd meg a kocsit – könyörgött a lány. – Szekér jön mögöttünk.

A férfi hátranézett, az országút tükrén kirajzolódott a két fekete-fehér foltos tehén, a zörgő parasztszekér. – Küldd haza őket – mondta. – Nagyon rossz lesz, s egyideig úgy érzed majd, hogy nincs semmi, csak a fájdalom. Azt csinálom, amit kérsz tőlem, hazavisszük őket, együtt lesztek, ameddig akarod, hármában egyedül, de aztán haza kell őket küldened. Ha elmész velük, később úgy érzed, két részből állt az életed, s a nehezebbik fele akkor kezdődött, amikor megismerted őket. Neked még nem voltak emlékeid.

A lány hátranézett. – Mindjárt nyakunkon a kocsit – mondta kifejezéstelenül. – Fel fogja írni a számodat és a városban beviszi a rendőrségre.

– Szeretném, ha válaszolnál – mondta a férfi.

– Fordítsd meg a kocsit és menjünk nagyon gyorsan – mondta a lány.

A férfi az út szélére állt, a két fekete-fehér tehén csepegő szájjal elment mellettük, a paraszt megbökte a kalapját és rájuk se nézett. A férfi teljes sebességre kapcsolt, cigarettáját úgy szívta, hogy egyszer sem emelte ki a szájából, a lány pedig a tükörsima vizet nézte az országút mentén. A városban a férfi levette a gázt, de a lány nem szólt, tudta, hogy a férfi most nem tehet róla. Az újságpavillonok előtt hosszú sor állt, a házak homlokán az üdvözlő feliratok körül nagy, fehér papírgalam-bok szálltak.

– Az úrhajós – mondta a lány. – Tegnap tartott sajtóértekezletet.

A férfi nem válaszolt. Amikor a következő saroknál kocsisor zárta el az utat, kiszállt, hogy újságot vegyen. Az utcasarkon mindenki újságot olvasott, aztán továbbmentek, anélkül, hogy szóltak volna egymáshoz.

– Berlinben lezárták a határt – mondta a férfi. – Hajnali háromkor. – Előttük mozdulatlanul vesztegelt a kocsisor, a lány jól látta az újságokat a bennülők kezében, az utcán állók kezében. – És ez mit jelent? – megijedt a férfi arcától. – Ez valami rosszat jelent?

– Nem tudom – mondta a férfi. – Az újságban nincs semmi. Riadóztatták a nyugatberlini amerikai csapatokat.

A kocsisor megmozdult, a férfi az órájára nézett és megpróbált előzni.

– Lehet, hogy háború lesz? – kérdezte a lány.

– Nem tudom – mondta a férfi. – Nem hiszem. Szeretném hinni, hogy nem hiszem.

A kirakatokban mindenütt ott voltak az úrhajós képei, a lengyel és orosz nyelvű üdvözlő feliratok. Az egyik ház kapuja felett az úrhajóból kitekintő pilóta számárfület mutatott Marsnak, a háború istenének. A háború istene egy csillaghoz vágta sisakját és szitkozódott. A férfi egymásután előzte az előtte haladó kocsikat, aztán hirtelen fékezett.

– Ne haragudj – mondta. – Nem tehetek róla.

A járdáról óriási farkaskutya lépett le, elment a kocsi előtt, az úttest közepén felágaskodott és feltartott mellső lábaival leállította a forgalmat. Nyakában vöröskeresztes tábla lógott. Ugyanebben a percben a járdáról egy másik, világosabb bundájú farkaskutya indult el, nyakában ugyancsak vöröskeresztes táblácska, fogai közt poráz: a poráz másik végét sovány, választékosan öltözött férfi fogta, akinek arcát sötét szemüveg takarta és homloka három egybevarrt rózsaszín hártyából állt. A hátsó lábain örökődő farkaskutya megvárta, amíg társa átvezeti a férfit a túloldalra (az úttesten hosszú kocsisor torlódott össze, a járdán némán várakoztak a járókelők), aztán négylábra ereszkedett és elhagyta az úttestet. A férfi elindította a kocsit és előzni próbált. Újból kiérték az országutra, a férfi rákapcsolt, a lány érezte arcán a nyitott ablakon bevágó szelet.

– Nem lesz baj? – kérdezte. – Száztizzel mész.

– Sokat késtünk – mondta a férfi és nem lassított. – Ott leszünk időben. Ne félj, most már végig egyenes az út.

A lány nézte az országút két partján a napfényben csillogó vizet: a tócsák egyre nagyobbak lettek, egymásba folytak, zárt tavat alkottak, s neki eszébe jutott, hogy mióta ezen a tájon él (s ezen a tájon élt, mióta emlékezni tudott), szabályosan, minden évben megjöttek a nagy nyári esőzések, összefüggő víztükörrel borítva a mélyebben fekvő legelőket, hogy a következő évben annál magasabbra nőjön rajtuk a fű. A lány érezte arcán a szelet, s tudta, hogy idejében megérkeznek.

– Állj meg Janusa – mondta. – Valami belement a szemembe.

Az út szélén fák emelkedtek, a víz mögöttük maradt. A férfi elővette zsebkendőjét. – Valami bogár – mondta halkan a lány. – A férfi föléje hajolt és lehúzta szemhéját. – Nem talállok semmit. – Pedig érzem – mondta könnyező szemmel a lány. – Nézd meg jobban.

A férfi egészen föléje hajolt, a lány lassan lehúnyta könnyező szemét. – Janusa – mondta és mindkét karjával átfonta a férfi nyakát. – Nagyon szeretlek. – A férfi hallgatott, a lány lehúnyt szemmel magához húzta, simogatni kezdte az arcát. – A kezemmel szeretlek, az arccal szeretlek – suttogta. – Annyira szeretlek, hogy nem tudom, hol fejeződöm be én és hol kezdődöl te, annyira szeretlek, hogy legszívesebben a bőröd lennék, vagy egy szál a hajadból, hogy mindig teljesen az lehessenek, ami te. – Ujjai utat találtak a férfi inge alá, kis köröket rajzoltak csupasz mellkasára, a szív körül. A férfi gyengéden felemelkedett, hogy elérje a kormánykereket. Az országút szélén nem volt árok, a lány lehúnyt szemmel feküdt. A férfi félkézzel, lassan a fák közé vezette a kocsit, másik karjával a lányt tartotta. Az alacsony faágak végigsúrolták a kocsi tetejét, bebújtak a nyitott ablakon. Az országúton egyetlen szekér sem látszott.

A lány a hátsó ülésen foglalt helyet, amikor a kocsi kifarolt a fák közül, a férfi a legnagyobb sebességre kapcsolt, s a lány most már egyetlen szót sem szólt, összekuporodva ült és maga elé bámult. Már nem kellett várososan áthajtaniuk, egyetlen parasztszekér sem keresztezte útjukat, s az országút nyílegyenes volt és száraz. Amikor megérkeztek, a lány feltépte az ajtót, a kocsi még mozgott, amikor kiugrott belőle. Alacsony épületet látott, a bakterház előtt egy félmeztelen férfi, fején vásott nyúlászor

KECSKEMÉTI KÁLMÁN: Mecseki táj

kalappal diót tört egy lapos kővön, s a csillogó víztükör szélén meztlábás fiú ült, kezében horgászbot, nyakában katonai távcső. Az üvegtisza vízben jól látszottak a feketemagú pipacsok és a fiú időnként az égre emelte a katonai távcsövet. A váróterem és a perron üres volt.

4.

Az öregember a hátán feküdt és nyugvóhelyet keresett tekintetének, hogy elallasson. Odahaza a redőnyön beszűrődő fényben szokott tanácskozni a mennyezet-mintáival, most azonban teljes sötétben feküdt és hallgatta a távoli zenét.

– Nem tudok elaludni, Albert – szólalt meg az öregasszony. – Töri a derekamat ez az ágy. Kérek még egy altatót.

– Nem szabad – mondta az öregember. – Megárt. Feküdj nyugodtan és ne gondolj semmire.

– Mária vár – mondta az asszony. – Ül odahaza és fogalma sincs, reggel micsoda meglepetést okozunk neki. Ha tudná, hogy itt fekszünk ebben a barakkban.

– Nem barakk – javította ki az öregember. – Deszkaház. A Balatonnál ilyenben laknak a nyaralók, s egy éjszakára nekünk is jó lesz.

Az asszony elhallgatott, az öregember látta a sötétben a deszkaágyon helyét nem lelő öreg testet, látta kezében a lány fényképét. Tudta, hogy az öregasszony nem hallja sem a zenét, sem a békákat a tóparton, pontosan tudta, hogy mikor alszik el. Egy idő után felkelt és csendesen kiment a deszkaházból.

Szélcsendes, meleg éjszaka volt, az öregember megszemlélte a kivilágított épületet, ahonnan a zene hallatszott, aztán lesétált a tóhoz. Miközben szükségét intézte, felnézett és számolni kezdte a csillagokat, amelyek szokatlanul közel ragyogtak a feje fölött. Visszafelé ellenőrizte az öregasszony álmát, ellenőrizte ujjai közt a fényképet és elindult a kivilágított épület felé.

A zenekar félkörívben, magasított padlón helyezkedett el és zöld selyemingben játszott. Csak hangszereik világítottak, a falakon néhány gyertyaalakú, színes villanykörte, s az öregember szeme nem hunyorgott a kinti sötét után. A német vízilabda-csapat három összetolt asztal körül ült, egyforma pohár állt előttük, fejük egy ütemre követte a dob puffogását.

– Jó estét utazó úr – mondta az óriástermetű, kopaszranyírt férfi. – Ide jöttek látogatóba?

– Reggel megyünk tovább – mondta az öregember. – A lányom az országúttól balra lakik, húsz perc buszon.

– Most sem iszik velünk valamit?

– Köszönöm – mondta az öregember. – Csak egy pohár szódavizet. A fogadalmam még érvényben van.

A bárpulthoz ment, de ott nem szolgálták ki, s az öregember körülnézett, hol ülthene le.

– Nem menekülhet előlünk – mondta az edző. Japán táskarádiót tartott a kezében. – Foglaljon helyet. – A zene újra megszólalt. – Ti meg táncoljatok! – parancsolta a vízipólósoknak.

– Nem árt nekik? – érdeklődött az öregember. – Valamikor azt olvastam, az ilyesmi nem tesz jót a sportolóknak.

– Hogy megemlegessék a mai napot – magyarázta az edző. – Még nagyon fiatalok, nem fogják fel ésszel. Mindig szigorú voltam velük, s most csodálkoznak. De erre emlékezniük kell akkor is, ha olyan öregek lesznek, mint maga.

– Csak nem egy újabb úrhajós? – kérdezte az öregember és figyelmesen nézte a rézszínű arcban a pillátlan, zöld szemeket. – Megint fellöttek egyet, s maguknak nem tetszik, hogy így tülekednek?

– Nem tudja? – kérdezte az edző. – Berlinben ma hajnalban lezárták a hártárt. Falat emeltek, a túlsó oldalon felvonultak az amerikai páncélosok. A nyugat-berlini polgármester erősítést kért.

Az öregember megkapta a szódavizet, tenyerében melengette. – Fél? – kérdezte. – Attól, hogy háború lesz? Vagy attól, hogy itt rekednek?

Az edző kezében megszólalt a japán táskarádió, az edző füléhez emelte, de a hang hamar elfulladt. – Magamat nem különösebben. Nincs senkim, csak az anyám, elmeógyógyintézetben él tizenhat éve, rács mögött látom félévenként. Nem magamat félttem, csak őket.

A nyírotthajú vízipólósok valamennyien táncoltak. Nem mindegyiknek jutott lány a teremben, s akik pár nélkül maradtak, egymással táncoltak: kuncogva kapaszkodtak össze, fejükkel bökődtek egymást, mint a fiatal állatok.

– Nem történt velük még semmi – mondta az edző. – Egyszerűen nem képesek felfogni.

– Komolyan gondolja, hogy háború lesz? – kérdezte az öregember.

– Nem – mondta az edző. – Most még nem. De nem veszi észre, hogy minden évben kapunk egy áramütést? Nem sok, nem halálos, olyan, mint mikor mérget fecskendeznek fokozatosan a kísérleti nyúlba, hogy hozzászokjon. Nem rossz tréning, a végén senkit sem lep meg a halálos adag.

A zenekar szünetet tartott, a német vízipólósok a magas bárszékekhez vezették a lányokat, gyűrűt formáltak körülöttük.

– Akkor születtem, amikor először jártam erre – mondta az edző. Rézszínű pofacsontján megpuhult a szivacsos bőr, verejtéket bocsátott ki magából. – Annyi időm voltam, mint most ők, amikor először láttam ezeket a tavakat, amik tulajdonképpen nem is tavak.

Az öregember két tenyere közé fogta az üres poharat és forgatni kezdte. – Mint katona járt erre?

– Nem erre – mondta nehezen forgó nyelvvel az edző. – Valamivel északabbra. Azóta nem félttem magam. Soha semmitől nem fogom már félni magam. De ezek a kölykök nem tudnak semmit.

Az öregember szünet nélkül forgatta kezében a poharat. – Mivel foglalkozott ott északabbra?

– Tisztogatási alakulat – az edző elfintorodott. – Nem kell megijedni, én csak temettem. Mi irányítottuk a temetéseket. Nem volt nehéz munka, mert még nem fagyott meg a föld, de sietni kellett, mert sok volt belőlük. Hány éves a lánya?

Az öregember elvörösödött, mintha arculcsapták volna. – Huszonegy – mondta. – Úgy huszonegy és huszonkettő között.

– Huszonkét éves volt – mondta a német edző. Kopaszranyirt fejéről sűrű csikokban folyt a verejték. – Egy lengyel ápolónő, a hadseregben dolgozott a megszállításig. A felkelés alatt elfogták és levelet találtak nála. Most magának is elmondom, mit csináltak vele.

– Ne – kérte az öregember és maga elé tartotta kezét.

– Mielőtt maga jött, elmondtam a fiúknak. Nem hitték el, vagy egyszerűen nem értették, nem volt mihez odakapcsolniuk. Reggel hétkor kötötték ki, egészen meztelenül, leöntötték hideg vízzel, s amikor a víz megfagyott rajta, leöntötték forró vízzel. Lazán kötötték meg kezét-lábát, hogy mozogni tudjon, hogy a vonaglás fokozza a vérkeringést és tovább tartson. Húsz percenként öntötték le hideg vízzel és húsz percenként forró vízzel, teljes szélcsend volt, a hangja összefolyt a forró víz párájával, a forró víz is kihűlt húsz perc alatt, jéggel vont a arcán az égési sebeket, s a hangja másfél kilométerre elhallatszott. Elmondtam a fiúknak, ne maradjanak felkészületlenül. Most már mindenkinek el fogom mondani.

A zenekar helyet foglalt a magasított padlón, a vízipólósok újból táncolni kezdtek. A tizenegyediknek már senki sem jutott, egyedül forgott a dob ütemére, tánc lépéseket lejtett, karját hátán összekulcsolva, szemét lehúnyva nyírott haja alatt.

– Része volt a halálában? – kérdezte az öregember.

Az edző ráemelte pillátlan szemét. – Nem – vállaltvont. – Nem több, mint másnak. Ott álltam és néztem, mint a többiek. Vagyis igen. Csaknem annyi, mint magának. Maga hol volt akkor?

- Itt - mondta az öregember. - Én is valamivel északabbra. Én is temettem.
- Mondtam, hogy össze kell tartanunk - mondta az edző. - Munkatársak voltunk és most utazók vagyunk. - Egy táborba tartozunk.

- Nem egészen - mondta az öregember.

Az ajtó kinyílt, az öregember a színes gyertyák fényében felismerte a feleségét, kezében három dobozzal. - Nem használt az altató, Albert - mondta hangosan az öregasszony. - Nem féltem, csak elindultam, hogy megkeresselek. Menjünk innen, Albert.

- Máris megyünk - mondta az öregember. - Tedd a vázába a virágot.

Az asszony fülébe illesztette a hallókészüléket, az öregember udvariassen meghajolt. - Isten önnel, uram - mondta. - Nem tartozunk egy táborba, mert én például nem mondtam volna el a történetét ezeknek a fiúknak. Remélem, hogy szerencsésen hazaérkeznek.

Karonfogta az öregasszonyt és kiléptek az éjszakába. Az öregasszony botjára támaszkodva megállt a deszkaház előtt. - Nem fekszem le Albert! - kiáltotta olyan hangosan, hogy a tó partján elhallgattak a békák. - Nem megyek be többé! Már nem tudok elaludni és Mária vár, érzem, hogy ő sem alszik. Induljunk azonnal.

- Helyes - mondta az öregember. - Én is erre gondoltam. De tudsz-e majd gyalogolni?

- Lassan megyünk - mondta az asszony. - Ha elfáradunk útközben, majd leülünk és pihenünk - magasra emelte a dobozokat. - Már össze is csomagoltam. Éjszaka okozunk kellemes meglepetést.

- Helyes - ismételte elgondolkozva az öregember. - A többiért majd holnap visszaküldünk.

Karonfogta az öregasszonyt, az öregasszony egyik kezében a dobozokat tartotta, a másikban botjával tapogatta maga előtt az utat. Háttal fordultak a deszkaháznak, a tónak, a kivilágított épületnek, s nagyon lassan elindultak. Az öregember valamenyny csillagot látta a feje felett, s az út két oldalán, a fák közt.

- Hiszen akkor is jól tudtam gyalogolni - mondta büszkén az öregasszony. - Sokat és nagyon jól gyalogoltam, amikor először jártunk erre.

Az öregember hallgatott. - Most már beszélhetünk róla, igaz Albert? - kérdezte az asszony. - Nem szabad babonásnak lenned, hiszen megérkeztünk.

- Beszélhetünk - mondta az öregember. - Arról is, hogy nem egészen erre jártunk, valamivel északabbra. De ne feledd, hogy akkor csaknem húsz évvel fiatalabb volt a lábad.

- Nem az volt a fontos - legyintett az öregasszony. - Az volt a fontos, hogy úgy mentünk, ahogy most, együtt valamennyien. Ezzel a kezemmel, amelyikben a bot van, vezettem Máriát, emlékszel?

- Nagyon jól emlékszem.

- És amikor elfáradt, a karomon vittem, - mondta diadalmasan az öregasszony. - Persze később, amikor egyre rosszabb lett az út, te vetted át. Egyáltalán nem volt nehéz, igaz Albert?

- Nem - mondta az öregember. - Nem éreztem a súlyát.

- És holnap ugyanezzel a kézzel fogom Mária kezét - az öregasszony elégedetten felnevetett. - Tizenhét évvel lett idősebb az ő keze is, meg az enyém is, de nem jelent semmit.

Magányos parasztház előtt mentek el, az öregasszony nevetésére felébredt holdfényes óljában a kutya és ugatni kezdett.

- Soha egy percig sem féltem, amíg együtt voltam veled - mondta az öregasszony. - Mondtam ezt már neked? Soha, amíg együtt voltunk valamennyien, csak utána. Utána reggelenként, sorakozókor mindig vörös volt az ég, s a felhők helyén ott ültek, fejüket lefelé fordítva a gonosz angyalok. Sohasem mondtam ezt neked?

- Együtt is láttuk őket - figyelmeztette az öregember. - Aman, Asmodeus, Grezil meg Balthazar: Isten kiverte őket a mennyből, de a pokolnak se kellettek, ott ülnek örökké a felhők helyén. Én meséltem neked, így tanultam Szentgróton Dávid nagyapától. Nem emlékszel?

– Persze, hogy emlékszem – mondta az öregasszony. – De amíg együtt láttuk őket, tudtam, hogy felhők. Utána lettek gonosz angyalok.

– Nemsokára virrad – mondta az öregember. – Lehet, hogy vörös lesz az ég-alja és megint látjuk őket.

Gyengéden fogta az öregasszony karját, cseppet sem volt fáradt, s ő is úgy érezte, hogy kezében a kar hiába lazult fel tehetetlen öregségében, mégsem változott tizen-nyolc év alatt. Az öregember nem tiltakozott tovább, nyitott szemmel magához engedte emlékeit. Járt a utat és látta maga körül a többiekét, arccal és arc nélkül, látta karjukon a gyermekeket. Magába szívta a föld, a víz és a növények szagát: ugyanezt érezte akkor, az esőverte mezők szagát, a tavakét meg az agyagét, ahogy szétmállott léptei alatt. Odaadta magát emlékeinek, hallotta a kutyák nyitott, tagolatlan hangját, ahogy acsarkodva elrugaszkodnak az agyagos talajon és foguk összekoccan a vizes levegőben, hallotta az üveges csendben megálló rövid parancsszavakat és semmi félelmet nem érzett.

– Nem vagy fáradt? – kérdezte. – Ne ülünk le egy kicsit?

– Hiszen olyan lassan megyünk – mondta az asszony. – Pontosan tudod az utat?

– Nemsokára elágazik az országút – mondta az öregember. – Ott jobbra kell mennünk, egyenesen tovább, s nemsokára odaérünk.

– Addigra reggel lesz – mondta az asszony. – Egészen kora reggel, még aludni fog. Az lesz a meglepetés!

Isten, ha vagy, mondta magában az öregember, Dávid nagypapa istene, ha még nem aludtál el, bocsásd meg, hogy becsapom őt. Tizennyolc éve nem jutottál eszembe, s most arra kérlek, ne legyen tábla az elágazásnál, hogy szépen becsaphassam őt. Egyre mélyebben ásta magát a kinyíló emlékekbe, teli tüdőből lélegezte az édeskés füstszagot, sorbaállította a fehér országúton, akiknek az arcára emlékezett, s akiket eltemetve, látta, ahogy együtt gyalogolnak, s látta őket utoljára: deszkakeményné me-revedve, ibolyakék arccal, kocsonyás szemükben a kancsal pupillával, égnek álló haj-lal, mintha áramot bocsájtottak volna testükbe, markukban szorongatva merev, el-feketült nemiszervüket. A fák felett derengeni kezdett az ég, az ágak közt megcsil-lant a víz, sima tükrén fehér pára lebegett. Egymásbakarolva értek oda, ahol az országút kettéágazott.

– Biztos, hogy jobbra kell mennünk? – kérdezte az öregasszony. – Nem látok jelzőtáblát.

– Egészen biztos – mondta az öregember. Nyitott szemmel magába emelte az utat, a fákat, a fákon túl a mozdulatlan vizet, s tudta, most már mindig ez jön előbb, s csak utána az emlékek. – Most sem akarsz leülni egy kicsit?

– Nem vagyok fáradt – mondta az asszony. – Menjünk.

Átadta az öregembernek a dobozokat, és a botot, két kezébe fogta a fényképet és elindultak jobbra. Maradj meg, mondta magában az öregember. Nem tudom, hogy a lányom vagy-e, de maradj érintetlenül. Ne haragudj, hogy becsapom az anyádat, ha valóban az anyád, de jobb lesz így neked.

Lassan mentek tovább, az öregember maga elé állította és megrajzolta a házat, a szobát, egyre messzebb a hátuk mögött, egyre távolodva és semmi fájdalmat nem érzett. Nyugodt volt, derűs és kipihent, órákig tudott volna még gyalogolni az ország-úton. Karonfogva vezette az öregasszonyt és nem érzett lelkifurdalást, menet közben felemelte a fejét és felismerte a fehér, aranyszélű felhőket, az ég alján, keleten: meg-számolta őket, hosszan vizsgálta valamennyit, de csak felhők voltak, nem találta a fejjel lefelé lebegő, kártevő angyalokat.

JANOSY ISTVÁN

LÁBAK

Utálom az éjszakát! Szememre nem jön álom.
Egymásután kongnak az órák.
Vagy ha alszom, szakadatlan fonálon
úsznak agyamban Hamlet-ifjúságom
képei: gölemmé nőő fejű spórák,

leomló házak szétfröccsent test-koncok
(hányat temettem!), emberoszlopok
szemgyilkos hómezőn – ni ott egy bomlott
gesztikuláló a földre omlik,
pók-szét keze-lába! Puskára bámulok,

s követnek lábak, üvegcsengésű lábak;
nem menetelnek – széthányva némán kiáltnak!

Lábak

(És otthagyt, akit szerettem,
hogy csak egyszer lehet, oly önfeledten.)
Nő a puskacsó. Fogamon kopog.

Társam, ki most itt fekszel mellettem,
ne aludj! Figyelj! Fogjál! Tarts kezeden,
mint kicsinyüket erős asszonyok!

GANDHI HALÁLA

Bőjt halálíg... ima... már nem elég!
Menni kell, oltani a gyilkolást.
Megkergültek. Egymás jonhába tép
apa, fiú – milliók. Tudta, mi más
várja a hivatlan békéltetőt: a török
belésszissennek. Felejtik, előbb
életük köszönthették néki! Bőrök
színe, más vallás, nyelv mind ösztöke
az ember ön-kivesztésére; úr, miből
láva csap föl: a Halál ösztöne,
s az Ember lejtőn zuhan – nincs kiút!
így volt mindig: a kergülés, a kút...

Golyó szisszent. Győzött! Most igazán!
Ténnyé lett: ha fegyver fegyverre dől,
por az ember.

Erre volt jó a Halál.

EMLÉKEZÉS EGY KÓBOR SOVÁNYKA KISEBRE

Mest, hogy az ágyamon nem tudok elaludni
 s a zsoltárokat is unottan lapozom csak
 (s magamban tűnődöm elnyúlva, elfáradtan)
 úgy elmennék utána a szegény kóbor ebnek,
 ki oly félénken állt meg előttem délelőttön
 s oly bizonytalan ijedt tekintettel meredt rám,
 olyan könyörgőn lágy s irgalmas kék szemekkel
 szegényke s örömében úgy csóválta a farkát
 szinte gazdáját vélte megelni énbennem...
 ki tudja honnan jött el vagy el is kergették s búcsúzásul
 csunyán meg is verték korbáccsal is vagy bottal
 s dideregve napokig futkosott mielőtt elibém állt,
 amíg meglátott engem, ki céltalan ácsorogtam,
 a téli havas esős, sáros latyakos utcán
 s ki tovább menni nem tudtam s megálltam tétován
 s csak néztem őt riadtan és sirtam bánatán
 a bánatán mi borongott e hű kutyaszemekben...
 de nem hajoltam le hozzá s meg sem is simogattam,
 pedig ezt várta nyilván mert mások csak elűzték
 s egy darabka csontot s amin hús is lett volna még
 elébe nem vetettem se egy tányér leveskét
 s meg sem is vakargattam, pedig kedves s vékony fejével
 (férgék is kínozhatták)
 hátához kapkodott folyton és soványka nyakához...
 s csak néztem, néztem őt s hogy sajnáltam, néki nem mutattam,
 se magamhoz nem hívtam szókkal nem szólítottam
 (az árva kis szegénykét)...
 pedig egy lágyan mondott jó szó elég lett volna
 (sok is tán biztatásnak)
 s ő farkát csóválgatva hűn követte volna lábam
 s most déli sétáimon oly kedvesen kísérne vagy kullogna utánam
 a Dunaparton, korzón, a téli napsugárban...
 s estente míg olvasgatok lámpám mellett a könyvesszobámban
 lábamnál heverészne s hű szemekkel figyelne békén
 s ha szólítanám felugrana s együgyű örömében
 farkát csóválna s két lábra állva illegne kedvesen
 s ha néha beszélgetni lenne kedvem magamra maradtan,
 hozzá szólhatnék s ő értő bús szemekkel nézne...
 de most már hiába késő, mert tűnődve s tehetetlen
 csak állongtam ott s csak állni várni hagytam őt
 (akárhogy is szántam)

ázott kis vézna gyenge fehérszőrű ebecskét, s téli ködben sárban
s csak tépelődtem mit tegyek, hogy ne legyek oly egyedül,
magamhoz vegyem őt, vagy hagyjam menni, útjára bocsássam
s folyton csak gyerekkori kis kutyapajtásomra gondoltam,
ki nagyanyám kedvence volt s utána a temetőbe járt ki...

s a szegény eb csak állt előttem mozdulatlan, oly megfeszíthetetlen
riadt beteg tekintetével bámult fel rám rimánszerűen tovább tovább

(meggyötört szemekkel meredten)

s nem mozdult volna még korbácsütésre sem talán
(s törött tekintete a kedvesem alélt-kék tekintetét idézte...)

hogy nem bírtam már könnyörgő bús beteg tekintetét és szinte
félteni kezdtem tőle már,

de azt, hogy mit tegyek vele, magamnak választ csak nem tudtam adni – csak nem
adtam.

míg végül mégis elfutott előlem a szegényke és én tépelődő akaratlan,
(hiába tűnődöm most már, hogy rossz sorsára hagytam őt,
s hogy most mennék utána csak mikor elhagytam menni már) –
de aki nem tud cselekedni csakis magára vessen az – és én megint
megint csak magamra maradtam...

SZEPESI ATTILA

ÁPRILY LAJOS

az összezárult szempillák alatt
a homlok békülő barázdái alatt
valami különös csönd készül
átvenni birodalmát

a kamasz egyre ritkábban
támad föl benned összebékült
a fehérhajú öregemberrel
s már ünnep néki a megszólalás

kis dalok olvadnak szádban
ha nézed az ágakon rügyező csillagokat
s a tengerre úszó vontatót a Dunán

de hallgatsz s átengeded a csöndet
a tücsköknek s látod hogy holdba ugrik
fejed fölött az irisrai szarvas

KARÁCSONYI LÁTOGATÁS

Hárman ha voltak a kis cukrászdában, amelynek ablakán földigérő dohányoszlop függőnyt mozgatott a kintről bevágó jegesszagú szél. Szemben az ablakkal az égen, most nyílt ki egy remegőfényű csillag. A kávéfőző előtt pestiek álltak; mindig minden szónak a végét nyomták meg; mindig minden szót extrán, pestiesen ejtettek ki. A nagy kályha mellett szemüveges ember lapozgatott valamilyen régi könyvben, és csak dobálta feketekávéjába a cukrot. Odább, az ablaknál, lábát messzire kinyújtva ült egy vörhenyeges szakállú ember; két napja nem beretváltkozott. Szeplős kezefejével feltámasztotta állát. Néha megdörzsölte az arcát, s hallatszott a szakáll-hersegés. Bőr lábszárvédője volt, olyan, amilyen csakis az első világháborúban volt: a szíjak keresztben futottak rajta. Amíg nem fizetett, senki nem tudta, hogy ki ez az ember? Ki volt ez az ember? De mikor fizetett, akkor aki valamit is látott az emberek között, az lefogadhatta volna, hogy ez marha-cenzár volt, mivel elővette bukszáját. Ilyen bukszákat csak a marhakereskedők és a cenzárok hordtak: minden fajta papírbankónak – kicsinek, nagynak, ilyen alakúnak, olyan formájúnak – külön rekesze volt. Kétszer kellett a hosszú börszíjat áttekerni a bukszán, hogy az ki ne nyíljon, még akkor se, ha mondjuk kipottyan a kabátzsebből, miközben a tehén körmét vizitálgatja az ember. Kinyitáskor ez a buksza, akár csak most, a cukrászdában, kinyílt, a hosszú szíj lezuhant, a rekeszek széthúzódtak, és egyszerre nem is buksza, hanem húzósharmónika mozgott, nyekergett az ember kezében.

Jobb keze mutatóját megnyálazta, belenyúlt az egyik rekeszbe, kivett egy tizest, s lefordítva csapta le az asztalra, de nem úgy, mint a kártyalapot: finomabban, érzéssel; mégis pénz ez, nem blatt. Ugyanezzel a jobbkezevel elfelé intett, mikor a fehérköténykés leány vissza akart adni, ami azt jelentette: „Hagyja csak, rendben van”.

Vedlett, egérrágt a kucsmát nyomott a fejébe, köszönt, és kiment.

A kislány betette utána az ajtót, mivel legalább kinézhet az utcára. A cenzár megfordult, hogy helyére teszi az ajtót, de a kislány rámosolygott: „Hagyja csak!” Lehet, hogy annak a lehorzsolts, sarakat és lövészárkokat megjárt kamáslinak volt olyan krudélis szaga, talán a padláson hentergett, ahol mindig továbbbrúgták a hengerő kamáslit, de az is lehet, hogy az ember kabátjából puskaporszag áradt, mert az ilyen embert vadásznak is nézheti, aki nem ismeri. Mindegy. Kiment, a kislány pedig kinézett utána, s mikor látta, hogy befordul az utcáron, kinyitotta az ajtót. Úgy tett, mintha nem készülne tenni, de kinyitotta. „Elájulok ettől a vad-szagtól; lehet, hogy sintér ez az ember”, mondta magának. De nemsokára be kellett tenni az ajtót, mivel a pestiek már rákezdtek: „Tulajdonképpen mit akar? Tulajdonképpen mit gondol?” Két nagyon rúzsos szájú nő kétszer mondta: „Hát szóval, gyermekem, maga csak tegye be szépen azt az ajtót”. „Hát szóval, gyermekem, maga csak ne fűtse ki azt az utcát”.

A kislány a meleg cserépkályhához állt, de csak egy percre, mert aztán tálcára rakta a poharakat, ráforgatta a hamutartók szürke porát, rá a rúzsosvégű csikkeket. Egy pillanatig a vendégeket nézte, aztán a cukrászdát, aztán szembenézett a csillaggal, s csak úgy szokásból lódítgatta kockás kis törőrongyát. Nem, ilyenkor még nem jönnek a helybeli vendégek. Azok később nyitnak be. A pestiek is elmentek: beszéltek, mikor rendelték a kávé, mondták a magukét, mikor itták, szólt belőlük a szó, mikor fizettek, és dőlt belőlük a „hát szóval”, mikor kibotlogáltak. Ott kint az autó mellett is mondták a magukét, mert útnak, szónak nincsen vége.

Valaki benyitott. Fényes, fekete bundája hurkákat játszott, tornyos kalapja finoman remegett, nehogy leherebódázzon. Széles, magas, szuszák-asszony volt, olyan denaféle.

Sörszaga volt, hajára sört fújtak. Az utcán kétszer is beleszagolt a levegőbe: igen, sörrel szórták meg a hajamat. Körme rikitott, arca lilaszínt játszott. Egyet lépett, és jobb kezéről lehúzta fehér kesztyűjét, még egyet lépett, s jobb kezében levő kesztyűjét bal tenyerébe csapkodta. Bement a belső helyiségbe, levette kalapját, megnézte haját, levetette bundáját, megnézte alakját. Odaállt a tükör elé, bal lábával hátra lépett, bal lábhegyét a padlón forgatta, és liszteszsák testét jobbra-balra fordította, hogy megnézzze magát.

Rendelt, körülnézett. Ki van itt, kit lehetne megszólítani? No, még egy ember van itt, kabátját hányja magára, ez jó lesz.

– Bocsánat, uram... kéremszépen, ne haragudjon, hogy alkalmatlankodom, merre van a leánynevelő?

– Ott. Nincs messze. Odatalál?

– Ha lenne szíves részletesen. Idegen vagyok ebben a fészekben.

Az ember nézte az asszonyt, és leült. Ilyennek látta az asszonyt: „Zsír csurog a szájából”. „És a keze!” „Az ujjal”. „A körmel!”. „És a szemel!” – Két húsos gerezd volt a szája, behízottak voltak ujjai, körme karvalycsőrként görbült, és a szeme az kétfelé hasította az embert.

Ráérősen potyogtak a hópelyhek, az unalmas csendben valahonnan zene hangja fakadt. Minden ötödik benyitó után a felszolgáló nő fogta a kis szeneslapátot, és lehorolta az odafagyott havat. A pénztárosnő fázósan bugyolálta be lábát kockás pokrócával, s éppen azt mesélte a másik felszolgálónak, hogy szoknyát varrat magának belőle.

– ... ne haragudjon, kérem, de idegen vagyok ebben a városban. Üljön le, kérem. Azért kérdeztem, merre van a leánynevelő, mivel ott van leányom.

– Gondoltam – felelte a székre ereszkedő férfi.

– ... ne haragudjon, kérem, de maga olyan nekem tetszetős ember, legelőször is az a puha két szeme fogott meg. Csak néznek, de nem vágnak, puhák is, kicsit fátyolozottak is, diószemek...

– Ugyan – legyintett a férfi. Az ördög szépségénél egy fok nekünk már elég.

– ... elég az hozzá, nem mindenkihez van bizalma az embernek. Bizonyára látta, az előbb ment ki innen az ötödik férjem. Első háborúban hordott, lötyögős bőrkamásnija van, jobban mondjam – lábszárvédője. Tudja, úgy utálok azt az egérszagú cserzett lóbórt, vagy mit. Néha éjjel nyekereg: megy össze, vagy sóhajt, vagy nyeríteni akar. Olyankor felkelek és papucsommal az ágy alá rugdalom a lábszárvédőt. Reggel aztán letérdel, majd hogy nem hasra fekszik az uram, s jobb kezével bent kotor az ágy alatt, ki akarja söpörni azt a kutyáknak való vacakot, hiszen már nem egyszer rágták, cincálták azt kiskutyák. Mégiscsak a seprőnyéllel kell előhalásznia.

– Ez az ötödik férje...? Szép élet. Ötszöri nagy szerelem, elfogyhatatlan boldogság az életben... öt férfi, öt férj...

– Ne gondolja. Tudja, mi nők szerencsések vagyunk, de csak egyben, de csak egyikünk-másikunk: abban, hogy többször is kivirágzik a szerelem fája. Egy férfi eltűnik mellőlünk, jön a másik – azt is úgy el lehet birni, azt is úgy lehet szeretni, mint az elsőt. És a negyediket úgy, mint a harmadikat. Persze – ha lehet. És ez a két betű hiányzik az életemből, ez a „ha”, ami nálam nem volt. Most már előre tudom, ha még három férjem lenne, mind a három olyan lenne, mint az első öt.

– Ettől a mostanitól csak azt kértem, hogy kisleányomat szeresse, de nem. „Kié?”, kérdezte. „Kire hasonlít?” – kérdezte másodszor. Mindig azzal vágott el mindent, hogy „Még ha az enyém lenne”. Jól mondják „Veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó”. – Ne haragudjon, kérem, hogy ilyen szók esnek ki számból, de szeretnék az utcára szaladni, és körülkiáltani a világot, „Segítség, segítsétek nekem, emberek, egek, fák és felhők!” –

– Törölje meg a szemét, könnyes...

– Majd később – mondta fejlehajtva. – Most csak kis helyen marja fel bőrömet – érzékeny bőröm van – de ha elkenem, akkor tenyérynyi helyen lesz vörös a bőröm.

A függönyök, melyek fehérek voltak, a kávégőztől dohánybarna színűek lettek, lustán mozogtak a be-bechapódó szélben. Gyorsabb lett a felszolgáló járása, már majdnem szaladgált, kis túll kötényzsebéből kétszer is kifordult a tömzsi buksza, mind a kétszer sebesen, kecsesen felvette, miközben a tálcájára rakott kávéscsészéket nézte. Az asztaloknál lábcúszorálást lehetett hallani, itt is, ott is halkán beszéltek, ez most zsongássá sűrűsödött. A lány két hegyes könyökét az asztalra támasztotta, az asztal alatt karcsú bokáját előre csúsztatta, a fiú azonban térdével a lány térdét kereste. Egy vidéki mama levetette kabátját, levette kislányát, az asztalra rakta a hajasbabát, magának feketét, kislányának haboskávét kért. „Látod, édeském, ilyen hát az a haboskávét, kevergesd szépen, cukrot is tégy bele szépen, idd csak szépen; a lábaddal ne kalimpálgj, ülj csak szépen.”

– ... választhattam: megtartom ötödik uramat, vagy a kislányt nevelőbe adom, mivel mostani férjem nem tűrte otthon a lányt. „Minden szép rajta: hosszú őz-lábai vannak, kerek a melle, a szeme is olyan szelid-őz szem. Könnyen elromlok mellette”, mondta az a rozsdás vasdarab. – Ez az ötödik, gondoltam: ezt már nem hagyom ott, mert akkor hiába volt mind az öt – mintha egyik sem lett volna. Volt, aki mindig szivarszagú volt, hajnalban jött haza, ingott, mint a nádszál, a vázámat féltettem, ami a virágállványon volt. Zsebeiben tubákat és tizfilléreseket találtam. „Nem tubák ez, szívecském. Még azt se tudod, hogy az dohánypor?”, mondta szájába csüngő bajusszal. A reggelinél rámemelte vízszíni szemeit. „Még ezt a kis örömet is sajnálod tőlem. Te átok.” – Egy másik minden este megolvasta pénzét; egymásra rakta a pénzeket, néha megkocogtatta velük az asztalt. „Te szerencsétlen, talán a fémpénz is rossz?” – kérdeztem tőle. „Hátha lyukas” felelte, azzal kiküldött a szobából. Mindenféle rejtékhelyekre dugdosta pénzét – zsugori volt velem. Volt, aki mindig a határban csatangolt. Felém sem nézett. Késő éjjelig égettem a lámpát, már minden izgalmas és unalmas regényt kiolvastam. Vártam, hogy betoppan, kiemel az ágyból, két karjára vesz, egyet kering velem a szobában, megcsókol, megölel, megszeret, de nem. Puskapor szaga volt, nadrágján néha véres nyúldarabkák feketedtek. „Ezért ugatnak meg téged a kutyák. Véres és puskaaporos vagy” mondtam neki. És aki sütőmből is kilopkodta a kalácsot, s inge alá, kabátja zsebébe dugta, úgy vitte a szeretőjének?

Darab idő múlva az asszony az utcáról a cukrászdába hívta a férfit, ahol folytatta:

– Találkoztam a lányommal. Minden szava arcomba csapott. „Anyuka, adj pénzt!” – „Mire lesz?” „Odaadom a tanár néninek, hogy vegyen rajta karácsonyi lapokat. Megkérem őt, írjon nekem a nevedben karácsonyi lapokat, itt minden lányhoz eljönnek a szülei, csak te nem, csak te nem írtál soha. Még csomagot sem küldtél. Soha nem küldtél szép piros almát... Csomagra is adj pénzt... És mondd, mikor mehetek hozzád haza, anyuka? Még mindig idegenkedik tőlem „apa”?

Szavai ruhámat is, szívemet is szétszaggatták.

– Anyuka, képzeld el – szerelmes vagyok. Egy feketefejű fiúval szoktam találkozni, de nagyon titokban, nagyon nyilvánosan. Tudod, engedélyt kért – erről nem is tudtam – hogy bejöhessen a társalgóba, és velem beszélgethessen. És azt mondta, hogy elpirultam, én meg ránéztem, és én is azt mondtam, hogy hiszen maga is elpirult. Ezen neveltünk. Azt mondta a pirulásról, hogy addig jó az ember, addig jó az embernek, ameddig pirulni tud, mikor már nem tud, akkor – nincs bőr a képén. „Tudja, Vera – néha Verocskának hív –, édesanyám azt szokta nekem mondani, hogy amikor nem lesz piros az orcám, és már nem tudok elpirulni; akár főbe is lőhetem magam.”

– Szerelmes vagy? – kérdeztem lányomtól. – Az asztalrojtot húzogatta, vállát előrejejtette, elpirult, aztán megint kiszaladt a vér az arcából. Tudtam, láttam, éreztem, hogy érzései nyomán összegyűltek és feszültek benne a szavak, nőgattam hát, hogy csak mondja, mondja – szerelmes-e? A szemben levő ház ablakait nézte, kék volt az ég, minden ablak ezt a kékséget verte vissza, minden ablaküveg kékszíni volt. Nehezen emelte rám szemét, amikor arcomon, hajamon szaladgált tekintete, ak-

kor is csak olyan ijedten, félve, mint mikor tűzok tekinget messzire, ahol szélnek szemközt vadászt érez. Nehezen, de jólesően szakadoztak belőle a szavak:

– Nem tudok aludni; egyre rá gondolok. Ilyenkor az arcom mindig kigyullad, és hiába nyomom tenyeremmel a szívem táját, ha lehet, még jobban dobog. Azt mondta, hogy elmúltam 15 éves, már nagyleány vagyok, szabad szerelmesnek lennem, de mások azt mondták, hogy még nem, még várhatok, mert ha most rögtön beleszeretek, elvesz, akkor nekem nem lesz lánykodásom, és aztán jön az asszonyélet. Meg gyerek is lesz, ami nem lenne baj, de erről annyi mindent hall az ember: egyik barátóm így mondja, a másik meg úgy. – Többször mondta, hogy Vera. Verácskának már nem is szólít. Azt hiszem, szerelmes vagyok, mama.

– Azt „hiszed”, vagy szerelmes vagy? – Kislányom lehajtotta fejét. – Igaza van, nem kellett volna lányomat nevelőbe adnom, magam mellett kellett volna őt tartanom, de akkor otthagytam volna ötödik uram. Közelről láthattam volna lányom boldogságát, de magam mint szedett fa az útszélen, magamnak maradtam volna. Nem adtam pénzt lányomnak. Ugye, vigyem őt haza karácsonyra?

– Vigye haza.

A neonlámpák megfestették az utcán kódorgó ködöt, az ég meghasadt, de megint elborult. Százszínű téli este szövődött a városkában. Az éles levegőbe kávészag keveredett, a nagy házak pincéiből az illatosan légző almák szaga küszört elő.

Az asszony visszament a leánynevelőbe. Megnézte magát a homályos kirakatuvegben, lépése erőteljesebb volt, sarka majdnem vágta a kevés havat, bundáját nyakánál összenyalábolta, fejét kicsit lehajtotta.

– Hazajössz – mondta lányának az asszony. – Nem fogsz itt hányódni karácsonykor. Szerelmes lehetsz, de udvarlódát csak hagyj itt; legalább nyugodt napjaid lesznek, mivel a szerelem felzaklatja az embert.

– Egyedül nem mehetek, mama. Már megbeszéltük, hogy együtt töltjük a karácsonyt; a fiú azt mondta, hogy – ne és ne menjek sehová, mert minek is és hová is mennék, mikor ez a harmadik karácsonyitalan, szeretetlen telem? Megígérte, hogy elvisz, bemutat édesanyjának, mondta, hogy jó mamája van. Délután odaül az ablakhoz, kötöget, habos kávét iszik kuglóffal, gyakran rakosgatja fiókjait, néha elolvassa a leveleket, amelyeket urának írt, meg az neki. „De ha elmegyek, mit fogok maguknál csinálni?” – „Meghallgatjuk a rádiót, habos kávét iszunk, a mama majd elmondja, milyen volt az ő lánykodása, olyan érdekes élete volt. Olvashat, beszélgethet nálunk. Este hazakísérem magát”. Ezt mondta. Nem mehetek veled, mama, inkább itt maradok. Még azt is mondta a fiú, hogy majd szerez nekem mamát, nem lesz egészen igazi, de mégis jó, kedves mama lesz.

– Mi az, talán nem is mondtad neki, hogy én vagyok a te anyukád? Hát mi ez? Hát én már nem is élek? Látnod, hogy itt vagyok, haza akarlak vinni, magamhoz...

– A fiú sokszor beszélt erről, azt mondta: „Ha eljön anyukád, kérdezd meg tőle, hogy miért ilyen szívtelen hozzád? Hiszen minden gyerek szerelemből születik”.

– Mondta, hogy ne gyere haza?

A kislány hegyes térdére húzta szoknyácskáját, kicsit előrehajolt, a szoknya lerakásait elrendezgette, s cipőjét húzva mondta anyjának:

– Mondta.

– És te? Te sem akarsz hazajönni?

– Én sem.

– Miért, miért? Igazán nem értelek, hogy miért?

– Azért, mert minek mennék haza? Kihez? Meg minek, ha egyszer három, vagy hány esztendeje hozzászoktattál engemet a ridegséghez. Karácsonykor volt nekem itt mindig a leghidegebb, pedig fűtöttek. Hidegvizes ruhát tettek a szívemre, mikor rosszul lettem, se lapot, se csomagot, se látogatást nem kaptam.

– Ide hallgass. Mondd meg annak a fiúnak: kéretem őt, jöjjön veled haza. Hozzánk. Pulykát akarok készíteni, már kinéztem egy jókorát. Megtöltöm, egészben megsütöm. Piros lesz, ropogós lesz, mivel zsirjával locsolom majd a sütőben. Süte-

ményt is gondoltam, csak még nem tudom, milyent. Majd előveszem a szakácskönyvet, valamilyen receptet kinézek belőle, csak gyere, akarom mondani, csak gyertek. Apáddal majd elintézem a dolgot, ő is itt van, valahol köszál a városban. Hiszen ismerheted: mindig csak a vadászat, meg a cimborák, meg a resti – ezek az ő istenei.

– Melyik édesapám? – kérdezte a lány. – Mondtad, hogy ez az ötödik férjed, hát én hányadik emberé vagyok?

Az asszony szeméhez nyomta batiszt zsebkendőjét, sokáig sirt. Néha a szék is vele nyikorgott, sirt, amint erős teste mozgott.

– Nem, nem találtam meg...

Az asszony még a szobában puderozta arcát, a folyosón is, az utcán is várt egy kicsit, amíg szeme vörössége eltűnik, aztán céltalanul elindult az állomás felé. Észre sem vette, hogy a túlsó soron egy egérszagú lábszárvédős ember járkal, s várja őt. Az ember köszönt is: lássa az asszony, hogy tiszteli, becsüli. Még a levegőben tartotta kalapját, s úgy kérdezte:

– Végzett? Nos, mi az eredmény? Széna, szalma? – Az asszony nem felelt: előre nézett, kilépett, mintha ott akarta volna hagyni urát, aztán a harmadik kirakat előtt megszólalt:

– Szecska, ha akarja tudni...

A cukrászdában ült férfivel is találkozott, mosolygott, köszönt a férfi. Az asszony jobb kezéről lehúzott fehér kesztyűjét gyengén bal tenyerébe veregette, és megbiccentette fejét. Cseppet mosolygott is. A férfi pedig azt gondolta: „Mégiscsak, igen, mégiscsak hazaviszi lányát. Nem volt hiábavaló ez a karácsony látogatás”.

Aztán ember, asszony köddé vált.

Csak a férfi bőr lábszárvédőjének csattogása hallatszott az estében.

BOKROS JÁNOS

HA VALLATOM

Ha vallatom magam, és vallok,
acélburkok repednek,
sokezeréves titka mozdul
sziklabordás hegyeknek.

Leplek hasadnak, láncok szakadnak,
a sarki jégpáncél ropog,
sikoltozva földet kaparnak
vajúdó asszonyok.

Hallgatni kényszerített szobrok
szája nyilik, s tüzet lehelnek,
s dallá finomul moraja
a tengereknek.

BACONSKY VERSEI

A. E. Baconsky a modern román költészet egyik legeredetibb és legvonzóbb tehetsége. 1925-ben született Cofa-Hotinban. Egy ideig Kolozsvárt mint újságíró dolgozott, jelenleg Bukarestben él.

Napok s éjjelek éneke (1954) című első verseskönyve nagy feltűnést keltett; eredeti hangon szólt a modern ember problémáiról, mives versekben énekelte meg az erdélyi tájat. Kivételes költői érzékenységről s nagy formakultúráról tanúskodnak későbbi kötetei, főként *Az emlékezet áramai* (1957) és a *Himnusz a hajnalhoz* (1963) darabjai. Leginkább a modern francia lírához kapcsolódik, de a román múltat idéző, finoman archaizáló versei is megkapóak.

Több riportkötetet, útirajzot jelentetett meg; kitűnő publicista és esztéta.

IDŐK NYOMÁBAN A RADNAI HAVASOK KÖZÖTT

I.

Mikor a Radnai havasokra leszáll az ősz,
és éjfél tájt úszni kezdenek a ködök
a Csernahóra felől,
mikor a csobánok a mezők felé ereszkednek,
s a juhok nosztalgikus lassú kolompszava
felém ringatózik a sötét éjszakában, –
olyankor kitárom ablakom,
homlokom tenyerembe hajtva, a múltba,
távoli múltamba hallgatózom.

II.

Évezredek óta minden őszön
egyazon úton kanyarogtak a nyájak
a vizek mentén, le a sík felé,
s a kékes ködökbe pásztor őseim
a völgyben kigyózó Szeret vizét
kutatták, keresgéltek. És jöttek
lassan, batyúkkal megrakottan.
És mögöttük a komor bérceken
farkasok üvöltötték a tél magányát,
fehérfogú viharok vicsorogtak, –
de ők csak jöttek, ereszkedtek a mezők felé
a nyugalom s a csöndesség kolompszavával.

III.

Ez az én életem. – A furulyák,
melyekkel bánatuk elkeseregtek,
már rég kövekbe, rögökbe rétegződtek,
de az énekek magosba szálltak,
folyékonnyá váltan keringnek ég és föld között,
mint a források duruzsolása,
mint a hárserdők suttogása,
mint a novemberéji esők énekének
melankólikus magyarázkodása.

IV.

Milyen későre jár! A hegyi falucska
már régen álomba szenderült.
– Ki beszél hozzám a messzeségből?
Pásztorok ereszkednek juhaikkal a völgyek felé.
Hallom a kolompok lassúdad koppanását. –
Így találtam én is egyszer magamra
ebben az évezredes vonulásban, –
de én már csak a végére érkeztem,
én már csak egy sápadt rügy vagyok,
mellyel ez a hosszú és távoli karaván
megérkezik, tavaszba pattan.

V.

Lassan ússzál, éjszaka, a Radnai bércek fölött!
Kései ősz, békésen ringatózz!
Csöndesen szálljatok, ködök, az erdők fölött.
Múltak kongatják lelkem harangját.
Semmi se látszik a kinti sötétségben,
de a kolompok szava lassan felém remeg, –
juhok ereszkednek, valahol, le a völgybe.
– Lehet, hogy nyitott ablakomnál,
homlokom tenyerembe hajtva, múltamba,
távoli múltamba ezért hallgatózom.

A SZÉL, MELY AZ ABLAKOT KITÁRTA

Darvakkal álmodtam az éjjel,
világos, szinte zöld égen úsztak,
hosszúrunyújtott nyakkal víjjogtak magányosan,
és puha pihéjű barkák nyíltak.

Óriás megyfákkal álmodtam az éjjel,
fehér virágba borultan, halovány fényben égtek, –
még hallok a méhek szelid zümmögését,
azt a szélfodrozta gyöngéd donogást.

S mintha mindez valami hosszú eső után lett volna:
csillogtak a tengerek, ragyogtak a csillagok,
és meztelen emberek ereszkedtek alá
az Ararátról, a bárkából.

De szép volt, Istenem! Szépek az erdők,
langyos és kedves a nap simogatása,
füvek harmata rezgett pilláimon
s az izgalomtól, fogam közt, rügyeket ropogtattam.

S hogy aztán mi következett, nem tudom.
Csak azt tudom, hajnalban mikor fölébredtem,
a szél kitárta ablakom, párák vibráltak az ágak közt,
és bárányok bögtek künn az udvaron.

HIMNUSZ A HAJNALHOZ

Ó, fények halvány mosolya, hajnal,
üdvöz légy ablakomban!
Nézd, egész éjszaka virrasztva vártalak,
hallgattam a szórványos járókelők lépteit, gondolatait,
s követvén őket, közelről hallottam; a szelet is
éreztem vállamon fáradtan elaludni, és valaki
megcsókolt engem s tovább ment láthatatlanul.
Ó, csillagok altató éneke, hajnal,
üdvöz légy, testemben, lelkemben!
Nézd, a város, szirénáit zengetve, megtér a sötétből,
és az öreg gótikus toronyból kiröppennek a galambok.
Hallom, ahogy nyílnak a hatalmas fémkapuk,
hallom köröskörül a szerszámok szelíd mormolását,
Nézd, a férfiak köszöntik egymást menetközben,
nézd, mosolyognak az öregek, nézd az asszony
lassan lépeget, talán még alvó gyermeke mellett.
Mindenki és minden előringatózik az álom csendes félhomályából,
Mindenki és minden, kékbe-tündöklőn, megy valahová.
Mindenki és minden utat tanult, akár a folyók.
Ó, fények fehér követe, hajnal,
szent fehérség, melyen át – megyünk szüntelen.

KÁNYÁDI SÁNDOR fordításai

TÓTH ISTVÁN

NÉVTELEN EMLÉKEK KÖZÖTT*

Mindig kinyílt szépségekre vágytam,
érett asszonyra, akinek szava
diadalmas, mint Orfeusz dala,
világot győző anyaságban.

A teljes szépség volt a kedvteléseim:
szerettem szilaj, vetkező vizet,
mely pneumatikus, mint a női test
a rugalmas szeretkezésben;

a hajnalokat, melyek újjászülték
a dombnyájukat s a gipszes napot;
az alkonyokat, hol a csillagok
serkentek, mint a kaktusztüskék.

Az emberben az alkotót becsültem,
ki maga után mást nem is hagyott,
csak fehérséget, friss mészzilatot,
dalokat házakká kövülten;

ki mind merészebb egész a halálig;
kit elkerülnek az üres szavak,
de hazája a végtelen anyag,
hol névtelen emléket állít.

– Már így gyarapszom. Egy-egy újabb
szétosztódik, mint ágon a levél,
majd leválik, és tölem külön él
a barátok bátor szívében.
énem

* Romániai magyar költő. Nagyváradon él, eddig két verseskötete jelent meg (*Ódák és elégiák*, *A kalászos lehajolnak*). A fenti vers sajtó alatt lévő kötetének címadó verse. Pécssett jártakor adta szerkesztőségünknek.

OTTÓ FERENC

JÓZSEF ATTILA – EMLÉKEK*

„Első találkozás a költővel

1931/32-ben ihlető modern verseket és szövegeket kerestem, hogy dalokat, kórusokat és kantátákat írjak. Ebben az időben forgattam fejemben egy tipikusan népi, sőt „falukutatói” ihletésű kantáta tervét. Készséggel megírtam volna egy költői, magas irodalmi szinten versbe foglalt paraszti nap történetét. A család hajnalban aratni megy. Az aratási munka képe szélesen festve. Dél. Pihenő. Lira. Délután vihar. Kiderülő ég. Hálaének. További aratás. Esti hazatérés. Addig gondoltam rá, és szövögettem a dolgot, míg elmentem tervemmel Illyés Gyulához, akinek ismertem már verseit és könyveit. Szíves fogadtatásban volt részem. Illyés Gyula két nap múlva levélben elküldte a verset. Ma is megvan a kézírata. Ebből irtam hosszú évek múlva az Aratónap c. kantátát.

Kerestem tovább a zenésítésre alkalmas szövegeket. Így lettem figyelmes József Attila verseire, a „Nem én kiáltok”-kötetre. Megtudtam, hogy a költő a Bucsiniszky kávéházban szokott tanyázni.

Az azóta már eltűnt Bucsiniszky-kávéház nagyvilági módra kékben és pirosban pompázott. Mennyezeti csillárjai közt ventilátor kelepelt diszkrétén. Mintha csendesen zsongó békés kaputárba léptem volna. Ülő, olvasó alakok. Újságlap-zizegés. Pincér és ruhatáros suhan. Meglátom az éppen számlázó főpincért.

– Tetszik ismerni József Attilát? Ide szokott járni...

– Igen. Ott ül harmadmagával a Wesselényi utcai oldalon. Az a fiatal, sovány, bajszos.

Lassan arrafelé mentem, s először körüljártam őket. Egy négyes páholy három helyét foglalták el. József Attila fejét lehajtva, cigarettázva olvasott. Vele szemben magasabb, Brunhilda-termetű, álmos szemű szőke nő szerény tartással kézimunkázott. Ez volt Szántó Judit. Attila mellett a bársony karfára dülve, egy fáradt vonású, kopaász öreg ember, mintha szunyókált volna. Nemsokára kezét szorítottam vele. Nagy Lajos volt. Odaléptem hozzájuk.

– Bocsánat a zavarásért. József Attila költőt keresem.

József Attila lassan behajította könyvét, és barátságos nyíltsággal rám nézett:

– Én vagyok. Tessék!

Mondtam nevemet, hogy Kodálnál végzett zeneszerző vagyok és hogy művészi dolgokban jöttem hozzá. Attila erre bemutatta Juditot, aki mellett, Nagy Lajossal szemben mindjárt le is ült. Judit egyszerű volt és közvetlen. Megértő, elnéző, anyás tekintete, jóindulatú magatartása vonzóvá tette. Nagy Lajos rosszkedvű volt és lanyhán fogott kezét velem. Nevét is csak odadünyögte. És Attila? Inkább hosszúkas fején, sötétbarna, kissé csigás haj, magas homlok, nagyon szelíd szem, mindig mosolygó, kedves tekintet. Görbe vonalú bajusz, puha száj, dudoros áll. Egészében sovány, csontos aszkéta-arc. Észrevehető ádámcsutka. Középtermet. Alakja, akár a menzán élő diáké. Ruhája semmilyen. Nem lehet észrevenni rajta, hogy „öltözködne.” Modora csendes és halk. Hat éves barátságunk alatt sohasem hallottam őt hangosan kiáltani. Lassú mozgású, kevés mozdulatú ember volt. Ha beszélt, lassan tagolt. Minden dologban figyelmes és türelmes.

Hogy indult a beszélgetés? Elmondtam a „Nem én kiáltok”-kötet esetét a menzán, utamat hozzá, zenésítési szándékaimat. Hogy kíváncsi vagyok a többi versére, minden versére. Attila mosolyogva hallgatott. Cigarettázott. Kérdések és feleletek. Költői és általános művészeti témák vetődtek fel. Vagy húsz perc alatt már össze is melegedtünk és lényeges dolgokról beszélgettünk. Mintha már nagyon régen ismertük volna egymást. Attila kérdezte, hogy zenésítettem-e már verseket? Mondtam, hogy igen, Pintér Ferenc költőbarátom *Három imádságom* és *Nóta a Pilisről* c. tréfás versét már megzenésítettem. Kiderült, hogy Attila már régen ismerte Pintér Ferit, a magas, csontos rákospalotai költőt és prózaíró, Berda József és Erdélyi József barátját. Sokat voltak már együtt.

* A szerző e munkájából korábban a Jelenkor 1962. 6. számában közöltünk részleteket.

Aztán, további kávéházi találkozókat beszélve meg, barátságosan elváltunk. József Attila szelid egyénisége kellemes hatást tett rám. Egy kicsit csodálkoztam, hogy egyáltalán nem olyan „dübörgő”, mint versei után hinni lehetne. Az is nyugtalanított, hogy az eddig megismert versek közt csupán szakaszokat és sorokat találtam, amiket kedvem lett volna megzenésíteni. Mégis éreztem, hogy majd kerül valami.

Megy tovább az élet

Máskor, gyenge feketekávé mellett egyre meghittebben beszélgettünk. Elhozta a „Nem én kiáltok”- és a „Nincsen apám, se anyám”-köteteit. Később megkaptam tőle a „Döntsd a tőkét!...” c. kötetet is aláírva. Mind a hármat egybekötöttem Simon Andor költő barátommal, Móricz Zsigmond vejével. Régóta eljártam a Deák-téri könyvkötőüzembe. Simon Andornak elmondtam József Attilával való megismerkedésemet. Ők már ismerték egymást régebről.

Kértem Attilát, hogy olvasson fel néhány verset a kötetekből, azokat, amik a legkedvesebbek neki. A „Tiszta szívvel” cíművel kezdte. Flelolvasása külön élmény volt. Semmi póz, se nagy hang. Semmi szavalat-íze nem volt előadásának. Egyszerűen, halkan, de belülről átmelegedve recitálta a verseket. Szépen és gondosan tagolt. Vigyázott a vers értelmére. A csattanót sem nyomta meg különösebben, mint aki tudta, hogy minden magától és természetesen hat a vers szerkezetében. Recitálás közben szelíden-komolyan nézett fel s pillantott a szemem közé. Különösen nagy hatással volt rám az „Áldalak búval, vigalommal” c. vers előadása. Ez volt az első vers, amelyet dalszerűségével, tiszta liraiságával, jól énekelhető szavaival változtatás nélkül megzenésíthetőnek találtam. Mondtam is Attilának. Nem szólt, nem kapacitált. Inkább a versnek rám való hatását figyelte és élvezte. (A vers megzenésítésére csak 1940 elején került sor.) Attila tovább olvasta verseit. Nemsokára a „Kláriskok” szavai, sorai és formája is ott lebegett közöttünk a levegőben. Erre a versre is szemet vetettem, bár a „Kláriskok a nyakadon... Báránynanéz a havon” sorok grotesksége és az „Aranyöv derekadon... Kenderkötél nyakamon” sorok vészes fordulata meghökkentett, az utolsó két sort simán zenésíthetőnek találtam. Attila végül a „Fiatal asszonyok éneké”-vel remekelt. Az ismert humoros zárósort a legteljesebb tárgyilagossággal mondta el. Így érte el a legnagyobb hatást. A vers hangulata, ritmusának játékszága, magyarsága s rímei is csábítottak. Félig meg volt már zenésítve.

Találkozás a Korong utcában

Attila és Judit már többször is hívtak Korong utcai lakásukba. Egyszer aztán kimentem. Vittem a „Döntsd a tőkét!...” kötetet, benne a megjelölt verseket. Legelőször a Betlehemi királyok-hoz akartam hozzáfogni. Most fogom megkérni a költőt ama sorváltoztatásra. Jókedvűen ült a zuglói villamosra.

Mindjárt lényeges dolgokra tértünk. Kíváncsi volt, hogy milyen verseket választottam ki. Szép sorjában elmondtam neki a keresgélés eredményeit. Türelmesen és figyelmesen hallgatta a szavaimat. Én más vérmérséklet lévén, szaporábban beszéltem. Előtte lapoztam a „Döntsd a tőkét!...” kötetben, s úgy magyaráztam, hogy mi miért tetszik s mit hogyan akarok megzenésíteni. Attila mindig megvárta mondataim végét, sohasem szakított félbe. Megnyugtató, szeretetre méltó egyéniség volt.

Mondtam neki, hogy legelőször a Betlehemi királyokhoz volna kedvem.

– Csakhogy az utolsó szakasz második sora nekem nagyon „profán”. Szeretném, ha megváltoztatná.

– Miért? Hát úgy nem jó?

– Jó, jó, de én mást szeretnék...

Attila felvette a heverő mellől maga mellé az aktatáskáját. Kivette belőle a ceruzáját és tréfálkozva huncut sorokat kezdett mondogatni.

– Mit szeretne?

– Ha így lenne, hogy „Irul-pirul Mária, Mária / Boldogságos Szűzanya...” Úgy, mint az egyházi népénekekben van...

Erre Attila elvette az én kötetemet és ceruzájával nyíllal mutatva, a sorok fölé ezt írta mosolyogva a kérdéses sor helyébe:

„Irul-pirul Mária, Mária
Boldogságos, szűz *maman*.”

J. A.

(Véletlenül a francia „maman” szót írta le, de kihúzta a végső „n”-betűt)

- Na, mit szól hozzá!...
 Elolvastam, s kicsit bosszúsán felkiáltottam:
 - Hát ez még profánabb, mint az előbbi!
 - Maradjon így... - mondta Attila szelíden.
 Sohasem zenésítettem meg a verset. Később Reinitz Béla oldotta meg a Betlehemi királyokat chanson-szerűen.

Vissza a proletárköltőhöz

Eltelt a nyár, 1932 nyara. Egyszer csak József Attila elutazott. Kerestem őt. Lapon válaszolt, Hódmezővásárhelyről.

H. M. V. 1932. dec. 9.

Kedves Barátom,
sajnos későn kaptam meg itt Vásárhelyen az 5-én kelt lev. lapot, s így csak most tudok válaszolni, most közlöm, hogy bizony 10-én nem vagyok Pesten, mert itt csücsülök újszülött unokaöcsém pelenkái mellett. Megigérem, hogy amint hazatérek kies fővárosunkba, azonnal jelentkezem, ha valami nem jön közbe.

Üdvözlettel
József Attila

Ez volt Attilának első hozzám írott lapja. (Minden hozzám írt lapját, levelét és kézhez kapott más írását számozva tettem el a levéltáramba. Dedikált köteteit és fényképeit is megőriztem. Így maradtak meg a dokumentumok.)

A „Regös ének” készen lett. Sokat küzdöttem vele. (Attila mindig nagyon vigyázott, hogy ne „regös”-t, hanem „regös”-t írjak, mondjak és énekeltessek.) Művemét kifogástalanul megtanulták. Ott voltam a próbákön. A koncert 1933. március 10-én – majdnem pontosan egy évre a tavalyihoz – ismét a Zeneakadémián volt. Attilát meghívtam rá. El is jött.

„Lassan, tűnődve...”

Örült, hogy hallhatta a „Regös-éneket” megzenésítve. Elhatároztam, hogy ezután kizárólag az ő verseivel foglalkozom. Ezt is tettem körülbelül 10 évig. Olvastam és forgattam meg jelent köteteit és újabb verseit. Ha elkerültünk egymástól, leveleztünk. Egyszer Judit válaszolt egy József Attila „cégjelzésű”, előre keltezett és lakást is megjelölő levélpapíron:

JÓZSEF ATTILA

Budapest, 193
II. Margit körút 46. IV. 3.

Kedves Ottó,
bocsásson meg, de Attila nincs most itthon, és úgy tudom, ő posta útján elküldte Önnek a verset. Majd ha találkozunk, megmagyarázzuk elmaradásunk okát.

Szíves üdvözlettel:
József Attiláné

Itt már a „Lassan, tűnődve...” c. versről van szó, amely a Nyugat 1933. április 1-i számában jelent meg a 407-ik lapon. A vers nagy hatást tett rám. Azonnal elhatároztam, hogy megzenésítem. A vers zenébe kívánczó hangulata, éneklésre alkalmas sorai és szavai ragadtak meg.

Attilával Pesten nemsokára találkoztunk. Ekkor már jó néhány éve az Ilkovichs-vendéglőbe tettük át a székhelyünket. Ez a már régen lebontott vendéglő a Nyugati pályaudvar előtt állt. A Nyugati felé eső félkörben talpcnálló és söntés volt. A mai Bajcsy-Zsilinszky út felőli félkörben pedig – mint valami üvegfalas akváriumban – fehérasztalos, kellemes térhatású vendéglő volt berendezve. Az elkövetkező években egészen Attila haláláig szinte csak itt jöttünk össze.

Itt mondtam el neki, hogy mennyire tetszik a „Lassan, tűnődve...”, s hogy változtatás nélkül fogom megzenésíteni. Kértem, hogy írja le emlékül a verset sajátkezűleg a részemre. Kutanyelvet vett elő és ott melegiben le is írta. Milyen egyszerű és természetes volt írás közben. Mondogatta a szavakat.

Ott, Attila előtt elemezgettem ennek az ember kozmikus magánosságát megragadó versnek a rám való hatását. Mondogattam, hogy milyen basszusokat tervezek az első szakasz kíséretében a zongorán, a vers szomorú hangulatának aláfestésére, amely azután a harmadik szakasz alatt variálva fog visszatérni. Mondtam, hogy a „nyárfa” hasonlat és a költő „semmi ágán” ülő szívét körülvevő csillagok képe alatt magas regiszterekben felcsendülő különleges harmóniákat tervezek. Nagyon foglalkoztatott ez a vers.

Egyszer, zongora híján, csak úgy szárazon, elénekelttem neki a dallamot. Attila csodálkozva hallgatta. Később, mikor teljes zongorakisérettel hallotta a dalt, szelíden közölte, hogy az „Ezüstös fejsze-suhanás / játszik a nyárfa levelén” sorok zenei megoldása nem elégíti ki. Én ugyanis ezt a két sort az „ezüstös”, „suhanás”, „játszik”, nyárfa” és „level” szavak *képszerűségére* gondolva, egy mélybe ejtett Des-dur akkord fölé rajzolt s fokozatosan kibomló impresszionisztikus motívummal oldottam meg. Szóval, egy pillanatra eljátszottam az öt szó képes zenei értelmével. A „fejsze” szót kissé *nehéznek* találtam, tehát kihagytam a játékból. Helyesebben a „fejsze” szóból a *csillogást* vontam ki a magam számára. Ugyis nagyon sötét a szöveg... legyen benne egy kis fény is. Meg azután a szomorú dal közepén vagyunk... jó lesz egy kis változatosság a visszatérő dallam bevetése előtt. Így gondolkodtam. Attila azonban lecsapott:

– Félreértett!... Ebben a képben a nyárfa sejtí a halálát. Fejszével fognak lesújtani rá!...

Megdöbbsentem. Szóval, nem szabad „játszani”... Az új értelmezésnek az évek múlva megejtett hangszerelés alkalmából mély nyoma maradt a partitúrában. A „Favágó” kórusban előforduló másik „fejsze”-megzenésítést, („a széles fejsze mosolyog”) már bátran és tudatosan ragadtam meg.

Zongorakiséretes dalomat úgy, ahogy volt, kietlenül játékosan, disszonánsan beküldtem az 1933-ban kiírt állami kórus- és dalpályázatra. Engem is meglepett, hogy a Balassa-szövegre írt vegyeskarom mellett a József Attila versére szerzett igen modern dalommal nyertem pályadíjat. Attila, akivel csak utólag közöltem, hogy beküldtem pályázatra a dalt, kivált meglepődött, és nagyon örült a sikernek. Távol lévén, az alábbi levelet írta:

Budapest, 1934. nov. 10.

Drága Ottó,

gratulálok! Igazán nagyon örülök sikerének, nem kis dolog ez. Sajnos, nagyon el vagyok foglalva – Hatvany Lajos könyvtárát rendezem éppen, – s így nem tudok most találkozót adni, pedig jólesnék, ha megszoríthatnám a kezét. De a jövő héten mégis találkozunk valamilyen este, erről értesítem. Addig is minden jót!

Üdvözli barátja

József Attila

Két levél és egy lap 1934-ből

I.

Kedves Ottó barátom!

Ne haragudjon túlságosan, hogy csak most küldöm az ígért verset. Azonban mikor eljöttem Pestről, ahol valamilyen könyvembe tettem a címét, nem tudtam hová küldjem. Most újra itt van. De – mint mondják – jobb későn, mint soha.

Sokat dolgozik-e? Én sajnos keveset.

Minden jót! Barátsággal üdvözli

H. M. V. 1934. május 16.

József Attila

Villasor 14.

(Ebben a hódmezővásárhelyi levelében küldte Attila az „Egy kisgyerek sir” c. versét, amelyet megzenésítésre kiválasztottam.)

II.

*Drága Ottó barátunk,
ne haragudjon, de csak most tudtam megszerezni a verset, majd kérem vissza. Bocsásson meg,
amiért ceruzával írok, de dolgoznom kell és tintáért le kellene futnom.*

*Remélem sokat dolgozik és szépeket – ahogy szokott. Ne haragudjon Attilára, ha esetleg
még nem írt, mert rossz idegállapotban van és ezt nekünk, egészségeseknek meg kell értenünk.
Ugy-e igaz?*

Sok szeretettel üdvözlö

Judit

Bp. 1934. jún. 6.

(Ebben a levélben Judit a Mama másolatát küldte el.)

III.

Drága Ottó,

Bp. 1934. XI. 23.

*Vasárnap 1/2 6-kor találkozhatnánk sógoroméknál (Hollán u. 14. fld., a kapu alatt balra,
dr. Bányai), ott van zongora is. Aztán elmehetnénk együtt esetleg a Bucsinszkyba.*

*Üdv. J. Attila
Judit*

A lapra rávezetett jegyzetem: „A Bucsinszky-kávéházba mentünk. Attila fizette a pazar vacsorát.”

Attila sógoránál Dr. Bányai László ügyvédnél, Jolán férjénél, sokszor összejöttünk. A családban teljes harmónia volt akkor. Attilát állandóan Judit kísérte. Az én kísérem rendszerint Bartók János volt. Valamennyien törzsvendégek voltunk az Ilkovicsházban is.

Bányaiéknál

Megjelent hát végre a „Medvetánc”. Attila boldog volt. A megjelenés napján hívott meg engem és Bartók Jánost a mindig szívélyes Bányaiékhoz. Szép otthon a Hollán utcában. Jó zongora a hosszú szoba végében. Jolán, akihez nem fűzött annyi kapcsolat, mint Judithoz, akkor még egyformán kedves volt hozzám. Bányait irodalmilag tájékozott, értelmes, tapintatos és jó modorú embernek ismertem meg.

Attila Judittal érkezett. Csendes derűjét már ismertem, de most ragyogott jókedvében. Újságolta, hogy kinek küldött az új kötetből s hogy mi a vélemény. Várta a sajtóvisszhangot.

Először muzsikáltunk. Eljátszottam és elénekeltam eddigi József Attila-zenésítéseimet. A Regös éneket, a Lassan, tűnődve c. dalt és a közben sok gonddal elkészült Füst-öt is. A Füst hangulatát úgy véltem legjobban megragadni, hogy a zenében sehol sem lesz basszus, a zongora pedálja elejétől fogva nyitva marad... A magasban felhangzó akkordok lassan összekeverednének, hogy százféle harmóniai színárnyalat kerüljön a szavak alá. A dallam? A vers hidegen csillogó képeit mintegy maga a költő mondja el *parlando*... az „áttetszel rajtam égi hűvösség” ismétlődő sorait nagy vonalban *cantando*... és így tovább valóságos ünnepi hangulatban.

Attila ott ült mellettem és cigarettázva figyelt néha talán kissé túl dinamikus játékomra. Attila a „Füst”-öt elismételtette velem. Észrevette, hogy valamely „basszus” csak a „Sokat szenvedtem, hát sovány vagyok” sornál szólal meg. Tetszett neki. Örültem, hogy elmerült a dolgomban. Magyaráztam, hogy a vers transzcendenciája ihletett meg. Mondtam, hogy milyen gondom volt a harmóniák, a motívumok és a kíséret regisztereinek kiválasztása, az egész elrendezése, továbbá a kíséret befejező pár üteme, amelyen keresztül tovább száll a dal hangulata a hallgató lelkében... Hogy Schumannnál és Schubertnél is mennyire fontosak a zongorakíséret záró-ütemei. Attila hálásan hallgatta a műhelytitkokat.

Ott a zongoránál tegeződtünk össze.

Azután Bartók János zongorázott. Leginkább Scarlatti-sonáták és Bartók „Tizenöt magyar parasztdala” szerepelt akkoriban a repertoárjában. Mindig fejből játszott, ügyesen, pontosan és ritmikusan, bartókos tárgyilagossággal. Amikor Bartók parasztdalainak utolsó, pergő ritmusú „Alle cornemuse”- (Dudaszó)-tételének a végére ért, Attila elragadtatással felkiáltott:

- Hogy repül az egész!...

Ezután ültünk vacsorához. A hangulat kitünő volt. Nem fogytunk ki a témából. Vacsora után a sarokba ültünk. Judit és Jolán kötögettek, mi pedig tovább folytattuk a társalgást. Nem emlékszem már pontosan a témákra, de nemcsak irodalmi ügyekről beszéltünk, hanem a napi életet is meg tárgyaltuk, ahogy ez már ilyen családi összejöveteleken lenni szokott.

Az idő haladt. Kimerítettük témáinkat. Egyszer csak Attila vidáman megszólalt:

- Gyerekek, szúrjunk bibliát!

- Mi az? - kérdeztem én, mert ilyesmiről még sohasem hallottam.

- Majd meglátod!... - válaszolta tréfásan Attila.

Attila mekkereste Bányai könyvvállványán a vaskos bibliát s leült vele az asztalhoz. Arcán huncut mosoly bújkált. Jolántól elkért egy kötötűt. Még mindig nem tudtam, hogy mit akar. Végre látom, hogy a kézzel befedett biblia lapjai közé jobbról beszúrja a kötötűt és kihajtja a könyvet. A tű hegyénél talált szöveget kissé protestáns papi hanghordozással oktatóan és nagyon szépen felolvasta, aztán tréfás magyarázatot fűzött hozzá. A magyarázat egy cseppet sem volt vallásellenes, hanem csak humoros és nagyon szellemes. Jókat nevtünk rajta.

„Egy kis gyerek sír”

Nagy hatással volt rám és sokat foglalkoztatott abban az időben az „Egy kis gyerek sír” c. vers. Megzenésítését régen tervbe vettem, csak azt nem tudtam, hogyan fogjak hozzá. Az is zavart, hogy nem tudtam pontosan, miről szól a vers? Elmentem hát Attilához, és megkértem, hogy magyarázza meg nekem a verset. Attila szokott szelíd és csendesen kedves modorában csak ennyit mondott:

- Hát nem érted?... Na gyere csak, majd én elmondom neked...

Ismét az Ilkovicásban ültünk. A mindig maga mellett tartott aktatáskájából kivette a „Medvetánc” kötetet, fellapozta a verset, egy kicsit átnézte és félig olvasva, félig szavalva mondani kezdte. Szemében fény villant. Láttam, hogy megsűrűsödött magában.

Az első szakaszban feltárul a gyermek nyomasztó helyzete. Attila pontos és egyenletes tagolása azonnal megragadott. Személyisége, hangja bűvös hangulatot teremtett. Sugárzott. Azután jöttek a hasonlatok, amelyeknek mély jelentésén hetekig tudtam volna gondolkodni. Emlékszem, mennyire felkavart a második szakasz első két sora:

Könnyes, miként északra nyíló völgy.

Könnyes, mint könnyes a szem ürege.

Ki talált ki ilyen hasonlatokat? Ilyen képeket? Mi fáj itt? Miről van szó? Attila tovább mondta a verset. Még sem lehetett volna állítani.

Sír, mint a holt fa, melyet tűz emészt.

Az előbb még csak „könnyes”, most már „sír”...

Sír, mint a szél az Érchegység felett.

Ismét egy megdöbbentő, de monumentális kép. Utána már

Sikolt, mint kés-él, ha köszörülük.

Ezután meg a kasza „sikolt”. Egyszerre villant át rajtam Attila többi „fejsze”-, „kés”- és „kasza”-képe. Drámai feszültséget éreztem. Nem tudtam szabadulni a vers áramától. Attila tovább recitált:

A tepsiben a hús nyöszörög így.

Attila itt váratlanul megállt és prózai hangra váltva, ezt fűzte hozzá:

- Tudod, a sok „könnyes”, „sír”, „sikolt” szavak után nem igével kezdődik, hanem másként... Ez olyan inverzió-féle...

S a kis, odasúgott technikai kitérő után máris mondta tovább a verset. A „könyvelő” otthoni jelenetének különös bevezetése, a sorokban felbukkanó „mereng”, „morog”, „kotor” és „vakog” szavak csak fokozták bennem a nyomasztó drámaiság érzetét, de nem tudtam még most sem, hogy miről van szó... Fel sem ocsúdtam és már szokatlan új ige és lenyűgöző képsor kerített hatalmába.

Vinnyog, mint hántott kukoricacső.

Vinnyog, mint szalma az alvó alatt.

Vinnyog, mint hülye, kit nyom az idő.

Vinnyog, mint eb, mely ostorba harap.

Ennek a szakasznak utolsó két sora valósággal torkon ragadott. Attila hangját utánozva évekig mondogattam magamban.

Attila csak ment, ment tovább. Elmondta a leszálló gép halkuló berregésével az utolsó szakaszt, amely az első visszatérése, még a tenger is benne van, de előtte egy modern motor-kép:

*A sötét szoba sarkában zokog
egy tehetetlen, guggoló gyerek.
Szaporáz, mint a könnyű motorok,
Ellustul, mint a nehéz tengerek.*

Attila megállt. Egy szemvillanással felmérte, hogy milyen mély hatással volt rá a verse. Alázatokat és hálákat – pillantásomból láthatta – csendes mosollyal nyugtázta. Végre megszólaltam:

– Attila! Gyönyörű volt az, amit itt elmondtál. Te igazán nagy költő vagy! Képeid, igéid fokozása, versed ritmusa, rímei s az egésznek a menete felforgatott, de bocsáss meg, nem értem, hogy miről szól a vers...

Attila végtelen türelemmel, szelíd elnézéssel így szólt:

– Hát nem érted? Na várj, elmondom még egyszer... – és újra kezdte. Megint belém nyilallott az „északra nyíló völgy” csodálatos képe, a „holt fa” hasonlata, a „kés-él” és a „hülye, kit nyom az idő”... Hagytam, hogy vigyen a vers és Attila hangja. Tudtam, hogy ott az Ilkovicban és most egy igazi költői revelációnak vagyok tanúja s a másodszori szavazás alatt – megvallom – a tarkómon borzongtam a gyönyörűségtől. A „Numen adest” hangulatát éreztem.

Attila megállt és így szólt:

– Hát most sem érted még?

– Nem Attilám, de hagyd abba és ne is zavard meg most bennem ezt a tökéletes hangulatot, amit felidéztl...

– De megmondom neked. A „kisgyerek” a nép, amelyik kínlódik; szenved és szabadulni akar. Forrong, fölkel, üt és harap, aztán újra elnyugszik...

Végre megértettem a vers „értelmét”, de fölösleges volt már a „magyarázat” előttem, mert a vers kétszeri, legszemélyesebb költői előadása megértette velem a vers tartalmát. Attila kisugározta magából.

Ez a legnagyobb, soha el nem halványodó élményem József Attiláról.

A vers kórusos megoldását elejtettem. A „tartalom” hangszeres, szimfonikus megoldása később sokáig izgatott. Wagner a „Nyitányról” szóló nagyszerű tanulmánya került a kezembe. Wagner szerint egy dráma, egy vers tartalmát, eszméjét hangulati elemeinél fogva kell megragadni a zeneszerzőnek. Zenében kitalálva kell újra fogalmaznia és zárt formába öntenie a költői mondanivalóját. Wagner Gluck Ifigénia-nyitányát és Beethoven Leonóra-nyitányát tekinti a nyitányforma csúcsának.

Így kellett volna nekem is hozzányúlni ehhez a témához, de akkori túlzott énekes szemléletem és talán hangszeres technikai elégtelenségem tudata is gátolt a mű megírásában. A zenei megoldástól függetlenül az „Egy kisgyerek sír” nagy versélménye megmaradt bennem, s ma is sokat morzsolgatom sorait, akár az „Ódá”-ét, a „Kész leltár”-ét, vagy az „Eszmélet”-ét.

A „Nyár” sorváltoztatása.

Attila „Nyár” c. versének dalszerű megoldása zenekari kísérettel a vers első elolvasása óta foglalkoztatott. Az első két szakasz sodra, lendülete, a 3. szakasz nagy változást sejtető hangulata s a befejező szakasz fordulata és végső ragyogása nem kevésbé a sorvégi jól énekelhető rimek: „hír-nyír”, „rét-ég”, „száll-nyár” stb. igen csábító alkalmat nyújtottak a megzenésítésre. A „Döntsd a tőkét!...” kötetben lévő eredeti zárósortok:

„Csattan a menny és megvillan, / elvtársaim: a kaszaél” azonban visszariadtak. A „Vörös, de karcsú még a nyár” sortól is féltem, bár nem annyira, s úgy gondoltam, hogy a „vörös” szót majd jól betakarom vastag zenekari kísérettel.

Sokáig nem szóltam Attilának, hogy szeretném, ha a zenésítés kedvéért az utolsó sort megváltoztatná.

A „Nyár” varázsa és zenei lehetőségei továbbra is fogva tartottak. Elhatároztam, hogy zenekari dalt írok belőle, ha Attila az utolsó sort megváltoztatja. (Első ilyen zenekari tervem volt.) Mondhatnám – rögtönözhetném, most ennyi év múlva –, hogy pl. prozódiailag „nem feküdt” nekem az elvtárs szó. Nem így volt. Egyszerűen féltem a messzire kirívó *elvtárs* szótól. Azt mondtam Attilának az Ilkovicban:

– Olyan szép ez a versed, mint egy modern „Szeptember végén”. Nagy kedvem van hozzá. Zenekari dalt akarok írni belőle, de ha lehet, változtasd meg az utolsó sort, vedd ki az „elvtárs” szót... s akkor megzenésítem.

Attila nem „ugrott”, nem tiltakozott, hanem csendesesen elmerült magában. Évekkel ezelőtt a Betlehemi királyok miatt volt ilyen jelenet közöttünk. Egy kis idő múlva papírt vett elő és ráírta a megváltoztatott sort: „*kék tünde fényel fön a tél...*” A hibátlan ritmusú, alliteráció is ékes sor láttára elkiáltottam magam:

– Gyönyörű! Na látod, mennyivel szebb ez, és mennyivel énekelhetőbb, mint az előbbi sor! Köszönöm. A végső „tél” szóra jó hosszú kitarított hangot írhatok majd az énekszólambának...

Attila nem szólt, csak mosolyogva tűrte örömezőmet. A „Nyár”-t hamarosan megzenésítettem. Melléje párnak a „Lassan, tünődve...” c. dalt is meghangszereltem, azaz zongorakíséretét zenekarra írtam át. A két zenekari dal csak 1942. dec. 27-én került bemutatásra a Vigadóban. A Székesfővárosi zenekart Bor Dezső vezényelte, s az énekszólambát Tiszai Magda énekelte. A bemutató előadás emlékére a partitúrát aláírtam velük.

A „Favágó”

Ennek a versnek a megzenésítését férfikarra az első előadás óta szintén tervbe vettem. Azért írtam kórusra, hogy a „Döntsd a tökélt...” – sorra tervezett fugató annál hatalmasabb legyen. A többszólomás is emeli a kifejezést. Ebben a versben nem kívántam se szó-, se sorváltoztatást. Sokan kérdezhetnék, hogyan lehet ez, hiszen a vers több sorának erős politikai kicsengése van? Erre nem tudnék válaszolni. A vers megfogott. Egy ideig hordoztam magamban, aztán 1935 végén megcsináltam. Lassan érleltem ki a vers egyes részeire gondolt zenei elképzeléseimet. A bevezető sorok munkatempója, a kemény téli kép festése hálás zenei feladatnak látszott.

A „Hajnal suhint, forgács-fény röppen” sor idilljének két teljes expozíciót szenteltem, mert nagyon tetszett a szöveg, és jól esett vele eljátszani. A „Tövit töröm s a gallia jut” sort egy éles diszszonanciával díszített recitativóban oldottam meg. Az „Ejh, döntsd a tökélt, ne siránkozz!” sorra könnyű volt kitalálni a magyar dallamvonalú és nagy mozgási energiájú fugató-témát. Könnyen megy az ilyesmi, ha ihleti az embert a szöveg. A mű végének hangulati és egyben zenei felemelésével – emlékszem – sokat vesződtem. Helyén volt már a kezdő kórus-téma unisono visszahozva; azt is tudtam, hogy magasba fogom emelni az egész kórustestet, csak éppen a csúcspontnak szánt „széles fejsze mosolyog!...” sor megfelelő harmóniáját nem találtam meg sokáig. Végre az is meglett. Nagyon örültem a kész műnek. Előadási lehetőség nem kínálkozott, s így évekig feküdt a Favágó. Valahányszor elővettem, mindig szépittem és tökéletesítettem rajta. Ma is nagyon szeretem ezt a munkámat. A mű bemutatója csak Attila halála után egy évvel következett be izgalmas körülmények között.

Az „Altató”

Évek óta tartott Attilával való barátságom. Attila rokonszenves, pözmentes és közvetlen modora, szívélyessége kedvelté tette őt családjában is. Írók és művészek jöttek össze házukban. Viták folytak és művészi koncepciók születtek egy-egy találkozó után. Gizike húgom volt a család legolvasottabb tagja. Nemcsak a regényirodalmat, hanem a hazai és külföldi lírát is kitűnően ismerte. Attilát és Juditot már barátságunk elején bemutattam neki. Attila és Gizike többször találkoztak és meghittten elbeszélgettek, Gizike húgom ismerte, szerette és állandóan olvasta Attila verseit. Figyelte az Attila körül történő eseményeket. Minden Attiláról való ügyemről beszámoltam neki, mindent megbeszéltünk.

Így történt: aztán, hogy Gizike fiának, Geller Baláznak születése (1934. okt. 8.) után azzal a kéréssel fordultam Attilához, hogy írjon nekem Balázs unokaöcsém nevére bölcsődalt, amelyet aztán megzenésítenék. Attila a hozzám és családjához fűződő régi jó viszony alapján, természetesen vette ezt a kérést. Csupán az újszülött nevét találta kissé szokatlannak, talán a rímek miatt is. A verset hamarosan megírta és az Ilkovicban adta át. Keltezése, ajánlása, áthúzásai, ceruzával és tintával írt javításai, mind benne voltak az átadott kéziratban.

Attila szokás szerint felolvasta a versét. Újra a régi meghitt hangulat. Megcsodáltam képeit, rímeit, nyelvét, gondolatait, fordulatait és mindenekfelett eredetiségét és fantáziáját. Már felolvasása alatt törni kezdtem a fejem a refran dallamán. Csak nagyon egyszerű melódia lehet! Az utolsó előtti szakasz végén Attila megállt egy kicsit és így szólt:

– Most pedig jósol neki az anyja... – és tovább mondta a verset:

*„Tüzoltó leszel s katona!
vadakat terelő juhász!
Látod, elalszik anyuka –
Aludj el szépen, kis Balázs.”*

- Tudod, a gyerekek mind katonák szeretnének lenni - fűzte még hozzá Attila. Azután még arra mutatott rá, hogy a legtöbb alvással kapcsolatos szót (lehúnyja szemét, lehajtja fejét, szunnyad, szundit, alszik stb.) sorra felhasználta a versben. (Visszaemlékeztem az „Egy kis-gyerek sir” c. vers sirással kapcsolatos szavainak könnyes, sir, sikolt, vakog, vonít, vinnyog stb. fokozatos alkalmazására.)

Hügom boldog volt, amikor megmutattam neki a kéziratot. A kézirat azóta is családunk feltett tulajdona.

A vers megzenésítésére a következő évben került sor. Átkomponált dal lett belőle. Ez azt jelenti, hogy minden szakaszra új zene jön s csak a refrain dallama marad változatlan. Az „Altató” a Szép Szó 1938-as gyász-számban jelent meg először.

Az utolsó találkozás

Megint ott ült az Ilkovicban, a félkörben, mint régen, csakhogy most szomorúan és magában. Ahogy rápillantottam, meglepetten állapítottam meg, hogy a tekintete megváltozott. Újságoltam neki a dolgaimat. Alig válaszolt. Sehogy sem akart menni a beszélgetés.

Véletlenül úgy történt, hogy beszéd közben többször Bélának szólítottam Attilát. Attila ijedten csapott le rám:

- Miért szólítasz Bélának, amikor tudod, hogy Attila vagyok?...

- Mit tudom én?... Talán mert nem aludtam ki magamat és fáradt vagyok... Tudod, hogy milyen a művész élete!...

- Sokat szoktad ezt csinálni?

- Előfordul.

- Vigyázz! Mert ez nagyon veszélyes!

Vállat vontam. Nem értettem a „veszélyt”. Ha kettőt sétáltam az erdőben, vagy ha egy jót aludtam, mindjárt rendbe is jöttem az idegeim. Ráhagytam Attilára a dolgot. A beszélgetés végleg megakadt. Nem sokáig maradtam. Fogtam nagy kottatáskámat és elindultam.

- Na szervusz Attila!

- Szervusz Feri... - És szomorúan elnéző mosolyával kezet fogott velem. Lemondás, fáradtság és megtörtség volt a szemében

Ekkor láttam Attilát utoljára.

SZÖNYI ISTVÁN: Kerti pad

VOLLY ISTVÁN

SEBESTYÉN GYULA, A DUNÁNTÜLI REGÖSÉNEKEK GYŰJTŐJE

Száz évvel ezelőtt született Sebestyén Gyula, a regösénekek gyűjtője. Szentantalfa Zala megyei kisközségben. 1864. március 7-én. (A lexikonokban téves a dátum!) Már diákkorában érdekelte a szülőföldje népköltészete. Valahányszor hazatért a dimbes-dombos Zalába, figyelemmel hallgatta a „danoló falusit”, a „jámbor puttonyost” – miként azt a jó Csokonai Vitéz Mihály ajánlotta a költőknek. Talált is szebbnél-szebb szövegeket:

*Most megyek hazám felé,
Zala vármegye felé,
Egy kis madár szárnyaival
Röpked az orcám elé.*

*Szállj le, madár, ha lehet,
Vidd el ezt a levelet;
Kérdezd meg a szeretőmet:
Ismer-e még engemet?*

Sebestyén Gyula néprajztudós sokirányú munkásságot fejtett ki. Így a *Dunántúli Gyűjtés* című kötetében (1906) tágabb szülőföldje betlehemes, háromkirály, Balázs–Gergely- és pünkösdjátékait, népdalszövegeit, gyermekjáték rigmusait, ősi ráolvasásokat és egy akkortájt rendkívül viruló, és azóta eltűnő népköltési megnyilatkozást felfedezésszerűen adott közre: a verses leveleket. Idegen országba vitt katonák írták leginkább otthoni szerelmesüknek, és azok viszont:

*Levelet indítok gyöngé virágszálnak,
Vélem egy faluban felnőtt tulipánnak.
Tisztellek, kedvesem, csókommal köszöntlek,
Fáj nekem, hogy veled most nem beszélhetek.
Mindig előttem vagy, rólad álmodozom,
Kedves kisangyalom, rólad gondolkodom.
Valahányszor, kedves, te jutsz az eszembe,
Bánat ereszkedik szomorú szívembe,
Mert hogy én szeretlek, azt az isten tudja,
Aki e világot bölcsen igazgatja...*

*Szívem titkát írom gyönyörű virágom,
Ha időm kitellik, te leszel a párom...
-Kérlek, vedd jó néven ezen soraimat,
Minden reménységem, bizodalmam te vagy.
Kívánom istentől, hogy ezen levelem
Legjobb egészségben találjon édesem.*

Mire a leány ilyenképp válaszolt:

*Írom leveleimet,
Nem írom nevemet,
Mert tudom, kedvesem,
Úgyis szeretsz engem.
Elküldöm levelem szomorú útjára,*

*Keresse rózsámat idegen országban.
Ha kérdik, hogy kitől jöttél,
Kinek a postása lettél,
Mondjad, hogy egy bús leánytól.
A te régi kis babádtól...*

*Küldj messziről vigasztalást,
Hogy te nem szerettél meg mást.
Írd meg szívednek titkait,
És minden gondolatait.
Akkor volnék én csak boldog,
Ha azt írnád, jól megy dolgod.
En azt néked tiszta szívből kívánom,
Isten veled, gyönyörű szép virágom!*

A költők közül Gárdonyi Géza átvette ezt a népköltési formát: *Bakalevél* című nagy versét Dankó Pista meg is zenésítette. A szép, pentaton indítású dallamát napokban is hallottam budapesti kávéházakban, sőt bárban (!) is.

A Balaton népköltészetét is Sebestyén gyűjtötte először.

Sebestyén rendkívül érdekes felfedezéseket tett a magyar rovásírás kutatásban is. Mégis, a legértékesebb feltárást a *regősénekek* gyűjtésével és közreadásával tette a *Regős-énekek* és a *Regősök* c. két vaskos kötetben (1902).

Már a fiatal Sebestyén Gyula is sejtette, hogy egy nagymúltú népszokás dallamai, versei zengenek szülőföldje téerein. Három-négyszáz évvel ezelőtt a gyulafehérvári és a löcsei naptárak „regélő hétfő”-nek nevezték az újév első hétfőjét, nyilván, mert ebben a téli időben énekelték már akkor is a regősénekeket. Hétszáz évvel előbb pedig „regős” mulattatók szerepeltek még a királyi udvarokban is.

Sebestyén Gyula 1897–98. évben – két évvel azután, hogy Vikár Béla a világon először alkalmazta sikerrel a fonográfot népzene gyűjtésben – a második fonográfos gyűjtőnként elindult Dunántúlra, és fonográfra veszi a karácsonytáji regősök, fiúk, legények, öregek, sőt lányok különös énekeit. Napilapokban és a tanítók lapjaiban felhívást ad közre, hogy jegyezzék fel minden faluban a regőséneket, és küldjék el a gyűjtőnek, az Akadémiának. Összesen 179 községből sikerült összeszedni a régi-régi énekeket. Nehol már csak versek voltak, másutt dallamok, ismét másutt csak töredékek vagy romlások.

Talán nem haszontalan, ha az évforduló alkalmából bemutatunk egy terjedelmesebb regőlést, – legalábbis a főbb részeit – ahogy a valóságban élt Sebestyén Gyula gyűjtései idején:

... A hosszú, havas úton ballag néhány „házasulandó” legény. Elöl a „hadnagy” tollas csákóval. Utána 4–5 fölpántlikázott, rozmaringos süveges legény. Egyikük hátán jókora zsák: az ajándéknak. Bekanyarodnak egy hóbasüppedt, zsúptetős „füstös parasztház” udvarába. Oda, ahol eladó lány leselkedik az ablak megett. Topognak az ajtóban, és rázendítenek:

*Erre leltük földnek nyomát.
Ki háza ez? – Jó emberé!
Jámbor ember lakik benné!*

A „hadnagy” kiereszti hangját és besüvölt az ajtón:

Együtttek, együtttek Szent István király szuógái, régi szokás szerint. Készek a szuógálatukra akár kívül, akár belül. Mongyuk-é vaj nyomjuk?...

Ha odabentről az a válasz, hogy: *Nyomjátok!* – akkor máris mehetnek tovább „nyomhatják” a havat. De ahol eladó leány várakozik a férjhezmenésre, ott szívesen látják a „házasulandókat”. Belépnek hát a szűkös szobába, és rákezdik a hosszú-hosszú verseiket, melynek a Breugel-i festményekre emlékeztető helyzetfestő és kort eláruló szakaszait kíváltképp érdemes megfigyelni:

*Úl asztóná gazda uram. Hej regő-rejtem, rejtem!
Mellette ül felesége, gyöngye hölgye. Hej regő-rejtem, rejtem!
Selem övön bársony erszény. Hej regő-rejtem, rejtem!
Sziita szegen azon vagyon. Hej regő-rejtem, rejtem!
Abban vagyon háromszáz garas. Hej regő-rejtem, rejtem!
Százat adjon regősöknek! Hej regő-rejtem, rejtem!
Előbb, előbb az öröm-mondó olasz asszony ablakára!*

Mondjunk új örömet!
 Előbb, előbb az öröm-mondó német asszony ablakára!
 Mondjunk új örömet!
 Előbb, előbb az öröm-mondó magyar asszony ablakára!
 Mondjunk új örömet!
 Magyar asszony nem imigy-amugy adja kisded gyermek áldomását!
 Mondjunk új örömet!
 Magyar asszony levágatja vágó ökrét, kivonatja hordó borát,
 kiszedeti kemence cipóját, véka mogyoróját,
 sárgalábú kappanát, katona-forintját!
 Mondjunk új örömet!
 Amott vagon egy tő-állás. Hadd legédegeljen!
 Azt is fölveré az apró sásos! Hadd legédegeljen!
 Arra is rászokván csodatiú szarvas! Hadd legédegeljen!
 Azt meglátván urunk, Szent István király! Hadd legédegeljen!
 Szarvam vagyon, ezer vagyon! Hadd legédegeljen!
 Szarvam hegyén ezer égő gyertya! Hadd legédegeljen!

A „hadnagy” végül „összeregöl” egy legényt az eladó lánnyal:

Azt hallottuk, hogy egy eladó lányuk van. Hajjgassuk, hajjgassuk! De kinek hajjgassuk?
 A szomszéd fiának hajjgassuk: belesöndörödjék, belepöndörödjék, mint a nyúl farka!...

Ezt a babonás „összeregölést” még Kisfaludyék is tréfás reménykedéssel várták karácsonytáji éjszakákon, vajon kit kivel adnak össze a regösök. Mert hiszen a faluban ilyenkor derült ki leginkább, hogy ki-kivel esett szerelembe. A regösök már csak aényt tették közhírré. Ha „melléfogtak”, abból botrányok kerekedhettek. A lány sirva fakadt, az apja vasvillával kergette el a ráhibázókat.

De vessünk még egy pillantást a régi versekre! A selyemövön viselt bársony erszény Anjou-kori divat. Történeti tény az is, hogy az olaszok és a németek ugyancsak az Anjouk idejében települtek a Dunántúlra, a regösök földjére. A vágó ökör, a kemence friss cipóval, a véka mogyoró inkább csak vágyálom lehetett a szegény regösöknek, de azért sokhelyütt kaptak ajándékokat, ami mindmáig élte a népszokást, ha csak töredékesen, gyerekvilágba alászállottan is.

A karácsonyi és újévi nagy ünnepet manapság már a Déryné Állami Faluszínház előadása, a rádió és a televízió műsora pótolja a regösök egykori működési területén. Említsük meg, hogy a Faluszínház tizéves jubileumát éppen e regösök földjén ünnepelte, és egy Sebestény leszármazott, Sebestény Károly kővágóórsi termelőszövetkezeti elnök köszöntötte a művészeket és igazgatót – a sok szép Gárdonyi, Jókai, Mikszáth, Móricz, sőt Shakespeare, Dickens, Molière, Tolsztoj, Dosztojevszkij előadásért. Nincs igény többé az ezeréves regös-mulatságra. De azért mégsem tűnik el nyomtalanul. A zalai és a veszprémi földművelőszövetkezeti úttörő együttesek többhelyütt termés-köszöntőt formálnak a regös-énekből, és felújítják azt ünnepélyeiken, ilyenképp:

Haj regő, rajta!
 Szívünk azt kívánja:
 Száz hold földön búzát, árpát,
 száz szép malacot,
 egyik ólból kifussanak,
 a másikba befussanak!
 Ennek az asszonynak
 egy tük alatt száz csibefiat,
 egy lúd alatt száz zsibafiat!
 Ennek a gazdának
 két szép tehenet,
 turót-vaját eleget,
 hadd süssenek rétest
 az új regölőknek!
 Haj, regő, rajta!

És a régies nyelven, szófűzésekkel, refrénnel szóló új regölőket manapság is mosolygóarcok várják és fogadják. Legfeljebb a „házassági varázslás” helyett egy kis „rétes-varázslást” várnak érte, és cserébe száll a szép asszonánc: Bort, búzát, békességet!

Sebestyén Gyula már nem érthette meg, hogy munkája és feltárásai újabb igazolást nyertek. Az elmúlt években a Magyarországon tartott finn-ugor kongresszuson tette közzé Szomjas-Schiffert György, fiatal akadémiai kutatónk legújabb zenei összehasonlításainak eredményét: cszerint a dunántúli regősdallamaink többsége egyezik a finn-ugor sámándallamokkal. Tehát kétezer évesnél régibb kapcsolatok rejtőznek mögöttük. Verselésük pedig az Árpád-kori költészet rimtelen verselését tartja mindmáig életben. Tehát régibb a Halotti Beszédnél is!... Szomjas György végülis arra a meglepő megállapításra jutott, hogy a dunántúli regősénekek dallamait a honfoglaláskor hozta Keletről a megyer törzs. Árpád vezér erre a törzsre bízta a nyugati határ védelmét. Ezért van, hogy csakis Dunántúlon lelhetők fel ezek a regősdallamok, és a megyer törzs déd- és szépunokái a Sopron, Veszprém, Vas, Zala és Somogy megyei falvakban mindmáig kétezeréves dallamokat zengedeznek, és Árpád-kori rimtelen verseketetkeket újraköltene.

Sebestény Gyula kutatásai nélkül ezek az érdekes felfedezések aligha volnának olyannyira meggyőzők és izgalmasak. A kiváló néprajztudós 1946. február 12-én hagyott itt bennünket, és kedves szülőföldjét, ahol legszívesebben gyűjtött, élt és halt.

*A Balaton széles nagyon,
De annak is partja vagyon.
Az én búmnak nincs határa,
Belehalok nemsokára...*

SZÖNYI ISTVÁN: Anya gyermekével

SZÖNYI ISTVÁN

A nyáron lesz négy esztendeje, hogy meghalt. Szőnyi csak a harmóniát festi meg, és felelősségteljes gyönyörködését a természet szépségében. Tudatosan, önfegyelmével, elmélyüléssel sikerült egyre egyszerűbben kifejeznie magát. Páratlan népszerűségének ez a titka. Az ember az érintkezésben semmivel sem mutatkozott másnak, mint a művész a képein. Karakterének ez a pozitív vonása – akarása a jónak, igaznak – férfias erővel telíti és határozottá teszi a legválságosabb helyzetekben is. A háborús iszonyatosságok kellős közepén, 1943-ban megfesti egyik legmaradandóbb remekét, a „Kerti pad”-ot. Művészi lelkiismerete a szépséggel tiltakozik az ember lealacsonyodása ellen. A mindennapi életben józanul és bátran viselkedett. Kiállt az elnyomottak mellett, üldözötteket bújtatott, rézkarcnyomó géppel pecséteteket hamisított, komoly mentőakciókat bonyolított le a műtermében. Az elsők között ismerte fel az életében mellőzött Derkovitsot, akit egyébként nagyméretű vásznán, az „Eladó a borjú” jobb szélső figurájában megörökített, és amikor a gümőkór és a közöny időelőtt végzett egyidős pályatársával, nem csekély harc árán ő vitte keresztül, hogy a gyászszertartáson a Munkácsy-lepellel búcsúztassák. Soha nem engedett a meggyőződéséből. 1929-ben történt, a vatikáni magyar követségen, hogy Iványi-Grünwald csillapítóan „Hallgass te gyémánt-gerinc” szavakkal hátbalökte, amikor kikelt az egyházfőnek a modern festészetről szóvatott lesújtó vélekedése miatt.

Rövid időket töltött csak egyhuzamban, dolgozni nem tudott idegen földön. 1947-ben többekkel kikerült Svájcba, de menekülésszerűen tért sürgősen haza. Ősszenőtt Zebegénnyel, ahol 24 éves kora óta élt tavasztól késő őszig, tanulmányozta a Dunakanyar mindig változó, elbűvölő látványát, a Szent Mihály hegy oldalában meghúzódó falu kis fehér házait, távoli dombok fölött vonuló felhők színeváltozásait napszakok szerint.

Minden vászna és vázlata emlékeket ébreszt. Sóvárgás azután, ami elmúlt. Képzületét a megfogható valóság nyugtázza le. De ez a valóság a visszaneemtérő pillanat varázsa miatt elérhetetlen és beteljesülhetetlen. Nem is érdekli más, amikor fest, mint ez a valóság, életérzésének a nyomonkövetése. Nem számít a téma, az optikai látvány se fontos, csupán eszköz, hogy benne és általa az öröme zengjen, hogy élni szép. Festészetének a tónus az éltető eleme.

Korai képein a formát hangsúlyozó sötéttónusú színek uralkodnak. Később világosodó színeinek aranyalati finomságaival a seregnyi vázlattal gondosan előkészített kompozíciót tökéletes festőiségben oldja fel. Képeinek sima, tompafényű felületét a színek egymásbajátszásával érte el. Az egymásba átjátszatni kívánt színeket festőkésél rakta fel több rétegben egymás fölé a vászonra. Majd a kissé megszikkadt festéket vízzel felpuhította és festőkésével többé-kevésbé levakarta. Csalhatatlan érzékkel azokat a formákat illeszti a képfelületbe, ismerve a tárgyak festői értékét, amelyeket alkalmasaknak talál keresett motívumainak kibontására.

Férfias lírájú festészete a Színnyei Merse impresszionizmusából sarjadt nagybányai iskola hagyományainak továbbfejlesztése. Első mestere Ferenczy Károly volt, majd háborús katonáskodása után rövid ideig Réti Istvántól tanult. Hamarosan önállósult. Pályája kezdetén a nagyméretű aktos kompozíciókkal kísérletezett, a monumentális felé sodródva, Rembrandt lelkes tanulmányozásából merítve ihletet, miként erről a „Betsabet”, a „Fürdő után” című képei tanúskodnak. Könnyedséggel, pontosan, lelkiismeretes gondossággal rajzolt, és már korán érvényesülő művészi ízléssel, arány-

érzékkel szerkesztette meg a képeit. Uitz Béla, a „Nyolcak” és különösen Hans von Marées hatásának nyomait árulják el első korszakából való alakos kompozíciói, ahol a képfelületi fények szinte szobrászi igénnyel hangsúlyozzák a telt, kisportolt formákat, a görögös test-kultuszt, romantikus pátosszal vegyítve. És amikor technikai biztonsága nehézségeket már nem ismer és komponáló erejére is rábízhatta magát, teljesen tisztában volt a sík felületre vetített formáknak a valósághoz idomuló plasztikai hatásával és tévedhetetlenül fogalmazta meg anatómiailag és perspektivikusan az alakjait, a műteremből kiszabadult a természetbe, hogy ott magáraleljen. Ember és művész tökéletes egységbe forrt találkozásából születtek meg azután a sajátosan szőnyis tájképek, megismételhetetlenül egyéni színvarázsával.

Fiatalon nyerte el a Szinnyei-társaság első ízben kidaott nagydíját. Már 1921-ben feltűnést keltett az Ernst-múzeumban rendezett első gyűjteményes kiállításával. Gyorsan megalapozott hírnevét öregbítette a néhány évvel később ugyanitt rendezett második és az 1929-ben megtartott harmadik gyűjteményes kiállítása. Népszerűsége tetőpontján megkapta a Kossuth-díjat, a kiváló művész címmel, főiskolai tanár lett. Tájékozott volt az irodalomban, lelkesítették a tudomány vívmányai, gyönyörűséggel hallgatta a zenét, különösen Mozartért rajongott, alázattal viseltetett a képzőművészet halhatatlanjai iránt. Festői stílusáról, módszeréről nem nyilatkozott. Nem magyarázgatta, mit és hogyan oldott meg. A kész alkotás önmagáért beszél – mondotta –, a problémák maradjanak csak a művész gondjai. Sokat elárul azonban, hogy tantermében három reprodukció függött a falon: egy Giorgione-akt, Cézanne önarcképe és Derkovits „Három nemzedék”-e. Ha magáról, festői gondjairól nem ejtett is szót, felkérésre attól pedagógiai szempontból nem zárkozhatott el, hogy kiértelt gondolatait a művészetről közre ne adja. Megállapításaiból idézzük az alábbiakat:

– A művészet az alakításnál kezdődik. A festőnek az alkotásnál az optikai képből el kell hagynia mindazt, ami nem segíti elő az ő élményeinek a kifejezését és viszont, hangsúlyoznia kell azokat az elemeket, amelyek azt előmozdítják.

– A képnek intuícióval kell készülnie. Egyszerre átérezve, megragadva az egész problémát, az egész kompozíciót s egyszerre munkálva az egész kép felületét. Az igazi nagy mesterek műveikben mindig az összefoglalt egészet, mindig a lényegyet adják, sosem egy kiszakított részletet. A természet sem egymástól független egységekből áll, és ezért a jó kép mindig a háttérével együtt, a környezetével és a levegőjével adja a jelenséget.

– A művész számára a téma is csak eszköz ahhoz, hogy művészi mondanivalóit közölhesse. A téma csak akkor válik igazán egyenrangúvá, ha közvetlen élményből indul ki.

Szőnyi a pillanat megszállottja volt. A pillanaté, melyben testetöltött, kiterjesztett szárnyakkal, az életérzése. Ilyenkor volt elemében. Költő volt, filozófus-alkat. Mély gondolatok nem hánytorgatták a megfoghatatlanról. Mihelyt olyan témába fogott, ahol a mondanivaló, a tárgy diktált az ecsetjének, az eszével, technikai biztonságával és művészi ízlésével elvégezte a feladatot, de nem alkotott kimagaslót. Mihelyt azonban ihletét az elröppenő varázs fogta meg, remekműveket hozott létre, a levés és elmúlás folyamatosságában érezte az élet lüktetését. „Temetés Zebegényben” című képében, mely a talizmánja volt, haláláig nem vált meg tőle, a hitvallását, az életszerelmét zárta jelképes koporsóba. De a gyászmenettel nem az elmúlást siratja, hanem a megújulás téli álmát őrizgeti.

Szőnyi a nyár költője. A délután szunnyadó óráit, amikor elpilled a természet, és tompa kábulat nehező a szempillákra, különösen kedveli. Az elmosódott, észrevétlen maradt jelenségekben, a megszokott, unt emberi megnyilvánulásokban látja meg az újszerűt. A tárgyi valóságot, a szemléleti képet ábrázolja, de a belső magjával, a láthatatlan lényegével együtt. Képein életrekelnek a tárgyak. Lelkiállapotot, hangulatot elektronizál a nézőbe. A valóságban nem lévő színekkel elfogadtat, természetessé érzékeltet nemlétező fákat, bokrokat, lombokat, átélt és ezért a valóságnál valóságosabb látványokat. Fojtott lírájú színvilága megnyugtató kiegyensúlyozottságot mutat. A drámai viharokat, a kifelé robbanó szenvedélyeket magában lehűti, és mint erő-

tartalékokat szétegyengeti, halovány, finom színei mögé, és így kölcsönöz azoknak dinamikus feszültséget. Pihenéstelen az ébersége és ugyanakkor nyári érettségű a termékeny nyugalma. „Uszály”-ai partközelségben ringanak a csendes vizen, kopott egyszerűségükben. De úgy oda tartoznak a Dunához, és a halványlila parthoz, mint virágszirom a szárhoz. A víz még csak nem is fodrozódik. Aludni látszik. De megállás nélkül nyaldossa zöldes, sárgásbarna, imitt-amott fehérés tajtékkal a szürkésbarna, meg a pirosaskék uszályoldalakat. Nincs ebben a látványban indulat és hev, de annál több béke, reggeli üdeség.

Föld és víz összelellekezése egyik legkedveltebb témája. Egybelátja és mégis, elválasztja a vizet és a földet egymástól, és teszi ezt olyan magátólértetődő természetességgel, mintha nem is festményt, hanem a valóságot látnók. Ugyanilyen delejes érzéketlenséggel különíti el egymástól „Ablakban” című képén az üvegen inneni és túli tárgyakat.

Ismétlődő s egyre érettebben, készebben megfogalmazott témája az aratás. Felmagasztosítja a munkát. A robot nyűgétől felszabadult, a természet erőin uralkodó emberi szellem ünnepi áldozását mutatja be. – Falujának az élete az ő élete is. Nem leírja, nem beszámol róla, hanem együtt éli. Mint testvérrel gondolkodik és érez, amikor egyszerűséggel ábrázolja a parasztot. Elöl áll megingathatatlanul, földbegyökerezett lábbal a „Fuvaros”, mögötte az üres szekér a beléfogott két lóval. A leáldozó nap félkaréját a szekér elnyelte, de alatta elnyúlik, és folyékony aranyával végigönti a termő földet. A két lőfej közül az egyik ránkveti okos szemét. A másik lehajol, megfürödve a búcsúzó fényben, titkokról hallgatva, amiket, mint érces visszhang, ver vissza a fuvaros szinte személytelen, időtlen alakja.

A családiasság, a dédelgetett otthon, a gyengéd összetartás dalosa is. „Zsuzsa olvas” című képében a leánya képmásában atyai szeretetét is megörökítette. – Ez a bensőségesség, párosulva emberséggel, hatja át „Női akt”-ját. Meztelen női test, öntudatlanul és ügyetlenül félrecsúszott takaróval. Voltaképpen meztelen női lélek: szemérmes ártatlanságában. Öntudatlan elfogódottságában, fedetlen bájában. A test és a háttér aranybarna, csak árnyalatokban különböző egyszínűsége: ünnepi ragyogásba emeli a női eszményt.

Humánnummal telítve, még az eszközöket, a használati tárgyakat, a szobabelsőt is érzékletes élettéliséggel munkálja meg. Még ha üresen, csupán pusztán a berendezést, a magukramaradt holmikat festi is le, hozzáképzelteti mindig a gazdát is. „Szobabelső olvasó nővel” női szalonba vezet, kerek barna asztal körül a huzattal bevont kényelmes fotolyókkal, amelyek egyikében ül világospiros ruhában az asszony, kék házcipőben, ölében a könyvvel. A szomszédos fotolyó támlájára rásüt a Nap és a fény visszaverődik az olvasó arcon. Meleg, lilásbarna szőnyeg terül el szélesen a lába alatt, fehérrel áttört kékeszöld könnyű függöny lebeg a háttérben, áteresztve a falminta fényben szikárzó halványkék szemcséit. A piros ruha a félrehúzott függöny mögül vöröslő felső sarokkal, a kék cipő a jobb oldal kék foltjával tartja az egyensúlyt. A mennyezet le van vágva. Az enteriőr barátságos otthoniassága nemcsak egy szoba életéről vall, hanem az olvasó nő kedélyvilágába is bepillantást enged.

Életművének legszebb remekei zebegényi tájképei. Ég és föld, fű, fa, virág, ember és állat: egyetlen, fokozódó erővel hullámzó életérzésének színben és fényben zengő variációsorozata.

HAITS GÉZA

CZÓBEL BÉLA rajza

CZÓBEL BÉLA rajza

Budapesten, egy Rottenbiller-utcai kopott bérház második emeleti, kicsiny szobájában él és dolgozik Bálint Endre, a festő. A szoba falán régi falusi búcsúkból idekerült mézeskalácsfigurák, különös formájú gyökerek, néhány Bálint-festmény, negyedszázaddal ezelőtt készült szép fotó Vajda Lajos festőről, – a polcokon ösereg állóóra, szép faragott kopjafa, etruszk ötvösmunka utánöntött kópíája, mellette egy pléhlemezekből és drótokból összehegesztett fémplasztika: Shinkichi Tajiri-nek, a japán származású, amerikai születésű, Amsterdamban élő neves nonfiguratív szobrásznak – Bálint Endre barátjának – munkája; a könyvespolcokon pártucat Szomory Dezső-, Krúdy-, Kassák-kötet, képzőművészeti albumok a „vámos” Rousseau-ról, Miró-ról, Max Ernst-ről... Szép és ritka könyvek, bizarr és patinás tárgyak sokasága veszi körül a mai magyar művészet egyik legérdekesebb, legszínesebb, leguniverzálisabb egyéniségét, Bálint Endrét, aki festő, könyvillusztrátor (David Cauté angol író „Oldd meg sarudat” című történelmi regénye jelent meg legutóbb linóleummetszeteivel), reklámgrafikus, díszlettervező (a Nemzeti Színház Macbeth-felújításának díszlete az ő munkája), ötletes plakátok alkotója egy személyben, ezenkívül író szépprózát, verset és tanulmányt... (Braqueról és Vajda Lajosról írott költeményei a közel-múltban jelentek meg, az utóbbi a „Jelenkor”-ban; irodalmi munkásságáról Kassák azt írta „Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig” című könyvében, hogy Bálint „legalább olyan érdekes író, mint amilyen jelentős festő”).

Bálint Endre 1957-től 1962 nyaráig külföldön élt. Ezekben az esztendőkből hét kiállítása volt Párizsban, Hollandiában és Belgiumban, többszáz illusztrációt készített a párizsi Labergerie-kiadó díszes „Jeruzsálemi Bibliá”-jához (François Mauriac az „Express” 1959. febr. 19-i számában megjelent cikkében e színes grafikáról azt írja, hogy „úgy kell beléhatolni, mint egy katedrálisba, ahol Bálint Endre illusztrációi az üvegablakok és a freskók”), 20 perces színes dokumentumfilm készült róla, munkáival a brüsszeli „Le Soir”, a párizsi „Le Croix” s még egy sereg más lap foglalkozott elismeréssel... A brüsszeli Palais des Beaux-Arts-ban rendezett kiállítása alkalmából azt írta egy kritikus, hogy amiként Chirico a modern olasz, Rouault a modern francia, Constant Permeke a mai flamand, Marc Chagall az orosz-ukrán szellem és művészet, úgy Bálint Endre a mai magyar képzőművészet egyik reprezentánsa.

1962 nyarán – öt és félesztendei franciaországi tartózkodás után – hazatért Bálint Endre. Azóta újból részt vesz a magyar művészeti életben. Vajda, Korniss, Barcsay képei mellett éppen az ő két festménye keltette a legnagyobb figyelmet az 1963 őszen megrendezett szentendrei kiállításon –, ez év elején pedig a budai Jókai-klubban önálló kiállításon mutatta be az elmúlt hat-hét esztendő termését.

A művész ez év őszen lesz ötven esztendő, 1914 októberében született. Apja Bálint Aladár volt, a kiváló képzőművészeti és zenei kritikus, a „Nyugat” főmunkatársa, aki kombattáns cikkeivel Rippl-Rónai, Kernstok, a „Nyolcak”, az aktivista művészek, Bartók Béla és a századelő forradalmian új művészeti törekvéseinek heraldja volt, – anyai nagybátyja Osvát Ernő, sógora Szerb Antal. Húsz esztendő volt Bálint Endre, amikor először kijutott Párizsba.

Így emlékezik életére:

– A Boulevard Raspail-on csatangoltam, s miközben egy cigarettavég után nyúltam, tekintetem egy könyvkereskedés kirakatát pásztázta végig, és ott különös kis rajzokon akadt meg: Picasso, Braque, Modigliani finom és izgalmas grafikáin. Első igazi élményeim voltak e rajzocskák. Hazamentem és akkori mecénásom feleségétől kölcsönkértem olajfestékeit és egy délután kinyomtam majdnem az összes kintűn belga festéket egy kisméretű vászonra. Azt hiszem háztetőket festettem.

– Huszonnégy éves koromban a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán felvételi vizsgát tettem. Hosszú éveket töltöttem volna el ott – ha felvettek volna. Mivel ez

nem történt meg, a felvételi vizsga után két héttel megrendeztem első gyűjteményes kiállításomat Tamás Henrik galériájában, komoly sikerrel.

– A 30-as években Szentendrén és Szigetmonostoron dolgozott pár fiatal festő, közöttük Vajda Lajos, Korniss Dezső, Szántó Piroska. Én is e körhöz kapcsolódtam, s egyre közelebb kerültem ennek a körnek művészileg is, emberileg is legnagyobb egyéniségéhez: Vajda Lajoshoz, akit ma is mesteremnek és a magyar művészet egyik legkimagaslóbb alakjának tartok. Közben egyéb hatások is értek: a fiatal Chagallé, a korai Braque-é, Czóbel Béláé, – az írók közül Dosztojevszkijé és Kassáké. Kassák „A máglyák énekelnek” és „Tisztaság könyve” című munkái szellemi kibontakozásomra mély hatással voltak.

– 1938-ban a „Népszava” művészeti kritikusa lettem. „Akikről keveset beszélnek” című cikksorozatomban Vajdáról, Kornissról, Barcsayról, Paizs-Goebel Jenőről írtam. Azután jött a háború, és munkaszolgálatra kellett bevonulnom. De – amennyire a körülmények engedték – közben is dolgoztam. 1942-ben készítettem egy Don Quijote-sorozatot, s ugyanebben az évben kiállítást rendeztem Ámos Imre műtermében. Kállai Ernő, az esztéta és az idősebb festők közül Egry József jószóval, biztatással állottak mellettem.

Bálint Endre a felszabadulás utáni első években művészeti, életünknek és tárlatainknak sokat szereplő résztvevője volt. Emlékszem 1945-ös antifasiszta grafikai sorozatára; törzstagja volt a „Európai Iskola” elnevezésű avantgardista csoportnak, amely néhány nagy öreg művésznünk (Egry, Czóbel, Márfy, Bokros-Birmann) mellett jobbra a szürrealista és nonfiguratív törekvések művelőit tömörítette (Gadányi, Martyn Ferenc, Anna Margit). Emlékszem Kassák könyvében „fauve”-jellegű festményére Lossonczy Ibolyáról, – majd azok a szürrealisztikus-szimbolikus munkái következtek, amelyekről Hamvas Béla írt „Forradalom a művészetben” című könyvében. 1949 után – számos „formalistának” és „modernistának” elnevezett magyar művésszel együtt – eltűnt a kiállításlátogató közönség szeme elől.

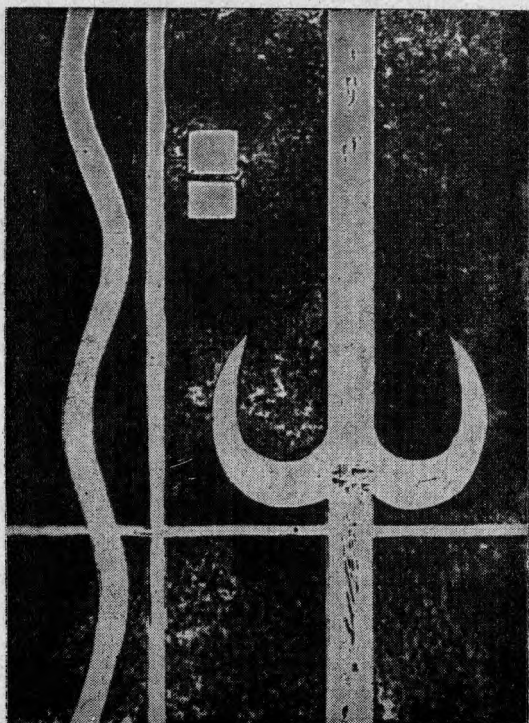
– Igen, s éppen ezekben az években kezdtem kimunkálni azt a festői nyelvet, amelyet azóta is magaménak érzek. 1955-ben Sárospatakon jártam, 1957 legelején Zsenyenyén. Ezidőtájt találtam meg – úgy érzem – önmagam, igazi lényemet. Egy álom- és emlékvilágot szeretnék képeimben megidézni, a visszavágyódást, a „honvágyat” a tiszta, romlatlan gyermekkor, az „elveszett paradicsom”, az eltűnt idő, Alain-Fournier regényhősének „domaine mystérieux”-je, „titokzatos birtok”-a után. Nem vagyok sem absztrakt, sem szürrealista a szó képzőművészeti kánonja szerint, de befogadtam a XX. század művészetéből mindazt, amit a magam számára hasznosítani tudtam. Olyan hagyományok útját igyekszem járni, amelyeket kelet és nyugat találkozási pontjában: Magyarországon taposott ki egynéhány olyan keményléptű szellem, mint Bartók Béla a zenében és Vajda Lajos a festészetben.

Néhány képét teszi fel egymásután a festőállványra a művész. Szokatlan formátumú, keskeny, durvángyalult lécekre festett munkák. „Múlándó falak”... „Csodálatos halászat”... „Temetőben”... „Van Gogh éjszakája”... „Roueni látomás”... „Varakozók”... Pár motívum többször ismétlődik: Szentendre vén házai, évszázados gyönyörű kovácsoltvas ablak- és kapudíszek, régi parasztházak petróleumlámpái, temetőkertek porló sírkövei, primitív cégtáblák naív, gyámoltalan, megható ábrázolatai. A faktúra végtelenül finom, a szinkompozíció érzékeny és gyengéd; a képek jórészt Párizsban születtek, de teljesen a magyar népi művészet talajában gyökereznek. Talán leginkább „folklorisztikus alapokon nyugvó lírai-nosztalgikus szürrealizmus”-nak lehetne nevezni Bálint világát. A nyugati művészeti kritika csakúgy megéreztte a keleteurópai, népi ízelet Bálint munkáiban, mint Andrzej Vajda, a nagy lengyel filmrendező, a „Csatorna”, a „Hamu és gyémánt”, a „Sámson” alkotója, aki Budapesten jártakor órákat töltött el Bálint Endre műtermében.

Ragasztott művészeti alkotásait, kollázsait („papiers collés”) és fotomontázsait mutatja még meg Bálint. Egyik külön van készítve, – barátjáé: Kurtág György zeneszerzőé lesz. Ilyenfajta munkái groteszk, játékos, olykor tragikus ízű megnyilvánulásai szellemének, s bizonyítékai az ötven esztendő s mester merész kísérletező kedvének.

1947-ben a „Révai Kétkötetes Lexikona” rövid jellemzést közölt Bálint Endréről. A kis méltatás szerzője – hibás információ által megtévesztve –, elhunyt művészként tárgyalta Bálintot, s. közölte még halálozási esztendejét is. A lexikon-cikkecske e szavakkal fejeződött be: „... a festészet szabadságának új útjait hirdette.” Bálint Endre valóban – művészi munkájával és elméleti írásaival – hirdette a művészet új útjainak létjogosultságát, s közben évtizedek folyamán kialakított egy olyan festői életművet, amely tiszta poézisével, álmainak, látomásainak meggyőző erejével, munkáinak nemes, tartózkodó koloritjával és felületi szépségeivel korunk magyar pik-túrájának igaz, megbecsülésünkre és tiszteletünkre méltó jelensége.

DÉVÉNYI IVÁN

BÁLINT ENDRE: Szentendrei ablakrács-variáció

CZÓBEL BÉLA PÁRIZSI KIÁLLÍTÁSA

Ez év március-áprilisában jubiláris Czóbel-kiállítást rendezett Párizsban a Zak Galéria. A nyolcvan esztendőes magyar mesternek Párizsban ez volt a tizenegyedik önálló kiállítása; az első közel hatvan esztendővel ezelőtt – 1907-ben – volt, Berthe Weill galériájában, amely időközben nagy műtörténeti nevezetességre tett szert, hiszen a század első éveiben itt állított ki az utóbb „École de Paris”-ként emlegetett ragyogó művészegyüttes, amelyhez Utrillo, Matisse, Picasso, Raoul Dufy, Marquet,

Vlaminck is tartozott. Két esztendővel ezelőtti gyűjteményes kiállítása alkalmából André Dunoyer de Segonzac így emlékezett vissza a fiatal Czóbelnek a „Fauve”-mozgalomban betöltött, fél évszázad előtti szerepére: „Emlékszem 1910 körül egy teremre az Őszi Szalónban, ahol Czóbel műveit az idősebb nagyok: Matisse és Rouault képeinek közvetlen közelében állították ki, s ez a szomszédság a legkevésbé sem ártott Czóbel munkáinak.” Majd így folytatta Segonzac: „Életművének egysége, folyamatossága, a divatossal és a pittoreszkkal szemben táplált ellenszenv, a clair-iránti kivételes érzéke, komolyságában annyira egyéni színskálája, mértéktartása Czóbel Bélát a XX. század művészetének egyik legtisztább alakjává teszi. Az Idő – a bírálóknak ez a fededelmé – már elismerte és a jövőben még jobban el fogja ismerni ezt a hitelességében és emberségében nagy tehetséget.”

Az 1964-es kiállítás finom papírra nyomott, gazdagon illusztrált katalógusában asztali és virágcsendéletek, enteriőrök, női aktok és portrék, szentendrei tájképek reprodukciói követik egymást, a szövegrészben pedig másfél tucat francia művész és műkritikus – az élen Jean Cassouval, a párizsi Musée National d'Art Moderne főigazgatójával – köszönti az élete kilencedik évtizedébe lépő magyar mestert. A katalógus közli Marcel Gromaire-nek, a mai francia festészeti egyik legelső alakjának 1963 augusztusában, Párizsban kelt levelét: „Kedves Czóbelem, – én mindig is állítottam (és e véleményt nem csupán a régi barátság diktálta), hogy Ön egyike e kor legkülönb festőinek. Különösképpen fogékony vagyok az iránt az erőteljes belső élet iránt, amely az Ön képeit élővé teszi, – valamint az Ön mértéktartó és finom rajzművésze iránt.”

A „Jelenkor” is csatlakozik a francia művészeti élet jelentős egyéniségeinek Czóbel Béla életműve előtt tisztelő sorához; igaz nagyrabecsüléssel köszöntjük a mestert, modern festészetünk közöttünk élő klasszikusát.

D. I.

CZÓBEL BÉLA rajza

KONDOR BÉLA SZÉKESFEHÉRVÁRI KIÁLLÍTÁSA ELÉ

Kondor Béla mindent le tud rajzolni, és ehhez látszólag még a rajzolás mesterfogásaira sincsen szüksége. Mert grafikáit nézve aligha az árnyalás és a vonalvezetés tökéletességét kutatjuk, hanem sokkal inkább érezzük azt, hogy e rajzok emberi módon viselkednek, emberi állapotok közvetlen hordozói az örömtől a haragon át az iróniáig. Kondor eljutott arra a fokra, ahol az alkotó – művészetének összes fogásaival – a háttérben marad, és hagyja, hogy a dolgok saját törvényeik szerint cselekedjenek és beszéljenek.

Felrajanak hát a cserebogarat cipelő hangyák, a trójai falóba szállásolt harcosok, várakat ostromló és védő vitézek, bátrak és gyávák, ellenállhatatlanok és söpredékek, megjelennek a szépasszonyok karcsú ujjakkal, tiszta szívükkel és művirágaikkal. Groteszkül táncol a világ, de olyan meggyőző módon, hogy egy pillanatig sem kétséges: ez a tánc az igazság koreográfiájára épül. Mert bármilyen kelléktárból, bármilyen fennkölt vagy banális színpadról származik e gyűlevész népség, végül is magunkra ismerünk bennük. Csak miután befejeztük a képeknek szóló látogatásunkat, érezzük meg, hogy a spontánul kavargó figurák mögött egy művész áll, és ítélkezik. Ítélete trágár és gyöngéd mozdulatokba van elrejtve, – pimasz, lesújtó és igazságos.

Talán így is mondhatnánk: *ezért* igazságos. Mert bár Kondor moralista, nem veszi fel az erkölcsi ítélkezők ellenszenves pózát, hanem van ereje ahhoz, hogy a legkomolyabb dolgokat is a játék és a hancúrozó egészség pozíciójából mondja el. Ez a moralizmus tehát az erő fölöslegéből született, és ezért tud annyira humánus is lenni: amikor a legvéresebben tragikus, akkor is képes groteszk, játékos fintort vágni. A fájdalmat magának tartja meg, minket pedig felment a tragédia következményei alól. Pessimizmus és derű így fonják át egymást a rajzokon, amelyekről a Villon-i magatartás igazsága sugárzik: a világ néha szürnyű ugyan, de mi megengedhetjük magunknak azt a luxust, hogy érdekesnek és szépnek találjuk. Ez csak az első pillanatban tetszhet úgy, mint valami modern akasztófahumor. Valójában mély hit rejtezik mögötte: ha elveszne az igazmondás szépsége és az igazság megértésének öröme, játékos felszabadultsága, – akkor nem lenne érdemes élni.

PERNECZKY GÉZA

A MŰVÉSZETTÖRTÉNET FORRÁSAI

Vayer Lajos szerkesztésében 1960-ban egy rendkívül hasznos sorozat kiadását kezdte meg a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata: „A művészettörténet forrásai” címmel festők naplóit, írók válogatott művészeti cikkeit, tanulmányait – finom papírra nyomott műmellékletekkel gazdagítva – adja az érdeklődők kezébe.

A sorozatot Dési-Huber István válogatott művészeti írásai nyitják meg, – azután Mednyánszky László naplója, Emil Zola válogatott művészeti írásai és Székely Bertalan válogatott művészeti írásai következnek. 1963-ban jelent meg E. Delacroix naplója. (Ezt rövidített alakban ugyan az Officina kiadta már 1942-ben – akkor Bárdos Artur fordította a szemelvényeket, a jelenlegi, Faludi János munkája, magyarosabb – de nem pusztán ezért volt igen üdvös egy nagyobb, teljesebb válogatás közreadása, hanem mert a mester halálának századik évfordulója is indokoltta tette ezt). Utoljára I. E. Repin válogatott művészeti írásai jelentek meg.

A művészettörténetet természetesen elsősorban az érdekli, amikor festők beszélnek saját, vagy mások művészetéről. Egy művész, egy festő pedig, ha már művészekről beszél is, mindig óhatatlanul csak önmagát, a saját művészetét magyarázza. S rendkívül izgalmas azt is megfigyelni, nyomon kísérni, hogy az évek múlásával

miképpen alakulnak a nézetek, a szempontok, hogyan fejlődik egy ember. A művész lelkében problémák, megoldásra váró kérdések vannak: a fejlődés indítékai. S min-dig az érik, tökéletesedik, aki Rubensről, vagy Tiziánról teszi meg vallomását.

Ósi igazság az is, hogy minden művészetben a leglényegesebb: a születétt tehet-ség. „Egyesek csodálatos hanggal születnek – vajon lehetne-e ilyen hangot képezni mesterségesen? Másoknak szép írásuk, varázslatos szemük, elbűvölő hangszinük van, mindez a természet ajándéka és semmiféle iskola sem mérhető össze az igazi tehet-séggel és semmiféle doktrína sem tehet uralkodóvá egy művészeti iskolát, ha az nem igazi tehetségeket gyűjt magába” – mondja Repin. A festők tudják ezt a nagy igaz-ságot, és ezért általában nem is sokat tartanak a festészettel foglalkozó irodalomról. Maga Delacroix sem tartott róla sokat, mégis a halála után harminc évvel megjelent naplóját – melyet negyven éven át írogatott – a festészet valóságos „szent könyve”-ként forgatják. Igaz, egy napló – mégha valami szürke ember naplója is – mindig igen érdekes olvasmány. Olyan, mint egy ajtórés, amelyen keresztül észrevétlenül, a rajtakapás veszélye nélkül megfigyelhetjük az illető legbensőbb mozdulásait, leg-rejtettebb akarásait. A konok rendben szürkén sorjázó napok, évek az örökös át-meneteket, az önfeledt ellentmondásokat, a fejlődést, a kendőzetlen őszinteséget mu-tatják meg. Vallomás, emberi bizonyosság-tétel – documentum humanum – minden napló. De százszor érdekesebb, tanulságosabb egy napló, ha abból egy tehetséges művész-embert láthatunk meg. A művészettörténészek meg sem tudnának lenni e biz-tos támpontok, fogódzók nélkül. De a nem kimondottan szakemberek is, ha bele tud-nak helyezkedni a festők korába, küzdelmeik nemcsak érthetőkké, hanem végtelenül tanulságossá is válnak számukra. Delacroix naplójából is megláthatjuk például, hogy ő mennyire az impresszionizmus előfutára. Vallomásaiból azt is meg lehet állapítani, hogy egész életén át milyen mélyen foglalkoztatták színességben, vérbőségben a ru-bensi koncepciók, amelyek aztán erősen ihlették is. A naplójában mellékletként kö-zölt harminckét legjellegzetesebbnek mondható képét szemlélve, s az elődöket ke-resve, feltétlenül Rubensre kell gondolnunk, ám ugyanakkor az utódokra is: Manet-rá és az impresszionistákra. Itt derül ki, s erre a napló a legnagyobb bizonyíték, hogy az impresszionisták igazi előfutára nem Corot, vagy a barbizoniak, hanem a lénye-get tekintve: Delacroix.

Delacroix bizonyos volt abban, hogy naplója nem fog közkézen forogni, de volt olyan művész is (Repin), aki számolt azzal, hogy írásai nyilvánosságra kerülnek. Az ilyenek saját festészetükkel kevesebbet, de annál többet foglalkoztak a művészettel és általában a művész magatartásával, olyan pálya- és kortársakkal, akiknek tehetsé-gét, őszinteségét, alkotói erőfeszítését, művészetük fontosságát nagyra becsülték. Für-késző szemmel kutatták századuk művészetének összefüggéseit, s hogy megértsék a jelenségeket, művész-lelkiismeretük állandóan önmagukkal vitázott.

Külön öröm, hogy a pécsi székesegyházban is jelentős művekkel szereplő, nagy történeti festők, Székely Bertalan hagyatékát is végre kezünkbe vehetjük, több mint félszáz évvel halála után! Székely művészeti írásai különösen értékesek alkotásmódja megítélése szempontjából. Igaz, nem annyira színes, mint Munkácsy, Rippl-Rónai vagy Csók emlékirata, de művészet-elméleti és művészetpedagógiai fejtegetések dolgában csak Rétihez vagy Dési-Huberhez mérhető. Különösen a hasonlálásról, a ló mozgá-sáról szóló fejtegetései Leonardo, Dürer vagy Hildebrand hasonló műveivel állnak egy sorban.

A festők tehát, még ha nem is saját módszerükről, művészetükről írnak, akkor is az ő művészetük ismerete egészül ki az olvasóban. Mások festészetének méltatásá-ból, kritizálásából is az alkotó író gondolatait ismerjük meg. Repinnek például a jel-lenábrázolásról, a tipikusról alkotott nézeteit nem annyira kompozícióinak, portréi-nak elemzéséből, hanem a Szerovról írott véleményeiből tudjuk meg.

Egy-egy művészi korszak igazi szellemi gyökereire, tudat alatti háborgásaira, a természeti szépség előtt érzett áhitatokra világítanak rá ezek az írások, – melyek immár a művészettörténet forrásai lettek.

HARCOS OTTÓ

KÉT VERS – EGY LOGIKA

József Attila és Vapcarov

„A líra. logika;
de nem tudomány.”
(József Attila)

Vapcarov és József Attila ugyanazt a helyet foglalják el a bolgár és a magyar költészet történetében: a szocialista realizmus elindítói, megalapítói és legnagyobb képviselői ők.

Nem ismerték ugyan egymást, nem is tudtak egymásról, költészetük rokonsága egy esetben mégis meglepő – képi megoldásokra is kiterjedő – hasonlóságra vezetett. József Attila Munkások és Vapcarov Gyár című verséről van szó. A témaválasztás azonossága önmagában még nem indokolja a hasonló feldolgozást; nyilván a feladat egyforma felfogása vezetett azonos eredményre.

Az említett költeményekben foglalt probléma kifejezetten politikai természetű. „a munkáosztály történelmi szerepe és helyzete a kapitalizmusban”. De, amint Nicolás Guillén írja: „nem költő az, aki egy politikai programot nem tud líraian megfogalmazni”. Ennek a problémának a versben történő feldolgozása Vapcarov és József Attila számára nem csupán agitációs, vagyis pontosabban propaganda-feladat volt, hanem a legbensőbb, a legszemélyesebb ügy: a költői nézőpont – amely, mint minden nézőpont, egyben osztálynézőpont, osztályálláspont – megteremtése, kifejezése és rögzítése azon a közvetlen tárgyon, amelytől ez a nézőpont egyenesen függ. A proletár osztályálláspont – a szocialista realizmus *conditio sine qua non*-ja – mindenek előtt a munkáosztályhoz való meghatározott viszonyt jelenti, illetve – ami lényegében véve ugyanaz – *magának a munkáosztálynak egy bizonyos meghatározását*. Meghatározás pedig csakis akkor valóságos, ha konkrét-történeti.

A két vers – két költői „meghatározás” – „történetisége” mindenek előtt abban nyilvánul meg, hogy *egy ellentét, a munkáosztály jelene és jövője közti ellentét* ábrázolásai. De éppen hogy ábrázolásai, s nem szimpla leírásai. Ez annyit tesz, hogy a költők, az ellentét egyszerű felállításán túl, a két pólus közötti rendkívül fontos átmenet, összefüggés, egyiknek a másikból való *következése* mozzanatát is felmutatják, ami által az önmagában álló, statikus ellentét dinamikus, előre- s visszautaló *ellentmondássá*, a dialektika – költői dialektika! – csírájává nő; a mozdulatlan történelmi helyzetképből potenciálisan a mozgást, a történelmi fejlődést megmutató tükörkép lesz.

Amit tehát a két vers *módszere* tükröz, az nem több, s nem is kevesebb, mint a szocialista realizmus dialektikájának születése. Nem több, mert a módszer teljessége csakis a tárgy teljességében tárul fel (ami már egyetemes társadalomlátást és ábrázolást kíván meg); a marxizmus idevonatkozó elvont tudományos tételeinek ismerete egyfelől, s a valóság konkrét tényeinek ismerete másfelől, korántsem pótolhatta a közvetlen vagy közvetett, de *művészi* megismerést, azt, hogy a költő az egyediben, az egyedien keresztül tapasztalja, s tárja fel az általánost, ne pedig a konkrét tényekből való elvonatkoztatással. De nem is kevesebb, mert a munkáosztály jelenének és jövőjének szerves kapcsolatba állítása új szemléleti minőséget, a proletár osztályálláspont – amely objektív, s nem helyettesíthető semmiféle szubjektív vággyal, szándékkal, rokonszenvnyilvánítással és egyébbel – meghódítását jelenti.

Már a két vers futó összevetésével is megállapíthatjuk, hogy a József Attilaé politikailag konkrétabb a Vapcarovénál. Elég kiragadni azokat a szavakat és kifejezése-

ket, amelyek lexikailag e politikai konkrétság érzékeltetésére szolgálnak: „*tőkés birodalmak*”, „*termelő zabálás*”, „*tátott tőke sárga szája*”, „*nők, gyermekek, agitátorok*”, „*a munkabér, a munkaerő ára*”, „*az újságban, hogy szabadok vagyunk*”, „*elvtárs és spicli*”, „*osztályharc*”, „*vörös csillag*”. Vapcarovnál „*munkások*” helyett „*nép*” szerepel, az életkörülmények konkrét leírása helyett az „*élettel*” folytatott harc, a jövő képe nála a szimbolikus „*nap*”, „*osztály*” helyett az egy ütemre dobbanó „*ezernyi szív*” áll stb.

Am a politikai konkrétság nem túlságosan nagy előny. Olyannyira nem, hogy még a munkásokkal való teljes érzelmi azonosulással együtt (amit a többszám első személye fejez ki: „itt élünk mi”) sem jelenti a forradalmi proletariátus osztályálláspontjának képviselőségét, s következésképpen a szocialista realizmust. Gondoljunk csak Leninre, aki a Mi a teendő?-ben azt írta: „A munkásosztálynak a politikai harcban, sőt a politikai forradalomban való részvétele sem teszi még politikáját szociáldemokratá politikává”. „Minden ország történelme arról tanúskodik, – írja ugyanott Lenin –, hogy a munkásosztály kizárólag a maga erejéből csak trade-unionista tudatot képes kifejleszteni...” Trade-unionizmus: az életfeltételek megjavításáért vívott gazdasági harc, szervezkedés. Proletárálláspont viszont: a proletariátus lényeges, objektív, történelmi – a jelen történelmében mindenek előtt: politikai – érdekeinek kifejezése. Az együttérzés, érzelmi azonosulás még nem érdekkifejezés.

Felvetődhet itt a kérdés: mennyiben vonatkozik Leninnek az osztályra tett megállapítása az osztály egyes képviselőire (értelmiségi képviselőire), mint amilyenek József Attila és Vapcarov voltak? Marx azt írja a demokrata képviselőkről a Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája című művében: „Ami őket a kispolgárság képviselőivé teszi az az, hogy gondolkodásukban nem jutnak tovább azoknál a korlátoknál, amelyeknél a kispolgár nem jut tovább az életben, hogy ennek folytán ugyanazokra a feladatokra és megoldásokra hajtja őket az elmélet, ahová a kispolgárt az anyagi érdek és a társadalmi helyzet a gyakorlatban hajtja. *Általában ez a viszonya egy osztály politikai és irodalmi képviselőinek ahhoz az osztályhoz, amelyet képviselnek.*” (Kiemelés tőlem. – Cs. K.)

Nézzük meg ezek után közelebbről a két költeményt.

Mind József Attila, mind Vapcarov verse lényegében két részre tagolódik: az első, nagyobb rész a munkásság helyzetének leírása, a második, befejező rész a következtetés, a jövő felvillanó képe. Most már, ha a fenti idézetek fényében vizsgáljuk a két verset, nyilvánvaló, hogy bármiféle különbség legyen is az első részben a két költő szemlélete és módszere közt, *a leírás mint (költői) megismerési fok* az ún. proletárköltészet, az irodalmi „trade-unionizmus” szintjén egyesíti őket. A pusztá leírás, bár előkészíti, önmagában még kizárja a dialektikát. A leíró részek különbsége: egyéni különbség, a tartalom szempontjából csupán aranyalati különbség, a forma szempontjából pedig jobbára csak stílusbeli különbség.

Vapcarov versének indítása jó példa a proletariátus „trade-unionista”, tehát ösztönös képviselétére.

Gyár. Fölötte füstfelhő az egen.
Egyszerű nép,
unalmas, súlyos élet. –
Álarc nélkül, festéktelen –
vicsorgó és vérszomjas véreb.

Itt fáradhatatlanul küzdened kell,
makacsul és rettenthetetlenül,
hogy a veszett eb fogai közül
naponta újra s újra

megszerezd

a kenyered.*

* Vapcarov versét Simor András fordításában idézem.

A „küzdeni” itt semmiképpen sem politikai küzdelmet jelent, hanem csupán az életfeltételek megjavításáért vívott küzdelmet. Maga az is tüneti jelentőségű, hogy az „élet” szimbolikus formát ölt a versben. Az élettel való birkózás motivuma egyébként többször visszatér, felbukkan Vapcarov költészetében (Párviadal, Hit stb.). Mindannyiszor a kapitalizmushoz elválaszthatatlanul hozzátartozó *elidegenedés* alkotja valóságos alapját, az az elidegenedés, amely minden viszonyt visszájára fordít, és homályba burkolt, s ezáltal az *osztónos* antikapitalizmus közvetlen kiváltó okává lesz. Erről szól József Attila Szocialisták című verse, amelyet kevéssel a Munkások előtt írt:

... a kenyérrel, mely megpenészédett, amíg a munkás
megszeghette,
a kásával, mely megdohosodott, amíg a munkás
megfőzhette,
a tejjel, amely megsavanyodott, amíg a munkás
köcsögébe belecsobbant,
a csókkal, amelyből cafraság lett, amíg a munkás
fiatalába beledobban,
a házzal, amelyből omladék lett, amíg a munkás
beleköltözött,
a szabadsággal, mely elnyomás lett, amíg a munkás
megszületett,
a borszívarral, mely bagó lett, amíg a munkás
felnövekedett, –
a tőkével, mely munka lesz, míg megnő az inas
s kalapácsával odavág,
világ!
ahol a legfehérebben izzik a vas!...

József Attila verskezdeése politikailag konkrétabb ugyan Vapcarovénál, szemléletében és módszerében mégsem tükröz *döntően* magasabb esztétikai – tehát: költői megismerési – fokot:

Forgolódnak a tőkés birodalmak,
Csattog világot szagगतó foguk.
Lágy Ázsiát, borzolt Afrikát falnak,
s mint fészket ütik le a kis falut.
Egy nyál a tenger! Termelő zabálás, –
kis, bűvő országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája. Párás
bűdösség-felhő lep bennünket el.

Vapcarov a gyűlöletes élet „elidegenített”, szimbolikusan önállósított képe után a gyár leírásával folytatja versét:

A termekben csattogó szijak,
nyikorgó transzmissziók
mindenütt.
A levegő fülledt és izzadt,
lélegzeni
is alig bír csak
a tüdő.

Ez a rész – nevezetesen az idézet első két sora – a lényegében véve felületi hasonlóság miatt, amely csupán a leírás véletlen, tárgyi hasonlósága, feltétlenül József Attilát idézi emlékezetébe az olvasónak, mint ahogy valószínűleg a bolgár olvasó is Vapcarovra gondol e sorok olvasásakor:

... gép rugdal, lánc zúg, jajong ládák léce,
lendkerék szija csetten és nyalint,
hol a fémkeblű dinamókat szopják
a sivalkodó transzformátorok ...

A József Attila-i és a Vapcarov-i leírás legszembetűnőbb különbsége verseik központi részének összehasonlításával tárul fel. Vapcarov versének ez a három versszaka a még nem teljesen leküzdött költői „gyermekbetegségről”, a szociális szentimentalizmusról árulkodik, s ezáltal egészen nyilvánvalóan kapcsolódik a proletárköltészethez, a tágan értelmezett szocialista irodalomnak a szocialista realizmus előtti fokához (tájékozódás végett utalhatnánk az orosz lírában pl. Jegor Nyecsajev vagy Filip Skulev verseire.)

Pedig a tavasz széle a közelben
szántóföldet cirógat, nap ragyog...
Fák nyújtóznak
az égre önfeledten,
árnyékuk meg
a gyárfalon mozog.

Am céltalanul pihen itt,
mivége
ez a mező,
egyre idegenebb!
Egy kéz
kihajította a szemétre
a kékegü nyugodt idilleket.

Mert egyetlen pillanat eltűnődve,
mert egyetlen ellágyult pillanat –
és munkától eres kezéd örökre
a vicsorgó gép
torkában
marad.

József Attila leírásában – s ez feltétlenül nagyobb fokú politikai konkrétságával van összefüggésben – mindvégig a nyomor, sőt a lezüllöttség tényeivel való kemény szembenézés dominál:

... poloskát üzünk lámpával s a kékkel
s két deci fröccsel becsüljük magunk.

Eltárs és spicli jár a csöndben erre,
részeg botlik, legény bordélyba lóg,
mert hasal az éj s pörsenéses melle,
mint szennyes ingből, füst alól kilóg...

Am a stilusnak és a költői gondolatmenetnek ez az eltérése szinte csak arra való, hogy annál nagyobb határozottsággal találkozzanak a versek döntő pontján, a fordulóponton.

Vapcarovnál ezt egy személyes tapasztalat leírása előzi meg. A költői logika sodra ebben a leírásban kapja fel, s veti felszínre azt az egyedi szókép-anyagot, amelyet – félig-meddig szimbólummá növesztés útján – a továbbiakban majd egy *változó, mozgó, átalakuló* költői kép kikovácsolására használ fel:

(A magyar olvasónak itt megint csak József Attila jut eszébe, A város peremén: „...hull, csak hull a / kövér, puha korom, / s lerakódik, mint a g u a n ó, / keményen, vastagon.”)

hiába! Harcolni tanítasz minket,
mi levesszük
magunkhoz a napot.

Gyár, embereidet a kín préselte
a kormos műhelyekbe mereven,
egyetlen szív lüktet benned remegve
ezernyi szívvel szüntelen.

S vajon véletlen-e, hogy a „végkövetkeztetés” mind Vapcarovnál, mind József Attilánál szinte képileg is megegyezik? A „napnak” amelyet a munkások magukhoz fognak ragadni, József Attilánál pontos megfelelője – az egyébként még ugyanany-nyira szimbolikus, jelzésszerű – „Ember vörös csillaga”:

A történelem futószalagára
szerelve így készül a világ,
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát!

A Gyár és a Munkások költője egyaránt eljutott versében odáig, hogy az elnyomott osztály forradalmi harcának szükségszerűségét líraian bizonyítsa, s ezáltal a munkásosztály objektív történelmi érdekeit fejezze ki. Ez a proletárálláspont tényleges meghódítását, a szocialista realizmus kezdetét jelenti. E két vers éppenséggel ezért jelent határkövet a modern magyar s bolgár költészet történetében.

CSALA KÁROLY

EMLEKEZÉS MÓRA FERENCRE

Móra Ferencsel való első személyes találkozásom a meglepetés jegyében folyt le. Arra készültem, hogy egy korpulens, anekdotázó, beszédében a tájszólás ízeit is éreztető alföldi magyarral találkozom, – s egy finom alkatú, a művelt városi értelmiség ápolt nyelvén beszélő, halkszavú, fegyelmezett mozgású európai literary gentleman-nel tölthettem együtt egy zavartalanul üdítő délutánt.

A tévedésnek sok előzménye volt.

Az első s legfontosabb az, hogy a kitűnő író elbeszéléseit, karcolatait, cikkeit Berlinben olvastam először. Ott, a magyar vidék életétől annyira elütő nagyvárosban persze, hogy még erőteljesebb színekkel és hangsúlyokkal tűnt fel előttem mindaz, ami annyira jellegzetessé, vonzóan hazáivá tette Móra írásait: a nyelv izes magyarsága, a stílus hajlatos természetessége, az emberábrázolás hű és mégis költői realizmusa, a hangulat otthonias melegsége, a gyengéd fényekkel csillogó humor, amely a legélesebben bíráló megjegyzéseknek, a legkegyetlenebb leleplezéseknek is adott valamit az író emberséges, mély bölcsességéből. Írásainak tárgya és fő helyszíne a Szeged-vidéki nép kietlenül is szép, mert termékeny, élő történelemmel és történelmi patinájú jelennel gazdag világa: tömény hazai hangulatot lehelt. A hun és egyéb ősök sirjait feltáró régész nagy tudománya, lelkesültséggel, részvétellel és méltó haraggal telt kedélye: a magyar népies irodalomnak Mikszáthon, Gárdonyin és Tömörkényen át haladó, gazdagodó s szelidülő áramlatára emlékeztetett; nem pedig az egykorú népiesség másik nagy jelenségére, Móricz szenvedélyes, vértolulással, éppen nyerseségével, radikalizmusával lenyűgöző, kemény szókimondására.

A hely, ahol ezekkel az írásokkal találkoztam, – a Világ című polgári-baloldali napilap, – figyelmeztetett volna persze rá, hogy nincs igazam. Inkább a félbehagyott mondatok, a visszanyelt harag, a keserűvé érett humor s a halk hangon is végleges határozottsággal kimondott állásfoglalás mozzanataira kellett volna figyelnem, mint a szelid derű szivárványszíneire. De a weimari Berlin szabad szellemű levegőjében kevés tapasztalatom volt arról, hogy mennyi mindent kell elmondania sokszor egy félbeszakított mondatnak, milyen mélységek felé kell intenie egy-egy játékosan megvillantott fény sugarának, – hogy micsoda sebek fájdalmát nyeli vissza egy-egy tréfás fintorral kísért felszisszenés. Emellett az egykorú magyar közvélemény és közirodalom is úgy szokta megfogalmazni Móra szerepét, hogy az ő írásai a nemzetiszínű pántlika a Világ nemzetközi szellemű, – a kor kedvelt s általa is annyiszor kifigurázott szavával: „elnemzetietlenedett” – polgári liberalizmusán. Azt, hogy abban a körben, amelyben írásaival először találkozottam, ő a legállhatatosabban bíráló, a haladásért legokosabban küzdő szellemek közé tartozott, később tudtam csak meg igazán. Akkor, amikor József Attila beszélt róla az atyai barátnak és útrairdítónak kijáró hálás tisztelettel s amikor jobban megismertem azt a másik szegedi szellemet, amely, az akkor fennen hirdetett és ünnevelt, erősen reakciós „szegedi gondolat” ellenzékében, ennek a tiszaparti városnak mélyebb, valóságosabb és termékenyebb hagyományaira nyúlt vissza.

A két világháború közti időben főként politikai okokból fordult a figyelmem a tiszaparti nagy falu-város felé: a felszint legalább is ez jellemezte.

Szeged századokon át szegény hely volt: templomai, iskolái körül a tanyavirág „célszerű szegény emberei” adtak egymásnak találkozót. Fontossága akkor nőtt meg, amikor határvárossá s az ellenforradalom kiröpítő fészkévé lett. Azelőtt csak papucsaíró, paprikájáró meg a nagy árvízről volt országos hírű: arról, hogy „szebb lesz, mint volt”. Egykori életének igazabb valóságáról azonban írói adtak hű képet: főképpen a szűkszájú, kemény-stílusú, kispasztikus Tömörkény István, a halálos bánatát csodálatosan lágy zenébe oldó Juhász Gyula és a mindnyájuk gazdag kezdeményeit összefoglaló s teljessé tévő Móra Ferenc. Ebből az örökségből, ebből a néphez hívebb, nyugtalanabb lelkiismeretű, olvasottabb, európaibb igényű magyarságból az onnan később elszármazottak is egy életre szóló elkötelezettséget vittek magukkal: elég, ha ennek a fiatalabb nemzedéknek képviselői közül csak két, műveiben halhatatlanná lett, túlkorán lezárult pályájú költőre emlékeztetek: József Attilára és Radnóti Miklósrá.

Mórát származása is ez ősi hűségét őrző okos szegedi ellenzékiséghez kötötte. A Daru utcai ágrólszakadt szegénységből induló kitűnő írótehetség előtt a nagy karrier útjai is nyitva állottak: a hivatalos „szegedi gondolat” hatalmasságainak kitűnő érv és jól alkalmazható töke lett volna az ő népszerűsége. S mint arra, hogy egy hozzá hasonló tehetség mily könnyű retusokkal illeszkedhetett bele a kor neogentry társasági és politikai szellemébe, szép számban állt rendelkezésére. Aminthogy az elvaduló, sértett tehetségek szenvedélyes élettagadására is találhatott példát eleget országszerzte. Ő azonban az igaz ember természetességével beszélt arról a szegény-paraszti származásról, amellyel kapcsolatban személyére nézve nem érzett szégyelnievalót; híven ábrázolta a maga életének valóságát, hogy annál nagyobb hittel szólhasson a közállapotok valóságának szégyenletes, tűrhetetlen voltáról. Ez jellemzi sokszor emlegetett népiességét.

Móra nem volt népies író, sem abban az értelemben, ahogy ezt a megjelölést a hagyományos nép-nemzeti izlés magyarázói használták, sem abban az értelemben, ahogy manapság is szokás a népi írókról beszélni – bár mindkét izlés- és szemléletformával erős kapcsolatai voltak. A népszínműves álnépiességhez pedig, amely az ő élete idején új virágkorát élte, semmi köze sem volt a megvetésen túl, amellyel ezt az annyi kárt tett izléstelenséget elutasította. Móra a századunk első felében felnőtt haladó szellemű magyar értelmiség realista írói közé tartozik. A nép világa csak egyike volt az írásaiban ábrázolt területeknek; ezt éppen olyan híven, hitelesen és emberségesen akarta és tudta ábrázolni, mint a magyar élet egyéb jelenségeit is,

amelyekről közvetlen tapasztalata volt. A nép sorsát nem választotta el a magyarság sorsától, ezen a területen látta ő is a nemzet legfontosabb és legelhanyagoltabb problémáit. Távol állt azonban a nép világának mindenféle átköltésétől: a falusi életet megszépítő idillizmustól éppúgy, mint a parasztságot a magyar „öserő” egyetlen forrásaként mitizáló új népi romantikától, vagy a népnymort mint valami megváltoztathatlan sorsot elfogadó magyar egzisztencializmustól. Népi alakjai nem a népszínművek kulisszái közül lépnek elénk, de hiányzik légkörükből a forradalmi agitáció szenvedélye is. Természetes és valóságos részei annak a társadalomnak, amelyben Mórának élnie, megélnie és írnia kellett. Valóságos emberek, egyszerűek és igazak erényeikben és hibáikban, hősiek helytállásukban, kicsinyes önzésükben, keserű haragjukban és derűs bölcsességükben.

Volt bátorsága arra, hogy az emberek világában élő és megnyilatkozó gyengédséget, tragikumot, szenvedélyt, fásultságot, kegyetlen keménységet és gyermeki jámborságot szinte az érzelmesség végső határáig elmenve ábrázolja. Nem félt a közhelyszerű megoldásoktól, mert közhelyei az életével voltak azonosak, s meghatóan érzékeny írásait is megóvta a giccs veszedelmétől őszinteségük, emberi hitelük s az a sajátosság férfibáj, amely mindmáig megőrizte lefegyverző varázsát. Hogy tudott mélységet adni látszatra hétköznapien sablonos tárgyaknak! Hogy tudott kedves mosollyal gyilkos igazságokat kimondani! S hogy tudott izzón lelkesedni, lobogni, mikor azt játszotta, hogy csak tréfálkozik! Ereje hűségéből táplálkozott: abból a szelíd makacsságból, amellyel megőrizte hitét az ember értékében, nevelhetőségében, felemelhetőségében, amellyel kitartott az alapvető igazságok mellett, s amely bizonyos körülmények között – s az ő körülményei ilyenek voltak – erősebb lehet a zengve elzúgó történelmi viharoknál. Mint Móra tájainak napverte, esőmosta füvei, bokrai, búzamezői, fűzesei.

Megbecsülte a rossz körülmények közt vergődő jó képességet, de nagy kétkéddel nézte az akkoriban országos divattá lett „östehetségek” kultuszát. A kiművelt tehetség volt az eszményképe: maga is igen komolyan és sokoldalúan képzett elme volt. Körülményei, a megélhetés és az írói függetlenség megóvása miatt vállalt hivatali munkák csak ritkán juttattak számára erőt és időt, hogy nagylelkzetű, hosszas erőfeszítést, kitartó koncentrációt kívánó művekbe fogjon. Legszebb műveit szinte csak félfigyelemmel, lopott órákban írta; olyanok is, mint egy rendkívüli szellem naplójának töredékei. De sohasem mondott le a nagy formátum igényéről, soha sem elégedett meg a hazai kis provincia tapsaival. Olyan regényei, mint az *Ének a búzamezőkről*, vagy az *Aranykoporsó* azt bizonyítják, hogy nagyméretű kompozíciókban is felvehetette volna a versenyt legjobb kortársaival és – főként az utóbbi nagy regény – hogy a magyar élet mindennapi valóságából kiemelkedve is tudott hiteles, eleven életet felidézni.

Novelláinak, karcolatainak, cikkeinek egész sora tanúskodik arról, hogy nem a forma mérete, hanem a benne kifejezésre jutó emberi-művészi mondanivaló ad monumentalitást a művészet alkotásainak. Akik őt is az anekdotázó, felgyűrt ingujjal, lombos fák alatt kvaterkázó-csevegő írók közé sorozzák, a felszín kedves közvetlenségétől nem veszik észre a mélyebb rétegek izzó örvényeit. Embersége nem merül ki a derűs, gyengéd kedvességben; művészetének legfőbb s legértékesebb jellemzője nem a problémátlan áttekinthetőség. Korának bírálója is volt, nemcsak felde-rítője, az irodalomnak mestere is, nemcsak játékos, kedves vendége.

„Szolgáló-mestere voltam szegény nemzetemnek: hol apró örömeket, hol apró szomorúságokat jelentgetve neki, de mindig olyan tiszta szívvel és becsületes szándékkal, mint az apám, s azért szíveltek úgy az emberek, mint az apámat.” Ezt írta egyszer magáról a szerény ember szilárd büszkeségével. Manapság szeretik őt is a nagy magyar humanisták közé sorolni s nem is ok nélkül. Az volt ő tudós műveltsége sokoldalúságánál, az ékes szép szólásban való kiválóságánál, a nemzeti nyelv buzgó ápolásánál fogva is. De még inkább az volt az embertársai iránt érzett mélyeséges részvételnél, az övéihez tapadó megingathatatlan hűségnél, az emberségesség kivételes, de sohasem fitogtatott erényeinél fogva.

Korunk gyorsan él, gyorsabban felejt, mint a régebbi korok, de talán éppen ezért: hűségesebb is ahhoz, amit igazán a magáénak érez.

Az ország az idén Móra halálának harmincadik évfordulójára emlékszik. Hova tűntek azóta a közemlékezetből azok a miniszterek, akadémikusok, képviselők, főispánok és hivatalos nagy írók, akikről s akiknek annyszor mondta meg ő maga is tréfálkozva lesújtó véleményét a földi nagyságról?! Az ő munkáit azonban új meg új kiadásokban kapkodják el a mai olvasók: nem azért eleven része mai életünknek, mert szobra van s mert egyik legnagyobb kiadónk viseli díszül az ő nevét, hanem mert olvassák, szeretik. Sohasem tagadta meg dísztelen, rangtalan otthoni világát. A tájköltészet azonban az ő művében elérte a nagy költészet magasságait. Nem úgy lett országos nevű s a nagyvilágban is elismert íróvá, hogy kitört otthonából s szembefordulva annak szűkösségével, egészében elhagyta azt, hanem úgy, hogy felnövekedett belőle. Felnövekedett a gyermekkori kis kertből, melynek történetét olyan keserédes, visszavágyó szeretettel írta meg s mindazt, ami élő s életet tápláló erő s anyag volt abban, lombbá, virággá, gyümölcscsé érlelte a messzeség szeleivel, fényeivel gazdag magasságban.

KERESZTURY DEZSŐ

M Ó R A

A fodorménta, zsálya, fecskefü
természetesen-tiszta, egyszerű
színéből, fanyar illatából szőtted
mosolygósan is nyugtalan mesédet;
mert nyugtatóan nem szólhat soha
az alázott szegények cinkosa,
s bár nem kavart vihart a Tisza-tájon,
de homokba is megmaradó lábnyom
a Mű, (– s csak annak nem groteszk a kép,
aki a búzamezők énekét
úgy dúdolta, hogy a színlelt alázat
egy szemvillanásban is égre lázadt;)
mert szívből s joggal az beszélhet itt,
ki homokban is talál valamit;
történelemmé kövült igazságot
fordított ki titokvallató ásd:
csak a célszerű szegényemberek
serege tartja vállán az eget,
s öröktől fogva gyanakodva nézi
azt, aki segít a baját tetézni;
de megérzi az embermeleget,
mikor a szó a szívére perreg;
s bár tizedelje, pusztítsa akármí,
a holnapját mindig ki tudja várni;
jázig s a kelta, szláv, hún és magyar
egyhitlen élt, mert jobbat, mást akart;
s fiának vall a föld népe, mert folyvást
varrtad kopottas szűrere a sujtást,
hogy mégis elviselhető legyen
a mindig jobbért küszködő jelen –
s bár krajcáros szivarod tövig égett,
friss csobogású meséd nem ér véget,
mert – túl az érettségi tételen –
végállomásod már a végtelen.

PAKOLITZ ISTVÁN

Régen olvastam olyan izgalmas és férfikorom harcos éveinek emlékét felkavaró írást, mint Juhász Géának az *Élet és Irodalomban* megjelent *Debreceni Disputáját*. Hasznos volt végre kimondani, hogy egy város – ezúttal Debrecen – érdemét eldöntheti-e néhány ostobán és csak egy kis rétegre szorítható rossz szólam, és ezzel a közvéleményt megtévesztjük? A „maradandóság városáról” Csoknaitól – Ady Endrén, Tóth Árpádon keresztül – Gulyás Pálig elég sok elmarasztaló szó hangzott el, de igazi szellemét, érdemét ma is csak egy-egy ilyen „bennszülött” tudja hihetővé tenni az egész ország számára.

Mindezt Juhász Géza az ismert *Altöld*-vita után idézi fel, melyben a „bírálo szeretet” jeleit látta meg, és az időpontot alkalmasnak vélte egy más, irodalmi szempontból talán átfogóbb igazság kimondására. A múlt ködéből kibontja a debreceni Ady Társaságot, melyet 1927-ben indítottak el Kardos László, Juhász Géza, Gulyás Pál és mások: Ady „elátkozott lobogójával”. Mint kortárs tehettek tanúságot, hogy milyen hirt vert fel országosan az Ady Társaság munkája. Műsorán a *Nyugat* írói szerepeltek. A 30-as évek elején Debrecen volt a „népi írók” mozgalmanak bölcsőhelye. Ebben a mozgalomban Fülep Lajos, Sárközi György, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Pál, Veres Péter stb. bábáskodtak az ájulásba merült ország gondjain, melyet a feudális magyar politika a gazdasági világkrízissel akart kendőzni, de az értők látták: *történelmi fordulat előtt állunk*, s ebben a küzdelemben a magyar író csak a *nép oldalán* küzdhet a teljes igazságért.

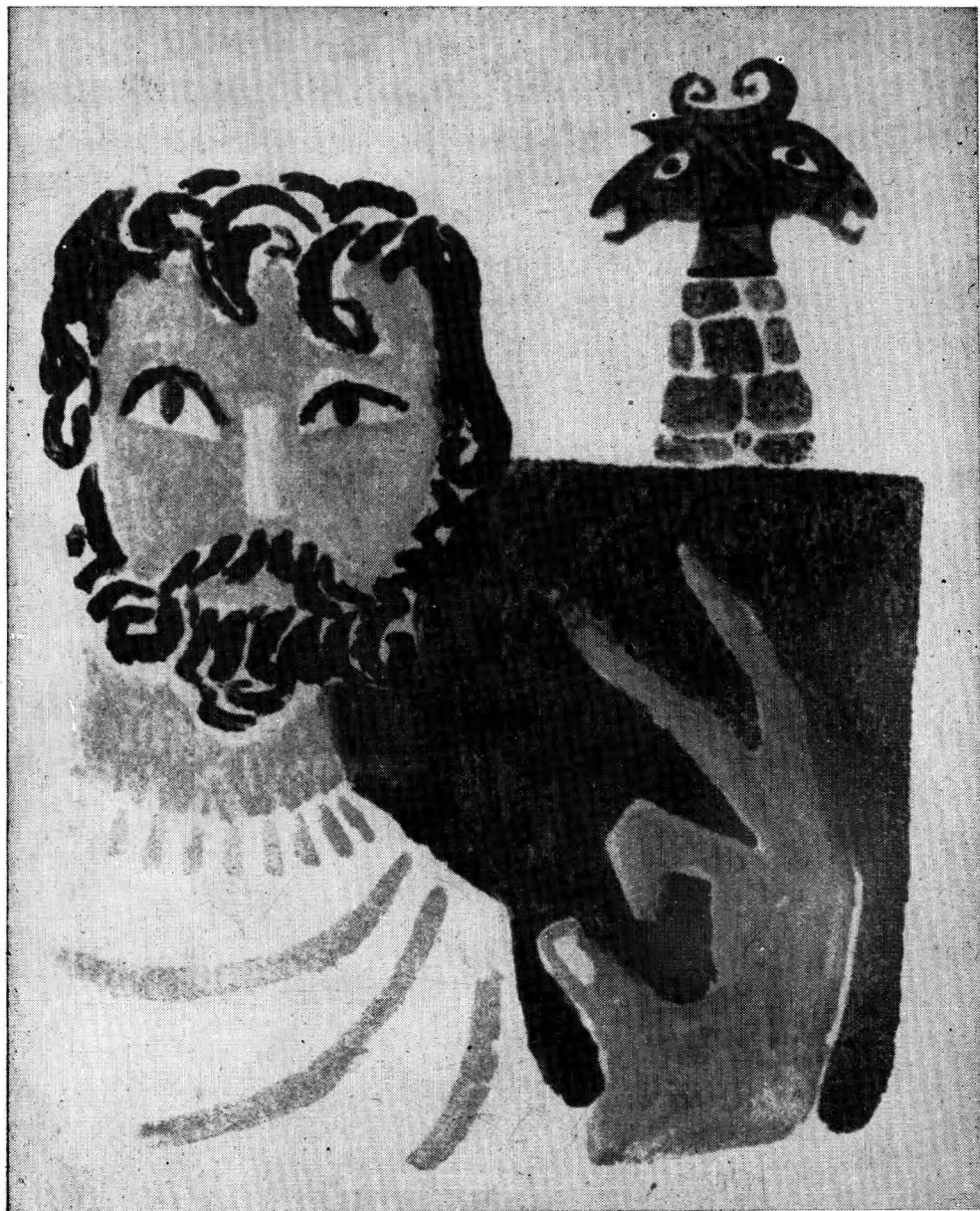
Ekkor indult el a „népi írók” mozgalma. A debreceniek folyóirata, a *Válasz* ennek a szolgálatnak a vágyával szólalt meg, és helyesen állapítja meg Juhász Géza az *Altöld* cikksorozatára, és K. Nagy Magda monográfiájára, hogy a *Válasz* „földosztó folyóirattá” Sárközi György kezében vált.

Juhász Géza írása tehát nemcsak a tegnapi lapjait forgatja vissza, de – a tények ismeretében – a helyes értéktételeket is kimondja és elraktározza a jövő irodalomkutatóinak.

Az Ady Társaság új, éltető szellemi mozgalom kisugárzója volt az egész ország számára, és a később induló, vagy magukrataláló hasonló társaságoknak mintaképül szolgált. Az *Új Írók* könyvsorozata szintén példamutató volt, hogy a túlságosan a fővárosba centralizált könyvkiadás nehéz szorítását lazítsa és a nehezen szóhoz jutó íróknak, pl. *Gulyás Pálnak* teret adjon. De itt jelenhetett meg Illyés Gyula remeke, az *Ítfűség* is. Örööm egy 1934-ben kapott meghívóját az Ady Társaságnak, melyben meghívtak a debreceni nagyerdei parkban Tóth Árpád emlékművének felavatására.

Joggal szól Juhász Géza az Ady Társaság „forradalmi érdeméről” is, mely a *Márciusi Front* elindításával az illegális kommunista pártig – Kállai Gyula forradalom-előkészítő tervéig – ért el. Tehát nem holmi ártatlan „gitt-egylet” volt a debreceniek köre, ahogy nem volt az a pécsieké, vagy a szombathelyieké sem. Azért említem itt ez a két helyet, mert a szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaságnak 1932-től 43-ig vezetője voltam, és 1943-tól Pécsen működtem a Janus Pannonius Társaságban, a *Sorsunk* c. folyóirat ezidőben történt mozgatásával együtt.

Szombathelyen a 30-as évek elején mi is így fogtunk munkába, és a Faludi Társaság pódiumát, amelyen addig a helyi irodalmárok szava szólt, országossá tágítottuk ki. Nem kis vihart kavart ez a tevékenység, ahogy az Alpok lábánál, Szombathelyen a kultúrpalota termében – a 20-as években még Rákosi Jenő világa hódított – Móra Ferenc, Féja Géza, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Németh László, Supka Géza, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kárpáti Aurél stb. szólalhattak meg és teremtettek kapcsolatot a nyugati határvidékkel. A Társaságnak ez a szerepe az „író-olvasó találkozó” ma ismert funkcióját töltötte be, de *tágabb szinten*, hiszen ezek az irodalmi felolvasások gazdag műsor keretében, több esetben Bartók és Kodály műveinek bemutatásával történtek.

BÁLINT ENDRE: Illusztráció

BÁLINT ENDRE: Illusztráció

Az írók így ismerték meg közönségüket, az olvasók pedig láthatták írójukat. De talán pontosabb, ha azt mondom: *az élő magyar irodalmat*. S az igazi irodalmat is, mert a könyvtárakban a bestseller-irodalom hazai és külföldi dömping-áruja forgott közkezen, és a 25 éve dolgozó Móricz Zsigmond is csak nehezen törhetett utat a tömegekhez.

Móricz Zsigmond szombathelyi szereplése is így került bele *Móricz Zsigmond levelei* c. akadémiai kiadványba. Hogy milyen hatással volt rá Szombathely és Köszeg bemutatása, egy korábbi, *Jelenkorban* megjelent cikkemben megírtam. Itt pár sorát idézem illusztrációnak, Leányfalun, 1933. április 26-án kelt leveléből:

„Köszönöm Neked, hogy elvittél Szombathelyre. Nagyon erős emlékek maradtak bennem. Ezek a mesebeli bajbíró idők sehol annyira nem kaptak meg, mint éppen a ti városotokban. Sokat tűnődöm a magyar sorson és az emberi sorson azóta.”

(Ugyancsak a *Móricz Zsigmond levelei jegyzetében* olvashatjuk, hogy a Szombathelyen tartott „*Idealizmus és realizmus a magyar irodalomban*” c. előadása eddig nem jelent meg nyomtatásban, tehát a nagy író feltáratlan értékei közt lappang.)

A közönség reagálása olyan mérvű volt munkánkra, hogy egy-egy „sikeres” rendezvény után a hatalom képviselői gyakran idéztek „raportra” és leckéztettek meg vállalkozásunkért. Szabó Dezső szerepeltetése 1933-ban azon bukott meg, hogy csak három előadásra volt hajlandó lejönni, és ezért 1000 P. tiszteletdíjat kért. (Móricz Zsigmond ugyanabban az évben feleségével, Simonyi Máriával együtt 260 P. költség-térítést kapott.) Szabó Dezső ennek a keretében nyilatkozott volna az ún. *George Mille-ügyről* is, melyben román íróvá válásának gondolatát akarta megmagyarázni.

A Szabó Dezső szerepeltetésével várható botrány váratlanul Szabó Lőrinc és Németh László estje után tört ki, és megfelelő ellenpropaganda nyomán azúttal sikerült a közönséget elriasztani a kultúrpalotából. Szabó Lőrinc 1935. március 26-án kelt leveléből idézek, hogy bemutassam, *milyen fontos és izgalmas szerepet töltött be irodalmi életünkben egy vidéki irodalmi társaság is*. A sikertelen est után Pável Ágostonnal lemondunk a Társaság elnökségéről. Erre ad választ Szabó Lőrinc levele: „Már akkor meg akartam írni, amit most leveled vétele után nem halaszthatok tovább: Németh Lácival együtt köszönöm azt a szolidaritást, amelyet velünk vállaltál, de azt kell kérnünk, ne vidd törésre a dolgot. Az eset bizonyítja legjobban, hogy arra a szellemre, amelyet ti képviseltek Szombathelyen, milyen nagy szükség van.” (Az esetről bővebben lásd *Életünk* 1963. II. számában megjelent *Szabó Lőrinc* c. cikkemet.)

Ha már ezeket az emlékeket idézem, hadd említsem meg Bajcsy-Zsilinszky Endre 1934. január 14-i szerepeltetését is, amelyen „a magyar resistance hősei sorába emelkedett” Bajcsy-Zsilinszky Endre: „*Korunk társadalmi evolúciója*” címen ígért felolvasást, és helyette egyórás bátor, izzó hevületű beszédet mondott a *német politika hódításáról*, amelynek terjeszkedési vonala éppen Szombathelyen át húzódott volna a Balaton felé. Meg is kaptuk a korholást a gömbösi politika örétől, a főispántól, de Lékay-Lingauer Albin főszerkesztőtől is, aki a *Vasvármegyében* vezércikkhezett sértő és megengedhetetlen „irodalompolitikánkról”.

Pedig még hátra volt akkor a Faludi Társaság legjelentősebb időszaka és az *Irott Kő* c. folyóirat létrehozása, amely – éppúgy, mint az irodalmi társaság dobozója – „nem provinciákat akart felmutatni”, csak a szellemi élet gócpontjait kialakítani, amely Babits szerint is az „egyetlen irodalom komponenseit adja meg”. Az *Irott Kő* c. irodalmi és művészeti folyóirat első évében Oltványi-Artinger Imre nagyszerű tanulmányait közöltük a szombathelyi születésű, nagy szocialista festőről, Derkovits Gyuláról és a balatoni fények festő poétájáról, Egry Józsefről. Csak találmomra emelem ki fiókomból Kassák Lajos, Egry József, Sárközi György, Komlós Aladár, Kodolányi János levelei mellől Illyés Gyula 1936 április 22-i lapját, melyben gratulál a laphoz: „Ezúttal is szép, nivós, tartalmas. Örömmel dolgozom bele, mihelyt magam is kedvem szerint dolgozhatom, azaz *ismét verset írhatok*. Mostanában épp a *Puszták népét* kell készítenem (nem azonos az *Író és nép* címen hirdetett, de egyenlőre meg nem jelenő kötettel)”.

A Faludi Társaság munkájáról eddig nem készült összefoglaló irodalmi értékelés. Tudtommal Hegedűs Ferenc, a kiváló szombathelyi helytörténész foglalkozik a monográfia megírásával. A progresszív törekvést és ezt a harcos küzdelmet azonban senki nem hagyhatja ki az értékelésnél. Az *Irott Kő* c. folyóirat első szakaszáról – melyet e sorok írója szerkesztett Ősz Ivánnal, Kincs Elekkel és Hegedűs Ferencsel – Tüskés Tibor adott pontos esztétikai mérlegelést a *Vasi Szemle* 1963-as évfolyamában. (Ugyancsak ő írt összefoglalót a második szakasz (1942–1944) munkájáról az *Életünk* c. folyóirat számára). 1956-ban a *Vasi élet és irodalom* c. antológiában én is írtam az *Irott Kő* szerepéről és ebben említettem, hogy Pável Ágoston kitűnő tudományos folyóirata, a *Vasi Szemle*, később *Dunántúli Szemle* néha a „két szomszédvár” szerepébe esett és így nem jelenhetett meg az *Irott Kő*ben a nagytehetségű, szombathelyi származású Weöres Sándor. Hogy félreértés ne legyen belőle: ez a tény nem az *Irott Kő* szerkesztőségén múlt, bár az is igaz, hogy a két lap „profilján” ma már tisztában húznánk meg a keretet. Igaza van Bertalan Lajos – az irodalmi társaságok ügyében – a *Vas Népében* megjelent glosszájának, hogy ezt a hibás gyakorlatot nem szabad folytatni. A jelenlegi szombathelyi *Vasi Szemle* és az *Életünk* „kétféle jellege tulajdonképpen egy közös szellemi vállalkozás két oldala.”

A *Pécsi Janus Pannonius Társaság* neve a *Jelenkor* öt éves fennállása alkalmával került újra a közérdeklődés elé. Helyesen szólaltatta meg a lap a Janus Pannonius Társaság egykori vezetőit, hogy mondják el emlékeiket a Társaságról. Még mélyrehatóbb volt a legutóbbi számok „pécsi visszaemlékezése” (*Táj és történelem*), amelyben Kardos Tibor, Makay Gusztáv, Tatay Sándor, Angyal Endre, Takáts Gyula, Csuka Zoltán, Katkó István, Csányi László, Kopányi György, Hunyady József, András Endre stb. cikkei olyan dolgokat mondanak el, amelyek a Janus Pannonius Társaság és a *Sorsunk* valódi értékelését adják. A Janus Pannonius Társaság munkája egyébként – hiteles jegyzőkönyvek, feljegyzések dokumentálásával – a Pécsi Tanárképző Főiskolán szakdolgozat tárgya lett. A *Sorsunk*ról pedig László Lajos írt terjedelmes doktori disszertációt.

A Társaság megalkotói a nagy humanista költő, Janus Pannonius nemes gesztusát is átvették, és 1931-ben az összes erők, szellemi, gazdasági, társadalmi és írói elhivatottak sorával indították el munkájukat. A Társaság 15 éven keresztül sokrétű munkásságot fejtett ki. Pódiumán – akárcsak az említett városokban – a kor legkiválóbb írói szólaltak meg. Tevékenységükben már kezdetben szerepelt a könyvkiadás ügye. Az első kötet Huszti József monográfiája volt Janus Pannoniusról. A megszűnésig 26 kötet jelent meg. Ebből fele szépirodalmi mű, köztük Weöres Sándor: *A Teremtés dicsérete* c. kötete, Csorba Győző, Takáts Gyula, Lovász Pál, Kocsis László, Bódás János, Fekete Lajos stb. versei.

1941-ben működését az egész Dunántúlra kiterjesztette a Társaság és ezzel a legjelentősebb kultúr-központ lett a magyar vidéken. A Társaság ekkor 40 új taggal bővült és ezek között már a dunántúli tájhoz kapcsolódóan olyan nevek szerepelnek, mint Kodolányi János, Németh László, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Tatay Sándor stb.

S ez a gárda volt egyben magva az 1941-ben megindított *Sorsunk* c. folyóiratnak, melynek mindvégig lelkes mozgatója volt Várkonyi Nándor. A *Sorsunk* megindításának igazi oka politikai eredetű. A pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti karának Szegedre helyezésétől ugyanis a német politika Pécsen akarta a hitleri pángermán mozgalom központjává tenni.

A Társaság működésének ebben a szakaszában kultúraterjesztő tevékenységét a munkásság felé is kiterjesztette. A vasárnapi *munkásmatinékon* a Pécsi Nemzeti

Színház termét minden alkalommal megtöltötte a munkás hallgatóság. Petőfi, Ady, József Attila forradalmi költészete szerepelt az előadások műsorában. A zenei előadások műsorában pedig az üzeni énekkarok szerepeltek és így a *munkásság is cselekvő részesévé vált* a műsornak. Az utolsó ilyen előadást is éppen a német megszállás időpontjában, 1944 március 19-én tartották a színházban, amikor az éneklő kórusok hangját elnyomta a megjelenő német repülők zúgása.

Mindez a vidéken élő írók küzdelmére mutat rá. S ebben a küzdelemben így találkoztak az írók a „tájak mindivel”. A földrajzi körülmények lehettek mások Debrecenben és Pécsen, Szombathelyen vagy Szegeden (gondolok a *Szegedi Fiatalok* értékes néprajzi, szociográfiai, irodalmi munkájára), de említenem kell Sopront, Kecskemétet, Székesfehérvárt, Kaposvárt stb.; ezekben „az alkotó műhelyekben” a nemzetföltés riasztó érzése párosult az új országépítés gondolatával és gondjával, és a *„totális háború ellen a totális humanizmus”* el-nem-fojtható hangját hallatták.

Somnázva: az irodalmi társaságok munkáját pozitíven kell értékelni. Igaza van Juhász Géának, hogy a Horthy-kor „állandó figyelme” kísérte ezt a munkát. Nehéz körülmények között, „függetlenített állások” nélkül, a hivatali munka robotja mellett, de az irodalom olthatatlan szenvedélyéből születtek meg mindenütt az eredmények. Szállást adni az írói szó számára: folyóiratban és dobogón, nem volt könnyű és ártalmatlan feladat.

A negyvenes évek végén, az irodalmi társaságok megszüntetésével létrehozott Magyar Írók Szövetsége nem vette át elődeinek ezt a szerepét, s inkább érdekvédelmi szervezet volt (ahogy annak idején az *Írók Gazdasági Egyesülete*), mint irodalomközvetítő fórum a közönség számára. Igen, ez a törekvés sorvadt el akkor és az egyes írócsoportokban – komoly állami pénzek felhasználásával – tartott előadások már nem vonzanak és teremtenek olyan állandó közönséget, amelyet *mi láttunk* az irodalmi társaságok felolvasó ülésein. Gyakori a panasz egyes írócsoportok részéről, hogy sokszor 15–20 hallgató előtt beszél az író, és még az ünnepi könyvvetek alkalmával is milyen vigasztalan a részvétlenség! Pedig a részvétlenség nem a közönségben keresendő, hiszen a *Versbarátok Köre* vagy az *irodalmi színpadok* rendezvényei az olvasóközönség nagy érdeklődését igazolják. A hiba a szervezet másfajta szerepében van, és ezért csak helyeselni lehet a régi típusú, de mai feladatokra beállított irodalmi társaságok felélesztését. Már 1925-ben, a Vörösmarty Akadémia ébresztésénél (megalakulása 1918 december 1-én történt, Ady Endre vezetésével) Schöpflin Aladár a *„közönség és az irodalom kapcsolatának”* megerősítését emelte ki, és ezért hívta Babits Mihállyal együtt az írókat: *„az irodalom érdekében való munkára”*.

A minta megvan, hogy elég-e ehhez Juhász Géza receptje: „az öntevékeny társadalmi motor”, vagy több kell hozzá és a munka többértéke, – ahogy E. Fehér Pál írt erről a kérdéssel az *Élet és irodalom* február 1-i számában – tovább tisztázandó. De lényegében egy gondolatot vetnek fel: *szükség van az irodalmi társaságokra*, még a meglévő írói csoportok mellett is, mert ezek a társaságok (írók és értelmiségiek összefogása) nem lennének konkurrencsei az írók szervezetének. Sőt: egészséges, megfelelő akusztikájú kiegészítői annak. E. Fehér Pál helyesen állapítja meg: *„mennyre más lehetne egy-egy ilyen helyi társaság funkciója, mint az írócsoportoké*. Ezek a társaságok hajdanán nemcsak írói egyesületek voltak: *egy város szellemi életének gócai* inkább, ha haladó gondolat, s nem hiúság, a „társadalmi élet” vágya irányította vezetőinek tetteit. A *Nyugat* nagyon kicsi vidéki közönségét erre kell keresnünk. Móricz, Babits ilyen hallgatóságnak adott elő.”

Nemcsak tanúskodni tudok erről, hanem a „férfimunka” dandárját ébreszti fel emlékeimben, és ez a gondolat zeng tovább Juhász Géában, Kardos Lászlóban, Várkonyi Nándorban, Lovász Pálban, Csatkai Endrében s másokban, akik sokszor az alkotó munka rovására próbáltuk a tüzet szítani, hogy megvalósuljon a „városos

Magyarország", amelyről Ady Endre álmodott a századforduló idején a nagyváradi redakcióban.

Ma már a szocialista társadalmi rendben ez a „városos Magyarország” nem négy-öt várost jelöl meg térképünkön, hanem százakat: a *városos falvakat* is, ahol „éhe és szomja” van már a szépségnek és a tudásnak. Az „öregek” példamutatása után jönnek a fiatalok, írók és értelmiségiek, jöjjön a „kezdeményező kedv, felelősségvállalás”: ennek a jogos kívánságnak a megvalósításáért.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

SZÉLJEYZET

PÁRIZSI VISSZHANG

A Magyarok Világszövetsége főtítkáranak, Beöthy Ottó úrnak jóvoltából több más magyar folyóirattal együtt a *Jelenkort* is olvasom. Legutóbbi számukban látom munkatársaikhoz intézett felszólításukat, hogy írják meg Pécshez fűződő emlékeiket. Bár a felhívás nekem persze nem szól, nekem is eszembe juttatott egyetmást.

Kapcsolatom Péccsel időbelileg meglehetősen szűkreszabott. Mondhatnám elenyésző. 1923 és 1926 között valamelyik esztendőben, amikor Imre József professzor az ottani egyetemen működött, három napot töltöttem a városban. Azóta sem kerültem vissza többet. Három napig nem csináltam egyebet, csak jártam az utcákat és kinyitottam a szememet. Úgy látszik, a város mégis mély nyomokat hagyott bennem, mert következő regényem, a *Két jelentéktelen ember* színhelye Pécs lett. Persze nem a valóságos Pécs, hanem ahogy én láttam. Lakosai nem ismerének rá, sőt most negyven esztendővel később, valószínűleg én sem. Csak a hangulatára emlékszem, néhány utcájára, épületére, figurájára, amik és akik nyilván éppen olyan jelentéktelenek voltak, mint regényem két hőse. A regény alaptémája egy bányász-sztrájk, ami akkoriban zajlott le. A könyvet feleségem, Székely-Kovács Olga illusztrálta. A regény 1940 körül Franciaországban is megjelent, ugyanezekkel a rajzokkal.

Később a város hangulata még egyszer felmerült bennem *A Hórihorgas és a Köpcös* című regényem megírásakor. Ez a regény ezidén jelenik meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál, Budapesten. De itt már bőségesen keveredik más tájakhoz kapcsolódó elemekkel.

Ez minden, ami Pécshez fűz. Kevés és nekem mégis nagyon sok.

Mostani számukban látom Gergely Márta írását. Első regényét, a *Salakmosókat* én adtam ki (Pantheon). Talán még emlékszik rám...

Dormandi László
(Párizs)

SZÉP DOLOG A KÖLTŐISÉG!

Olvasgatás közben meghökkentő dolgokat tud meg az ember. Csurka István írja az Új Írás 2. számának egyik novellájában: *Az időnek csak ott volt értéke a börtönben – délután ülték be a füstös-kis eszpresszóba és az éjszaka vetette ki őket.* „Jé – gondoltam olvasás közben –, presszó van a börtönben! Mondja még valaki, hogy nem korszerűek a magyar börtönök!” – De nemcsak ezt tudhattam meg, hanem a nászút definícióját is: *Köröskörül apró hegyek, erdők, köd, éjszaka és az ország lélegzetének beszüremlése a tudatba, sejtelmekkel, félelmekkel és emlékekkel: nászút.* Eddig bizony azt hittem, hogy valami egészen más, és ezért igen szegénylen magam. Talán azért van ez, mert én bizony csak olyan közönséges valaki vagyok, akinek még a teste sem érdekes. Csurka hősei viszont büszkéek lehetnek, ha *pihés, bolyhos és a másik oldalt szőrös, csontos mellükön* érzik pihenő asszonyuk arcát. Az én feleségem, szegény, lemondhat erről az örömről bizony örökre, mert az én mellem se nem pihés, se nem bolyhos, csak szőrös, és sajnos ilyen *mindkét oldalán*. Más világ ez, hiába, egészen más; itt például *hiányzott... a csendből a robbanás...* Az én világomban nem hiányzik, mert a robbanástól olyan zajt észlelek, hogy nyomtalanul eltűnik a csend. És nem tudom megcsinálni azt sem, amit a Csurka-hősök: *A fiú beletartja az arcát ebbe a nézésbe, alázatosan –, legfeljebb mutatott a képem az asszonynak, vagy hagyom, hogy nézzen, esetleg odatartom a szemé elé. De beletartani? A nézésbe?* Milyen lehet az?

Kár, hogy nem mindent értek! Vajon mit jelent ez: *Ásnak mozdulat nélkül, céljuk, vágyuk a minden nélküli vak mélység, amely ott kezdődik a kitáguló szembogárban s nincsen vége*

a lélek alján sem. Ezt a hosszú furcsaságot az ágyban, egymás mellett fekvé csinálgja egy fiú és lány. – Apropó, miért lány? Végig lányról olvasunk, holott egy teherbe esett, férjével törvényesen egybekelt nőről van szó. Mifelénk asszonynak hívják az ilyent, feleségnek is. De lány...! Férjhezmenve, állapotosan...

A stílus megejtő! A szereplők méla arccal belecsömörlenek az *érzés érzésébe*, az ifjú férj *Lágyan és párázón bocsátotta magát az asszony ölelésébe*; ezt ők úgy hívják: *...végnélküli vonulás egymásba*. Itt még a világ dolgai is *bársonykötésben* kerülnek elő. Az is zavar, hogy ezen a nászúton annyiszor kell a *-ba, -be* rag, már szinte nyomasztó: *egymásbameredt* (nyugalom! – *a szemük*), *magábaránthatja* (a *pörköltszagú lehetőség* a házaspárt), *magábakapcsolód-sal*, *egymásbavágó*, *egymásba-menekülve* (vajon miért vannak ezek a határozós szerkezetek egybeírva?). A lány is furcsán viselkedik, nem a mellére (notabene: melléhez) simul férjének. hanem a *mellébe túsódik* –, mint kukac a gyümölcsbe. – Ja, a gyümölcscről jut eszembe; mit jelenthet ez: *... az elválaszthatatlanság hullott gyümölcsei*.

Szép a pontosság is, ami az írókat jellemzi. *... mint két darab örök gond fekiüdtek egymással szemben* – írja hőseiről. Szabatosan. Úgy fekiüdtek, mint két darab, azaz 2 (kettő) darab örök gond (ezt az örök gondot sem értem egészen pontosan!); szóval szó sem lehet kilóról, literről, méterről: itt darabról van szó és punctum.

F. Kovács Ferenc

TÖBB BETŰ

Budapesten, az Athenaeum-nyomda Osvát Ernő utcai épületébe nemrég új, Olaszországban vásárolt színes-rotációs nyomdagép érkezett, melynek munkába állítása láncreakciót váltott ki a magyar lapkiadásban. Megindult a *Magyarország*, a *Tükör*, új – nyomdattechnikailag legalábbis –, korszerű külsőt kapott a *Nők Lapja*, az *Ország-Világ*, a *Képes Újság*, megnőtt a *Kortárs*, az *Élet és Tudomány*, a *Pajtás*, a *Család és Iskola*, valamint három vezető napilapunk vasárnapi oldalterjedelme, a *Valóság* áttért a havonkénti megjelenésre, stb.

Persze a fenti ok-okozati kapcsolat valójában hamis, helyesebben fordított. Nem az olasz nyomdagép alakította át lapkiadásunkat, hanem az átalakítás-bővítés-színesítés égető szükségessége parancsolta a drága gép beszerzését.

Eközben könyvkiadásunk is átmént és átmegy bizonyos – bár nem ennyire szembetűnő – változáson. A statisztika itt is fejlődést regisztrál. Emelkedik a könyvre költött összeg, bár az emelkedés újabban már nem előzi meg az egyéb, különösen nem a tartós fogyasztási cikkekre fordított összeg növekedési ütemét. Emelkedik az évente kiadott könyvek száma is, ám megjegyzendő, hogy a kiadott könyvek átlag-példányszáma az elmúlt évben csökkent. Tovább részletezve: míg a megjelent szépirodalmi művek száma 1963-ban nőtt, de össz-példányszáma csökkent, az ismeretterjesztő művek száma csökkent, de össz-példányszáma növekedett.

Mi van emögött? Többek között az, hogy az olcsó sorozatok, az Összes Művek, majd a bibliofil kiadványok lassan viszonylagos telítődést idéztek elő a magyar klasszikusok „piacán” (s a szépirodalmi művek közül ezek jelentek meg a legmagasabb átlag- és össz-példányszámban a korábbi években). A mai írók viszont – ne szégyelljük ezt bevallani – nem kényeztetik túlságosan a kiadókat és az olvasókat.

Érdemes elgondolkozni azon, hogy pár évtizeddel ezelőtt az író félszáz elbeszélést is megjelentetett (főleg a napilapokban), míg szerencsés esetben e félszázból a legjobb tíz-tizenötöt, olykor azt is saját költségén, kötetbe is foglalhatta – ugyanakkor ma megcsik, hogy két-három valahol nagynehezen publikált novellát a bizony gyöngébb, fiókban maradtakkal kiegészítve kötetbe lehet szerkeszteni. Sajátos ellentmondás alakult ki. Talán a könyvkiadásnak nem kellene oly korán kötettel vizsgáztatni a kezdő tollforgatókat – de hol tartsuk akkor a vizsgát? Mint hallom, egyik irodalmi folyóiratunk szerkesztője nemrég kifejtette, hogy bármikor bővíthetné lapja terjedelmét egy-két-három ívvel; csak hogy épp elég gond minden számra azt a néhány novellát kiválasztani, miközben a kevésbé jókat a terjedelem szükségessége hivatkozva utasítja vissza. Hogy napilapjaink, hetilapjaink mennyi és milyen mai magyar rövidprózát közölnek, azt bármely hét vagy hónap számainak végiglapozása meggyőzően szemléltetheti. A kevés egy-része is kiábrándítóan szürke, gyöngye vagy súlytalan írás. És ezt csak részben menti, hogy a nagy olvasótáború lapoknak mindig kell valamennyi problémátlan, könnyen emészthető zsurnálirodalmat közölni. Részben a szerkesztés bátortalansága és igénytelensége tükröződik a válogatásban. A „piacról élő” írók (gondoljuk meg: minden művészet mesterség és kenyérkereset is!) jól tudják, mi az, amit ha a hét közepén leadnak, kedden honoráriumot kapnak érte – szinte külön műfajt alakítottak ki napi- és hetilap-használatra! A vizsgaalkalmakra visszatérve, a felolvasások, baráti összejövetelek is érnek valamit, de nem sokat. Az íróasztal, mint kézirat-nyugtató pedig csak a legkonokabbakat segíti, ha segíti, magasabb osztályba lépni.

Lapokat bővítettünk, új lapokat indítottunk, mert több betű, egyre több betű kell. A hitelét vesztett szavak közül emeljük ki azt, hogy *kultúrforradalom*; ezt jogunk van használni. Több betű kell, de persze – éppen a művelődés forradalma jegyében – nem mindegy, hogy azok a betűk hogy sorakoznak egymás után? Ha most mérni kezdenénk, hogy az új és a bővített lapok milyen igények kielégítésére hivatottak, s ma hogyan töltik be hivatásukat, a mérleg néha meg-megremegne.

Nem vitás például, hogy a *Magyarország* adatgazdag, alapos kül- és belpolitikai cikkei széles visszhangra találnak (de elsősorban azok között, akik már korábban is érdeklődtek a politikai kérdések iránt). Még kevésbé vitás, hogy a kitűnő *Élet és Tudomány* még a mainál több oldalt is megérdemelne, jól ki tudna használni, százezrek szórakozva tanítására (de a piros vagy narancs címsorok néha komikussá „színezik” oldalait.) De úgy érzem, az is szóra méltó, hogy például az ötszínnyomásúvá lett lapokban nemcsak a még el-eltelődött, egymást nem fedő színek bántják szemünket. Bajor Gizi sajnos nem védekezhet élete indiszkrét kitergetése ellen. A honfoglaló magyarok új, rajzos bevonulása a Képes Újság hasábjaira a falusi olvasó bántó lebecsülését tükrözi. Külföldi magazinokból ki tudná, miért átvett, semmirevaló, mondvascsinált aláírási képekből évente vaskos albumnyit lehetne gyűjteni. S a három reggeli lap vasárnapi oldalai se nagyon mutattak eddig minőségi, csak mennyiségi változást.

Jegyzetem ebben-abbban tévedhet, főként azonban vázlatos. De kétségtelen, hogy az irodalom – és a grafika? – fejlődési gondokkal küzd, nem utolsó sorban azért, mert kevés közvetlen kapcsolatot talál közönségével, kevés jó vizsga-alkalommal rendelkezik. Ugyanakkor a rendelkezésre álló, nemrég alaposan meg is növelt lapterjedelem nem mindig arra jut, amire igényeltetett.

Ha az újság-, folyóirat- és könyvkiadásról szólnak, a több, tetszetősebb mellett ne felejtjük el ezt sem: jobb, értékesebb. S bár a kiadás és a szépirodalom kapcsolata csak egy a vitára, megfontolásra méltó sok kérdés közül, egy – de nem az utolsó. Ami pedig az első mondatban mellékesen említett utcácska névadóját illeti – Osvát Ernő példáját nem elég emlegetni. *Könetni is kell*.

Lázár István

MINEK A NYOMÁN KÉSZÜLT?

Az Európa Kiadó – Mihályi Gábor jól tájékozott utószavával – újabb kiadásban adta közre Roger Martin du Gard „Egy lélek története” című fiatalkori, dramatizált regényét. A mű cselekménye a Dreyfus-per körüli esztendőben játszódik, amikor forró politikai és világnézeti csatározások színtere volt Franciaország, amikor a polgári radikalizmus és a nacionalista-militarista reakció, a szabadgondolkodó progresszió és a klerikalizmus erői nagy szenvedélyességgel csaptak össze, – magukkal sodorva a regény szereplőit: Luce-t, Jean Barois-t, és a többieket, akiknek lelkében a hitelenség és a hit, a materializmus és az idealizmus, a determinizmus és a szabadakarat eszméi vívják nagy művészi hitelességgel ábrázolt harcukat.

A könyv új kiadásáért és szép kiállításáért köszönet illeti a kiadót; Martin du Gard (ha egyes modernista esztéták kivételes írói nagyságát el is vitatták) a század irodalmának legkiválóbbjai közé tartozik, – nekünk, magyaroknak pedig külön örömet jelent, hogy barátai, ismerősei között nem egy magyar akadt. (Havas Ervinhez írott leveleit pár esztendővel ezelőtt publikálta a „Világirodalmi Figyelő”, – kevésbé közismert azonban, hogy röviddel halála előtt melegen elismerő levelet intézett Beck András Párizsban élő magyar szobrászművészhez. A levél facsimiléje meg is jelent az egyik párizsi Beck-kiállítás katalógusában.)

Az új Martin du Gard-kiadásnak van azonban egy nem mindennapi érdekessége. A könyv elején mindjárt ez olvasható: „A fordítás a Gallimard könyvkiadó Pléiade sorozatának 1955-ös kiadása nyomán készült.” Tehát – tessék az évszámra figyelni! – az 1955-ös kiadás nyomán... A művet a „Párizsi eső” és az „Iréen” című regények nagytehetségű írója, Hevesi András fordította magyarra. Hevesi viszont 1940 nyarán – a francia hadsereg katonájaként – hősi halált halt a németek elleni háborúban. (Lásd az új „Magyar Irodalmi Lexikon” I. kötetét; Illés Endre Hevesiről szóló kitűnő arcképét; Nagy Péternek Simone de Beauvoir önéletrajzi könyvéhez írott bevezetőjét; a „Franciaországi változatok”-at, amelyben Illyés „H. A. megboldogult barátom”-ról beszél stb.) Úgy látszik tehát, tudomásul kell vennünk, hogy Hevesi András – a magyar irodalom nagy veszteségére – negyedszázaddal ezelőtt meghalt. Az Európa Könyvkiadó most viszont közli, hogy az 1955-ös párizsi kiadás nyomán Hevesi lefordította a Jean Barois-t. A spiritiszták bizonyára nagy örömmel vesznek tudomást az új kiadásról, hiszen az okkult tanait látszik igazolni, – az olvasók nem-spiritisza (feltehetően nagyobbik) része viszont szembekerült egy érthetetlen talánnyal...

Vagy inkább a kiadó stílári gondatlanságával?...

Dévényi Iván

A NEHÉZ SZERELEM KEZDETE

Jegyzetek Vas István könyvéről

A „nehéz szerelem”: a költészet, a líra. A könyv, mint alcime mondja, „a líra regénye”. Pontosabban egy líráé. Illetve: nem egészen a líra regénye, de több, mint pusztán csak egy líráé. És – egyelőre – nem ennek a lírának az életéről szól, csak inkább előéletéről. Életéről az „anyaméhben”, a megszületés előtt; és születéséről, és első lélegzéséről a világban. Minderre maga Vas István figyelmeztet. Azt írja, tájékoztatóul: „Minthogy az itt következő írás csak kezdete a *Nehéz szerelem*nek, talán nem fölösleges emlékeztetni az olvasót, hogy végül is regényt olvas, habár csak a líra, a magam lírájának regényét.”

Ami ezt az idézetbeli második „csak”-ot illeti: nyomban megkérdőjelezném, ha nem érzénem benne – a Vas Istvánra oly jellemző, s oly egyénien jellegzetes – íróniát. A líra regénye, egy líra regénye egyáltalán nem kevésbé érdekes, lebilincslő és izgalmas, mint akármilyen más regény, amely nem „csak” a líráé, hanem valamilyen kalandos történeté. Van a líra, a költővé levés kalandjánál izgalmasabb? Persze kalandja, és kalandora válogatja. És még valami: írója. Mert lehet erről a témáról romantikus ellágyulással, lehet misztifikáló vajákossággal, lehet tetszelgő pózban írni, és még sok másféle módon is. Vas István nem így ír; némi túlzással, de a valóságot mégis talán a leginkább megközelítve azt mondhatnám, hogy tudományos érdeklődéssel és pontossággal ír. Félreértés ne essék: nem tudományt. Regényt. „Márpedig – írja a már említett bevezető tájékoztatásban – egy regény szereplői, az a szereplő is, aki én voltam valamikor, a maguk érzéseivel és gondolataival jelentkeznek, nem pedig a szerző mostani érzéseivel és gondolataival. Nem eszményíteni, hanem kinyomozni akartam a múltat, a saját múltamat...”

Ezt jó megjegyezni, nehogy esetleg valaki a gimnazista Vas István egyik vagy másik nézetéért a mai Vas Istvánt vonja felelősségre: abból például, hogy diákkorában nem kedvelte Arany *Ószikéit*, az Arany *Ószikéiről* való mai véleményére következtessen. Érzései és gondolatai ebben a könyvben, ahol az ellenkezőjét világosan meg nem mondja, az akkori, nem a mai Vas István érzése és gondolatai. Az, hogy hogyan jutott el mai érzéseig és gondolataiig, a következő kötetből, vagy kötetekből fog kiderülni; egyelőre arról van szó, hogyan születik meg, hogyan, milyen nehéz szüléssel szüli meg magát egy költő.

Persze, van aki könnyebben; Vas Istváné azonban nem a könnyű esetek közé tartozik. Úgy látszik, sosem volt az osztály „prima donnája”, már akkor ellenállásokba ütközött, s úgy sejtem, ki is hívta az ellenállást. Nem azzal, amire egyszer-kétszer célzást tesz a könyvben: hogy volt a hangjában valami akaratlan „szemtelenység”: nem erre gondolok; még csak arra a másik lehetséges okra sem, amelyre szintén céloz: a származásából következőre, és ez azokban az időkben egy-egy ákkori gimnázium „társadalmában” – miniatűr vetületében a nagyobb társadalomnak – nagyon is valóságos akadályokat jelentett. Más, mélyebb, bensőbb, alkatibb mozzanatra gondolok: arra, hogy ő maga állítja föl saját magában, és saját maga előtt az akadályokat és gátakat. Egy helyütt „élete stílusának állandó kettősségét” említi, „azt, hogy minden pátozombá, legünnepélyesebb ritka perceimbe is belevegyül valamilyen groteszkség vagy legalábbis ironia”. Kedvem volna azt kérdezni: valóban belevegyül, csak úgy magától? Tudom, túlzás lenne, ha azt mondanám: nem magától vegegyül, hanem ő vegyíti bele. Nem, nyilván egyáltalán nem szándékosan csinálja; de

egy-egy esetben a számtalan lehetőség közül nála éppen ez ugrik be: a groteszk, vagy legalábbis az irónikus. Azt hiszem, a lehetőségek közül többnyire az csapódik valakihez, amit ő maga vonz magához. Hogy ezek miféle „vonzások és választások”? Mindegy: így van nála; aki személyesen ismeri, annak semmi további magyarázatra nem lehet szüksége: közvetlenül tapasztalhatta, hogy Vas Istvánnál minden igent felhangként kísér egy nem, legalább egy kézmozdulat, egy hangsúly, egy fölhúzott, kételkedést jelző szemöldök erejéig. Aki nagyon biztos magában, természete szerint, az könnyebben átvág az akadályokon, részben már csak azért is, mert hiszen észre sem veszi az akadályt. Vas István viszont még ott is észreveszi, ahol talán nincs is; gátat sejt ott is, ahol nyoma sincs gátnak; mert a gát benne magában van. Túl egyszerű, és túl egyszerűsítő szólam volna, ha azt mondanám, hogy „gátlásos természet”; téves is lenne: nem erről van szó – és könyve figyelmeztet is rá: csinján a freudista és Adlerista fogalmakkal. Ez a fiatal költő, illetve költőjelölt, nem szalad friss szüleményével diadalát jelenteni a világnak; ennek becsvágyát örökre gátolja a kételkedés, melyet különben – utólag úgy látszik, talán szerencséjére inkább, mint balszerencséjére, de akkor mindenképpen szenvedésére és fájdmájára – közvetlen környezete is folytonosan táplál, szülőktől barátokig úgyszólván mindenki.

Szerencse, balszerencse különben egy életben relatív fogalmak, és sokszor változtatják előjelüket. „Semmi sem hiábavaló” – olvashatjuk az egyik margó-címben (csak megjegyzem: itt többnyire ezek a margóra írt címek képviselik azt a bizonyos irónikus kézmozdulatot, kételkedve fölvont szemöldököt, s az önszemlélet öniróniáját, szellemes és ötletes ellenpont-játékkal); semmi sem hiábavaló, mindennek megvan, legalábbis meglehet a maga haszna, annak is, ami pillanatnyilag a leghaszontalanabbnak látszik. Hogy egy élet mivel épül s milyen táplálékokkal gyarapszik, az mindig csak utólag derül ki, mikor már földolgozta a táplálékot. Bizonyosnak látszik, hogy Vas István nem úgynevezett „szerencsés természet”, s egyáltalán nem tartozik a könnyűjáratú tehetségek közé; mint költő, általában nem a spontán reakciók embere; már ez a születő költő is, „az a szereplő, aki én voltam valamikor”: már ez is, a kezdet legkezdetén, mintha csak örömet lelné benne, hogy sose a könnyebb – külső, és még inkább belső – ellenállás irányába haladjon; ha egy adott „terepen” két út nyílik, egy jobbára sima és egy nehéz, göröngyös, akadályokkal teli: majdnem egészen biztos, hogy ösztönszerűen a nehezebbik felé indul, akár behúnyt szemmel, vak-tában is.

Most aztán lehetne Szizifusz, aki hősín görgeti föl és föl a leguruló követ; lehetne saját maga vérétől csatakos hős; lehetne világrengető becsvágyú romantikus; lehetne miniatűr reformátor vagy próféta, olyasfajta, amelyet ábrázol is a könyvben. De nem az: nem Szizifusz, nem hős, nem romantikus, nem próféta, nem reformátor. Csak most, viszanézve látná magát olyannak, amilyennek látja és láttatja, mai magából kölcsönözve a hajdaninak, talán még többet is a kelleténél? Nem gondolnám; semmi okom rá, hogy ne higgyem el neki: hősét „nem mostani érzéseivel és gondolataival” ábrázolja. Persze minden önvizsgálatba, mint minden nagyon kényes kísérletbe is, bele kell számítani a személyes részvétel hibalehetőségét; úgy gondolom azonban, ezt itt a minimumra redukálták. Tehát: nem próféta, nem reformátor, nem romantikus, nem hős; egyelőre talán nem alajmagatartása, hiszen nem tudatos választás eredménye, de mindenesetre alaptermészete (amit később tudatosan vállal, költészetében is), hogy egy leütpött érzelmi hangnak azonnal leüti irónikus felhangját is: de ez a felhang nála – úgy érzem verseiben, egész költészetében, s úgy érzem a Nehéz szerelemben is –, nem annyira intellektuális, hanem inkább – vagy legalábbis ugyanakkor s ugyanannyira – érzelmi, sőt azt is merném mondani, olykor egyenesen érzelmes; de éppen ebben az irónikus ellenpontozottságában mégsem érzélgős, mégsem szentimentális. Éppen csak utalok rá (és nem én elsőnek), hogy az a költő, aki hajlamos – és főként útjának egy középső szakaszában volt erősen hajlamos – a nagy gondolati ívű, meditativ-filozófikus költemények írására, szívesen ír, már-már önfeledten, csipetnyi – de csipetnyit azért fűszerezett – érzelmességű szonokat, sőt kuplékat.

Választja tehát, ösztönösen, mindig a nehezebbet, a bonyolultabb utat; ezzel egy sereg kinlódást, küszködést, töprengést, vívódást zúdit magára; sejtí, hogy mindezt elsősorban ő maga zúdíttja magára; s akkor aztán legkeservesebb pillataiban is, ironikusan szemléli, vagy ironikusan is szemléli magát, majdnem azt mondhatnám, hogy úgy, mint egy „szerencsétlen flótást”, akin azonban nem lehet változtatni, mert éppen az az igényessége, hogy ez a szerencsétlen flótás legyen, aki mindig a nehezebbet, még érzelmileg is komplikáltabbat választja.

„Nem eszményíteni, hanem kinyomozni akartam a múltat”: – ezt nyomozta ki, ezt a bonyolultságában oly meggyőző, hiteles figurát. „Aki én voltam valamikor.” S mert változhatunk, és változunk, és kell is változnunk, de a csontjainkat nem cserélhetjük ki és a bőrünkéből nem bújhatunk ki: ez a csetlő-botló diák, ez a szülői környezetből kifelé lázongó fiú, ez a kezdő lépéseinél tartó, hangját próbálgató költő, ez a világgal ismerkedő gondolkodó sok mindenben érthetőbbé teszi számunkra már most, már a „nehéz szerelem” legkezdetével is e nehéz szerelem gyümölcsét s gyermekét: Vas István költészetét.

Érzelmességét említettem, s ő maga nem egyszer említi romantikáját – ki nem romantikus kora ifjúságában? –, de ez az érzelmesség sajátos módon *intellektuális* érzelmesség nála, bármily paradoxul hangozzék is; és romantikája egyben antiromantika is. Nem tudom, milyenek voltak azok az ifjúkori kísérletei, melyek nem tetszettek barátainak; de gondolom, nyilván azért nem tetszettek, mert nem voltak elég önfeledten, kamaszosan romantikusok, akár Ady, akár más modorában. Már akkor volt benne, mondja ő maga, valami földhöz, pontosabban valósághoz tapadás, „valami reális”, Arany szavaival (ő idézi őket); az ifjúság a fellegekben akar szárnyalni, minél beljebb abba, ami az „általános”, és csak később szoktak ráeszmélni a költők, hogy az általános igazában a konkrétan valóságosban lelhető föl, s épp az az „igazi”: ebből a konkrétan reálisból hozni ki a benne rejlő általánost. Olyan vonása ez a fiatal Vas Istvánnak, mely alapvető, s egész költészetére érvényes, a csontozatához, levetethetetlen szervezetéhez tartozik.

Nem reformátor, mondtam. Nem az; illetve mégis az, bizonyos értelemben: meg akarja változtatni a világot, s ez is jól ismert vonása a fiatalságnak, mely rendszerint nem szokott konformista lenni, kivált a java. Megváltoztatni a világot, szembefordulni azzal, ami van, valamiért, ami lesz, vagy lehet, többnyire valami ködös dologért, pompás utópiáért, vagy esetleg csak a lázadás gesztusáért: nem újdonság ez. Egy készülő költőnél meg éppenséggel szinte szükségszerű. Mondhatnám, hogy hozzátartozik a romantikájához. Vas Istvánnál azonban ez is alkatához, alaphajlamaihoz illően történik: az ész, a valóság, az egzakt realitás, nem pedig, mint annyi fiatal költőnél, valamilyen – átmeneti – idealisztikus rajongás irányában. Úgy látszik, nála nem „nevelés”, hanem természetes tájékozódás volt, és szükségszerű volt, hogy szülői világrend ellen lázadó, és világ-átformáló igényei rátaláltak a lét és társadalom átalakításának legezszaktabban tudományos filozófiájára és filozófusaira: Marxra és Leninre. Megint már-már paradoxont kell megkockáztatnom: ez a fiatalember, „aki én voltam valamikor”, romantikus ugyan, hiszen fiatal, de racionalista romantikus.

De egyéniségének ennyi értelmezgetése és magyarázgatása után szinte látom kétkedve fölfont szemöldökét, szinte hallom szabadkozó, ironikus hanglejtését; úgy érzem, legfőbb ideje más témára térnem. Mielőtt azonban rátérnék – a magyar avantgardizmus kérdéséről van szó – előbb, közbevetőleg és futólag, hadd említsek még egy-két dolgot, alig bővebben, mint ahogy olvasás közben kifejteztem magamnak, emlékeztetőül; éppen csak föl szeretném hívni minderre az olvasók (s esetleg az illetén területen búvárkodók) figyelmét. Szó esik, mindjárt az első lapokon, a „nagyvárosi hömpölygésről”, arról, hogy „nekem ez a nagyvárosi embervegetáció és hömpölygés az élet és a költészet alapjai és vigasztalásai közé tartozik” – s ezt jó megjegyezni, tájékoztatásul, ha Vas István költészetével ismerkedünk. Részben ugyanide tartozik később az, amit Withman példájáról és hatásáról mond, meg a városi ember sajátos természetélményéről, kirándulásairól, a modern, nagyvárosi élettel együtt lévő (járó?) „panteista lelkesültségről”, amit alaposan figyelembe kell

vennie mindenkinek, aki mélyebben meg kívánja érteni a Nyugat harmadik nemzedékének líráját, első, kezdeti szakaszában: ez a nagyvárosi „panteizmus”, ez a nagyvárosi bukolika sajátos hangja, sajátos jellemzője, esetleg egyéni változatokban; egyik közös nemzedéki hang ez, mely jócskán fölszívott magába (s aztán szerveztévé alakított) antik, horatiusi és bukolikus (vagy pszeudo-horatiusi és pszeudo-bukolikus) izeket és hatásokat is.

Érdemes alaposan elgondolkodni azon, amit Jókai erotikájáról ír, Jókai „leleményes érzékiségéről”; lírája megértése szempontjából igen fontos „a költészet csatornarendszeréről” írt néhány mondata, s ezzel kapcsolatosan a „lírai fűtőanyagról” tett megjegyzései, amit egyébként nem árt megfontolniuk azoknak, akik – nyilván nem ismervén eléggé a költészet természetét – tagadják az intellektuális élmények és ihlet jogosultságát, vagy legalábbis erősen másodlagossá degradálják az effajta élményt és ihletet; fontos mindaz, és költők számára is tanulságos, amit az egyszerűségről mond, meg a lírai inflációról, a dolgok akart – és többé-kevésbé szélhámos – bonyolításáról, meg ezzel szemben, a nehézség a kifejezésben „könnyűvé” tételéről (ami persze nem laposságot jelent, hanem a költészet eszközeivel és nyelven elért „könnyűséget”); – és folytathatnám még, és hozhatnék idézeteket, mintegy e „könnyűség” illusztrálásaképpen, annak érzékeltetésére is, milyen jól ír, azaz pontosan, mindig a lényegre mondva, s egy-egy fölforrósodott részletében (például az *Eti-részben*) milyen magas költészettel a fegyelmezett prózában. Dehát egy ismertetésnek terjedelmi korlátai is vannak, s az olvasó számára is kell hagynia fölfedezni valót; meg attól is óvakodnia kell, hogy átalakuljon elmés iskolai dolgozattá. Tartózkodom tehát a dicsérgetésektől, már csak azért is, mert nem szeretném az író és költő iróniáját magáról magamra vonni. Inkább rátérek hát az avantgardizmus kérdésére.

Talán nem veszi rossz néven az olvasó, ha személyes élménnyel kezdem, a dolog könnyebb megértetése kedvéért. Évekkel ezelőtt megjelent egy francia népköltési antológia magyarul. Ennek készültékor tévedésből nekem is elküldték az időjárásról szóló francia versikék és mondókák szövegét; tévedésből, mondom, mert voltaképpen Illyés Gyula vállalta ezeket, az ő fordításában jelentek is meg, s olvashatók mind e rég elfogyott *Haj, rózsafa* című antológiában, mind Illyés *Nyitott ajtó* című műfordítás-gyűjteményében. Sejtelmem sem volt a kettős kiosztás tévedéséről, magam is nekiláttam a versikék átültetésének, s máig is örülök neki („semmi sem hiábavaló”, mondja Vas István): furcsa módon, akkor, fordítás közben eszméltem rá ugyanis arra, hogy Apollinaire „szürrealizmusa” a francia „népköltészettel” mennyire rokon villódzású, mennyire „hagyományos”. S akkor merült föl bennem először a gyanú: nem az volt-e a magyar avantgardizmus legfőbb (de irodalmunk fejlődéséből nagyon is érthetőleg, sőt talán szükségszerűleg következő) baja, ami miatt nem is bírt gyökeret verni, és inkább csak valamilyen búvópatakszerű módon hatott, kissé talán megkésve is: hogy nem volt olyan köze a magyar költészetben előzményeihez, és többek között ahhoz, amit magamban a népdalaink és a népi képzelet „szürrealizmusának” mondtam (persze nem szabatosan, hanem jobb híján, sommásan) – mint amilyen köze, érzésem szerint, Apollinairenek volt nemcsak szimbolizmusa kapcsolódásán át Verlaine-hez, hanem a francia „népköltészethez”, vagy „népi észjáráshoz” is. Érthető hát, milyen lelkesedéssel olvastam most, végre leírva, Vas Istvánnál: „Végzetes szervi baja a magyar avantgardizmusnak, hogy se nyelvében, se rejtett zenéjében, sem észjárásában nincs semmi kapcsolata a magyar költészet folyamatosságával”, valamint ezt, Illyés első kötetével kapcsolatban: „Egy nemzet modern költészetének meg kell őriznie valamit a nemzeti jellegből”; majd ezt: „Nemrég fedeztem föl a modern magyar költészetnek – s benne kivált az én próbálkozásaimnak – azt a hiányát, hogy nincs olyan termékeny kapcsolatban a nyelv folyamatos életével, mint például a francia.”

Az ifjú költő e „nemrég” tett fölfedezése a huszas évek legvégén történt; azóta persze változott a helyzet, s a dolog már nem ilyen egyszerű. A magyar „avantgardizmus” – nevezzük inkább így, mint félreérthetőleg, modernségnek – azóta kiter-

metamorfózisokra kész alkotó izgalma él benne. S ennek dacára a legcsekélyebb mértékben sem oldotta líráivá prózáját; kemény, zárt vonalakkal dolgozó epikus művész maradt". (Válasz 1937. 249. 1.).

Mégis a *Lélekindulás* (1925) ifjúkori elbeszéléseitől kezdve egész novellairó pályáján végig – hol joggal, hol ok nélkül – ott horgasodik a kérdőjel, hogy riposozó-perszifláló dialógusai, derűs játékos kedélyvilága, csapongó fantáziája, stílusának, nyelvezetének novuma nem torzul-e modorossággá, keresettséggá. A művek akkor mutatják írójuk igazi alkotó tehetségét, amikor gátat tud szabni saját magának és partok közé tereli áradó, epikusi pajkosságtól fűtött, csipkelődésekkel tarkított mesélőkedvét. Az első világháborús katonafogoly ismerős tragédiáját, az új élet kezdése és a nyomorító, visszahúzó konvenciók parázs konfliktusát például teljes tökélytel írja meg. Főszereplőjét könyörtelen képzelgető-erővel és sokatmondással tudja jellemezni: „*Ruhája katona, lábbelije bakancs, sapkája semmi, maga Gábor*”. Itt érezzük az író elbeszélőtechnikájának ragyogását, a társadalmi valóság kérdéseink hűsbavágó érzékettségét és szubjektív vallomásának hiteletét: „*ahogy megkóstoltam az írást, turcsa és titokzatos rabságba estem* (Összes novellái, Révai, 1942.). Kétségtelen azonban, a modern intellektuális prózát kedvelő olvasót mellbelőki a székelységből érkezett író művészetének ötvöződtsége: a leleményesség és az etnográfikus alaposság, a tudatos naivitás és a nyugodt biztonság. A transzilvániai kötöttségekről, szokásokról ír, de el kell ismerni, mégsem provinciális, ki tud lépni a regionalizmus kereteiből is az általánosabb érvényű humanitás tájaira. A *Helytelen világ* (1931) novelláiban pedig a spon-tán invenciózus képek helyett már inkább direkt feszültséget teremt. Németh László írta ekkor az íróról: „*Tamási Áron két új, színes fonalat kevert a Móricz nyomán kialakult elbeszélő irodalomba: költő és eredeti tréfa-csináló. A valóság nagyon „legato” ballagó zene, Tamási megtanította a képzelet staccatóira, a színek nem halványodtak, csak a színtoltok tolódtak el egymás mellett; ott imbolygott köztük az álom s ott cikázott a móka. Realista is meg irrealista is.*” (Tanu, 1933. 239–240. 1.).

Tamási Áron viszont megjárja ennek az írói felfogásnak, s következőképp előadás-módnak is a maga útvesztőit. Bár jelen válogatásában meglehetősen kigyomláta a polémiára okot adó írásait, mégis néhány elbeszélésben ott kísért a valószínűtlenség, az irrealitás elemeinek, a dagályosság, a jelképi és zenei tényezők ballasztja.

A költés szédítő bódulata és mámore metafizikai régiókba ragadtatják olykor a művészi mondandó igazságát. Van, mikor a fik-

ciók és látomások mögött nem érezzük teljességgel a megélt valóság fedezetét. Finoman erre figyelmeztetett korábban Halász Gábor is: „*A mesevágyat semmi sem tudja elfojtani benne; inkább mindent reáruház, minden felnőtt dolgot, moralitást és politikumot, lélekábrázolást és karikatúrát, hazát és vallást, csak a földreránduló ördögökről és a kivirágzott kecskeszarvakraól ne kelljen lemondania.*” (Protestáns Szemle, 1937. 247. 1.). A metaforák és metonimiák, az eufémizmusok halmozása inkább egy túlidealizált világot mutat be, realizmusa túlzottan feloldódik, korának társadalmá is csupán fricskát kap, semmint kritikát. A *Cimeresek* (1931). c. regényének arisztokráciát és polgárságot bíráló éle van; az *Ábel-trilógia* (1932–34) még gúnyal-humorral tud perelni az igaztalanságokkal és visszasságokkal; ugyanebből az időből a *Rendes feltámadás* c. nagyobb elbeszélése szinte forradalmi magatartást jelent, de a *Rügyek és reménység* (1937), a *Virágveszedelem* (1939) elbeszélései inkább a mítoszok, a transzcendencia világa felé húznak. Az Ábel mellé megalkotott alakokat inkább már a rutin élteti a mesés, bohókás vagy néha szomorkás novellák szövevényében – és nem lázongó karakterük. Rövidebb alkotásait, akárcsak a *Jégtörő Mátyás* (1936), vagy a *Ragyog egy csillag* (1938) c. regényeit is általában valami sajátos „misztikus-szimbolikus” nagyszemű háló lengi át, művészte kisiklik az öntörvényű moralizálás, az idealisztikus homályosság, a faji misztika felé – realizmusa hullámvölgybe került. Szemlélete a jelképeség, a stílizáltság, a modorosság, a romantikus túlcsepések irányába mutatott.

Ha a felszabadulás után valóságismerete új erőre is kap kiemelkedő *Bölcső és bagoly* (1949), majd a *Hazai tükör* (1953) c. műveiben, kétségeink ismét jelentkeznek a legfrissebb, az 1957 és 1963 közt datált novellatermés olvastán. A teljes tiszteletadás mellett is nyomós okkal csodálkozik az olvasó, hogy a szocialista falu ábrázolásának kísérleteként üdvözölt *Szirom és boly* (1960) árnyékában nagyjából a *Játszi remény* (1961) c. kötet anyagának témái mégis csak a régebbi elbeszélések megvonta körben születnek. A kvalifikált csalafintaságok élednek újra a sztereotip fordulatokban, szellemi sziporkái azonban mintha fáradtabban villódznának, az egykor szerencsés trouvaille ma már inkább ismétlésnek hat. A szociális tartalom elmosódik, konfliktusai elsikkadnak, népiessége beszűkül, fölvetett problémái szinte kívülállanak minden téren és időn. Fenntartásokat élez ki bennünk ez az írói attitűd, ha közvetlen jelenünk eseményeivel szembesítjük, s azokról faggatjuk mostani írásait.

Borbély Sándor

Sánta Ferenc:

AZ ÖTÖDIK PECSÉT

Sánta Ferenc is, engedve a szintézisigénynek, mint szinte törvényszerűen minden novellistaként induló író, eljutott a regényhez. Az írónál már régóta jelentkezik az a probléma, amely ezt a regényt szülte: az ember-telen hatalom és a karmai közé sodródott kisember kapcsolata. Némi absztrahálással az alaphelyzetet olyanná tehetjük, hogy a cselekmény bármely korban, ahol ilyen hatalommal számolni lehet, lejátszódhatna, de Sánta a közelmúlt történelmének egyik legijesztőbb és legembertelenebb szakaszába, 1944 telének utolsó napjaiba helyezi a színteret. Így közelségével izgalmassá, feszültté és torkot-szorítóvá válik.

A regény filozófiai alapkérdései az egzisztencializmussal analóg problémákat fejtegetnek, de a történelmi helyzet, az időpont, és a légkör, valamint a megoldás, melynek kicsengése: – mindig a konkrét helyzet határozza meg az ember cselekedetét, a jó és a rossz cselekedet is a konkrétumhoz van kötve – mentesítik az írókat az alól a vád alól, hogy az egzisztencializmus tételeit illusztrálja.

Az egyik alapvető kérdés: a hatalom birtokában lévő és a hatalom nélküli ember kapcsolata, de olyan problémák is felvetődnek a filozófálató asztalos, kocsmáros, órásmester, könnvügnök és a sötét fényképező gondolatai közt, mint például az élet értelme, az ember sorsa, a félelem és az aggodás az ellenséges külvilággal szemben. Szemükben a társadalom egyetemes, személytelen erőként jelentkezik, mely megsemmisíti és elnyomja a kisembert. Képtelenek megfajteni a velük szembenálló világot, mely egyenlő a rettegéssel, a szenvedéssel és a halállal. Ezeknek a problémáknak és érzéseknek felsorakoztatása 1944 utolsó napjainak kulisszái között – jogos. Az imperializmus által szült filozófiát saját környezetébe állítja, és megpróbálja úgy oldani, hogy mindegyik szereplő saját módszereivel élve igyekszik kijátszani a kénytelenül jelent és kapcsolatot keresni a háború utáni jövővel. Gondoljunk például Béla kolléga, a kocsmáros szinte tragikomikus kettős játékkára – áldoz a sátánnak is és a szentnek is – a nyilas körzetvezetőnek sápot ad, az elfogott kommunista feleségét támogatja. A leglényegesebben exponált filozófiai tétel kétségtelenül az, amit Sánta a regényben Gyurica órák szájába ad. Ha meghalnál és újjászületne, kinek a bőrében szertne élni, Gyurica, a megázott és élőhalott, de jó rabszolgáiban, vagy Tomucszkakati bőrben, aki miatt Gyurica-vannak? Ez a kérdés az, amire válaszolni kell. Ezt filozófiaiilag így fogalmazhatnánk

meg: az egyén felelőssége a szabad választásban. A továbbiak során kiderül, hogy bármelyiket is választják – persze hosszas vívódás után, a családot és más körülményeket figyelembe véve, a fényképezésen kívül a zsarnok szerepét választják, – végeredményben mindegy, egyformán jó és egyformán rossz mindegyik választás, tehát értelmetlen.

Miért állítja ilyen kényszerhelyzet elé hőseit Sánta? Azért, hogy ezzel szembeszegezze a valóságban lejátszódó másik kiélezett helyzetet, amikor szintén egy alternatíva elé kerülnek: vagy megútnak egy nyilasok által véres ronccsá kintott kommunistát, vagy meghalnak. Ebben a reális helyzetben mindegyik kiállja a próbát. Itt nem mindegy a választás. Egyik sem alkoszik meg, csak Gyurica. De az ő választását is el kell fogadnunk. Nemcsak saját, hanem tíz zsidógyerek életét menti meg.

Indokolt a hosszú, mesterien hangulateltő expozíció. Enélkül nem értenénk meg az alakokat. És ebben a részen találjuk azokat a sorokat is, mellyel Kovács asztalos mindannyiukat jellemzi: „Nincs gazdagság, nincs hatalom – még az a vacak fonográf sem, – de nyugodt a lekiismeretem. Inkább hagyom én másnak a parancsolgatást, meg a nagy gazdagságot, de legyen nyugodt az éjszakám, s ha keresztülmegyek az utcán, mondják azt: ott megy Kovács, az asztalos, rendes, dolgozó ember! S ennyi elég...” A bonyodalom is mesteri: a Gyurica kérdésére való feleletkeresés más és más helyzetekben, különböző motívumokon át. Szinte „filozófiai rendszerek” alakulnak ki és dőlnek meg a szereplők fejében. Ki hazafele ment, majd feleségével evvitt, ki a szeretőjénél. Béla kolléga pedig otthon, számolgatás közben gyötrődik. Szinte minden gondolat közelebb és közelebb viszi a döntéshez, anélkül, hogy tudna róla, és egyre jobban exponálja a tétopont-jelenetben lejátszódó helytállás kontaszthatását: „Legvedd meg végre magadnak, hogy a magunkfajta emberke úgy boldogul, hogy behúzza a fejét, és megteszi azt, amit a nagyobb pasasok megkívánnak tőle! Ez a szabály! Kussolj és tedd, amit megkövetelnek tőled!” – mondja feleségének. De ugyanaz, aki a csúcsjelenetben – a nyilasház kínzókamrájában az áldozat felé lépő könnvügnökhöz így szól: „– Nem megy sehová, Király úr!... Itt marad! – mondta a vendéglős. A tekintetét még most sem vette le a civilruhásról. Elengedte Királyt és megbicsakló térdekkel elindult a civilruhás felé: – Nyomorult gyilkosok...”

A legármýaltabb alak Gyurica, az órák. Szemmel láthatólag ő áll legközelebb az íróhoz, ez a figura az, mely Sánta kedvelt motívumát, az önfeláldozást testesíti meg. Ő a legellentétesebb jellemvonások hordozója, a

rosszmájú „ugrató” a kocsmai asztaltársaságban. Az ő ötlete zavarja meg a töltött borjúszeggy elkészítési módján vitatkozó kompánia összhangját, és ő az, aki otthon szinte a mesék jötevé szelleméhez hasonlóan bánik a gyerekekkel, stoppolgatva zoknijait, javítgatva házi feladataikat. A regény egyik leglíraibb jelenete, amikor a nagylánnyá váló leánykával beszélget, és a másik, ahogy fogadja az új kis vendéget.

Sánta kitűnő atmoszférát tud teremteni, de a hosszú filozófálgatások olvasása közben, melyek a regény bonyodalmának nagy részét alkotják, akaratlanul felmerül a kérdés: ilyen kristálytisztá érvelések, logikus és mély pszichológiát tartalmazó meglátások illelnek-e a félművelt könyvvügnő, a butácska asztalos és a primitíven ravasz kocsmáros szájába?

A tetőpontnál Sánta ismét visszatalál a pontos és hiteles ábrázoláshoz. A legremekebb és legmegrázóbb lapjai az írásnak a nyilasházban lejátszódó rész.

Külön kellene szólni arról, melyet talán így fogalmazhatnánk meg: az író útkeresése az intellektuális próza felé. „Az ötödik pecsét” a szereplők beszélgetésében, részletrealizmusában megtartja előbbi eszközeinek pozitívumait, a láttatást, a népi fordulatókat. Ezek mellé új előnyöket sorolhatunk; a majdnem eszköztelenségig jutó egyszerűséget s a letisztulást.

A regényben szereplő kisemberek számára az író nem ad jogot a történelemben való beleszólásra, a fölötte álló Hatalom kezébe adja a végtagjaikhoz kapcsolódó zsinórok végét, melyet nem tudnak elszakítani, de ez az íróknak sem szándéka. Az írás utolsó jelenete, ha bizonyos áttételeken is, valamiféle feloldást ad. Gyurica kitámolyog a nyilasházból, részegnek nézik, szinte tudomást sem vesz egy bombatámadásról, majd az ismerős utcába ér: „Állt és nézte a házakat. Az utca kis fordulóiban ott állt a négyablakos, földszintes ház, középen a bolthajtásos kapuval. Hasszon nézte a házat. Aztán odalépett a sarokház falához, és a karjára hajtotta a fejét. Először halkán, aztán egyre hangosabban zokogni kezdett. Lassan lecsúszott a fal mentén a földre, arcát a vakolathoz szorította, és szeimeit a kis házra szegezve zokogott tovább.

A repülőgépek elvonultak. Csak a távoli tűzek reccsenése hallatszott, és a beálló csendben felhallatszott Vecsés alól az ágyúk dörgeése.”

De az igazi feloldást nem „Az ötödik pecsét”, hanem az újabb alkotás, a „Húsz órási riport”, adja, mely szinte felelet az előbbi regény kisember-problematikájára.

Szödy Szilárd

Sánta Ferenc:

HÚSZ ÓRÁS RIPORT

A *Húsz órási riport* izig-vérig mai regénytémájában és megformálásában egyaránt. Az egyik első modern magyar regény, kibontakozó szocialista irodalmunkban előkelő hely illeti meg. Már gyanítottuk, hogy aki ilyen biztosan tud bánni a prózával, mint novelláiban Sánta, nem foghatja vissza magát sokáig a regénytől. És most eljött a nagy vállalkozások kora: egyszerre két regényt adott át az olvasónak.

Bevallom őszintén, hogy kicsit berzenkedve fogtam bele az olvasásba: Húsz órási riport – és regény. Bár némi múltja van nálunk a riportregénynek, de hát *A boldog ember* után... Nem mertem akkor befejezni a mondatot. Most meg éppen ezt találok benne művésziileg a legértékesebbnek. A riport aprólékos, oknyomozó szenvedélye és a regény nagy távlatokra törő, jellemeiket formáló, szigorú szerkezetet követelő érettsége teremt olyan belső feszültséget, tüzet, amelyben író és olvasó egyaránt eléghet az alkotás lázában.

Az első oldalak után úgy tűnhetik, hogy bűnügyi történetet ír, majd észrevevesszük, hogy egy óriási röntgenkészülék előtt állunk: a magyar falu utolsó másfél évtizedét látjuk nagy igazságaival és töresekét okozó tévedéseivel, történelmi jelentőségű tetteivel és árnyékká zsugorodott tegnapelőtti „hőseivel”. Bűnügyi történet annyiban, hogy egy gvilkosság után nyomozva indul el útjára az író, a mából a tegnapi. Az igazság keresése közben megszólaltat a nap egyes óráiban (innen a cím) egy-egy személyt. Balogh Antinál kezd. Balogh együtt béreskedett az igazgató Jóskaival, együtt szervezték a pártot, együtt osztották 45-ben a földet. De mikor 52-ben elviszik padlásáról a lisztet, és nem tud enni adni az unokájának, akkor visszaadja a piros pártkönyvét. 56-ban meg fegyvert fog Jóska-ra, az állami gazdaság elnökére. Varga Sándornak, a bicegő 19-es veteránnak a dicsőségtől megszédült fia agyonlövi Kocsis Benjámin. Jóska és Balogh Anti egykori bérestársát. A falu egyik első szakértettségise, akitől egyetemi tanársegéd lett, ma a faluban tanítoskodik, mert közben kétszer ült börtönben megtévedése miatt. Ma is azt vallja, hogy nem hagyhatja abba az, aki a „fényes szellők” korszakában kezdte. Karrierizmusa támadt-e fel, vagy a régi tűz lángol?

Hol itt az igazság?

Az első oldalakon egy reggeli beszélgetésen, miután az író exponálta a problémát, ezt mondja a házigazda Balogh Anti: „Ha én itt az igazságot össze akarám szedni, hogy odaadom a maga tenyerébe, hogy mind láthassa, le kéne járnom bizony a lábamat, hogy mind

összegyűlön, ahány helyen van, annyi helyről". De az előző idézet mellé, mely bizonyossá teszi az olvasó előtt a teljes összekuszáltságot, odakivánczik egy másik idézet is: „Az a reggel volt, amit a legjobban szeretek. Némi pára van a levegőben, a nap könnyű függönyön keresztül jut a földre, a pára nem szállt még fel a fűről, a levelekről, s ettől meg-megcsillan a táj, messzire hallatszanak a hangok, s az ég tele van madárral.” Ez a természeti kép olyan nyugalmat áraszt el az első részben, hogy az emberben felsejlik: ilyen kristályossá tisztulnak a felkavart igazságok. Jelentős ez a pársoros leírás azért is, mert ebben a művében Sánta szűken méri a szép tájképeket (nem árt a műnek), tehát ahol van, ott oda kell figyelniünk, éppen emiatt.

Megfordul az író a vidékre került és most kétségbeesésében tartalmatlan életet élő orvos otthonában is. Találkozik a 19-es Varga Sándorral, aki még most is körömszakadtáig védi a direktórium igazat, pedig egyik lábára emiatt nyomorították meg akkoriban. Jár a megölt Kocsis Benjámin családjánál, ahol a család még mindig őrzi a tragikus szerencsétlenség jelét: a lyukat az ajtón, ahol befürödött ifjú Varga Sándor puskájának golyója.

És elvisz útja az „igazgató Jóska-hoz” is. Mielőtt meglátogatná az író, már akkor is úgy érezzük, jelen van, nyomunkban jár, beleszól a beszélgetésekbe. Mint egy istenre, úgy tekintenek rá. Még Balogh Anti, az osztályostársa is. Jóska a legerősebb a faluban, mindenki tart tőle. De nem ezért aranyat érő, hanem mert egyedül ő látott és lát tisztán. Alakja jelképesse magasodik: nem véletlen, hogy ő a legerősebb, ő, aki a legtisztábban is lát. Jóska-ból elsősorban nem a bizakodás sugárzik, hanem az erő: a hit és az igazság vassá kovácsolt ereje. Benne a ma pozitív hőstét kell tisztelni és szeretni. Érezhetően őt formálja a legnagyobb gonddal – és sikerrel – az író. Tette és cselekedete általános emberi igazsággá növekszik. Balogh Antit elvitethette volna 56 után. Nem tette. Maga számolt le vele. Nem emberi önkény ez, hanem a hatalommal való vissza nem élés. Morálisan neki volt joga megtorolni osztályostársából lett ellenségén a sérelmet. Megtette. Nem magáért, hanem Balogh Antiért, mert – Jóska szerint – szegény magával szállt szembe akkor. Ez után a törlesztés után mindenki megnyugszik, most jön elő újra az a nyugalom, biztonságérzet, melyre már az elején utaltunk: Jóska is valahogyan megkönnyebbül ettől, meg Balogh Anti is így van. Az motoszkálhat az emberek fejében, hogy a múlt igazságtalanságai nem térhetnek vissza. Biztosíték erre Jóska, az igazgató töretlen hite, ereje, okossága, de legalább olyan biztosíték az az „okos gyűlekezet”, amely a ve-

zetőségi gyűlésen elkötelezettségéről adott tanúbizonyságot. Jelzi az író, hogy érzik, ők a hatalom egyedüli birtokosai.

Első pillanatban nem tűnt valami regénybe kívánczónak az Újfalusi Kossuth Termelőszövetkezet vezetőségi ülésének jegyzőkönyve. De kiderült, hogy mennyire szükséges a regényben és éppen ilyen formában. Mint egy érdekfeszítő jelenet, úgy hat: hiszen nagy tét forog kockán. Az a feszültség, amelyet a monológok teremtettek, itt sem hagy alább. Ezt a regényt Sánta olyan írói hittel és olyan szép nyelvezettel írta meg, hogy kellő tisztelettel kell emlegetni azoknak is, akik mentesek tudnak maradni a lelkesedéstől. Ez a regény az ébredező öntudatú parasztságról szóló első nagy szimfónia.

Stenczer Ferenc

Bódás János:

MAI PRÉDIKÁTOR

Bizonyára indokolt, ha Bódás János költői magatartásának, világnézetének kulcsát a címadó vers summázó gondolataiban keressük. Ő a „mai prédikátor”, aki így vall:

„...istenhitből vállalom, s ezt állom:
a a szocializmus az én világom,
mert így tanít az evangélium,
s az élet. És így a történelem,
és én a népemet így nevelem.”

A protestáns papi tevékenység és a szocialista életforma közös lehetőségeit meglátva, így fejezi be hitvallását:

„Noha más hittel, más úton megyek,
köztünk állnak még egynémely hegyek,
más isten előtt hajtjuk meg a térdünk,
egyszer a célba mégis együtt érünk,
s hiszem, túl tényen, elven, józanészen,
utunk valahol egyesül egészen.”

Szép és lelkes credo ez? Feltétlenül. Meggyőző és megnyugtató? Sokkal kevésbé. Kevésbé, mert a hevületes hit alapja túl van józan éssen, elveken és tényeken, valami misztikus titokban gyökerezik, mely önmagában is eléggé bizonytalan; aligha lehet elfogadni szilárd világnézeti alapnak. Ha rá mégis világnézet épül, talán nem jogtalan kételkedni annak tisztázottságában. A kételkedést megerősíti az a világkép, mely a kötet egészében, a százhuszonöt versben tükröződik.

Bódás János versei 34 év termését ölelik fel, 1928-tól 1962-ig. A világot messzemenően átformáló, véresen átgúró esztendők költői kifejezése a versekben kétségkívül sokoldalú, mozgalmas, de leggyakrabban megtorpan a lényeg előtt, a problémákat valami

idilli felszínességben oldja fel. Felteszi a gyötrő kérdéseket, ám túl könnyen talál megnyugvást; nem a gondolat küzdelmei, hanem az érzelmek elcsitítása által. Említhetnénk egész sor verset, de talán legjellemzőbb a *Tanu* című. Amíg ebben arról ír a költő, hogy „... a két szememmel / láttam, ember maradt az ember / a szörnyű vérözön után”, s a háború borzalmai között észreveszi a néhol kivirágzó emberi jóságot, tisztességet – igaza van. De aligha érthetünk vele egyet abban, hogy a „Roppant Próbát” megtisztító erejét, sőt szükségességét magasztalja, szinte elkerülhetetlennek látja ahhoz, hogy „Eggyé lettünk bajban, nyomorban, tisztábbá, mint voltunk előtte...” Vajon elfogadhatjuk ezt? A háború vérözönétől eggyé és tisztábbá lettünk valóban? Ugyanígy nem elégít ki a prédikátor, a pap mai társadalmi szükségességének indokolásával, a *Hajnali töprengés*-ben.

„van kozmetikus, tyúkszemirtó, fodrász,
van humorista, művész – egy se szegény,
de büszkeség! És van még annyi sok más
„kényelmes” mesterség, s bár egy se termel,
de jó ha van, mert áldott minden ember...”

Eltekintve attól, hogy az emberi tevékenységek aligha polarizálódnak a szegény és büszkeség sarkai körül, mi egyéb a fenti gondolatmenet, mint egy jogos kétely kegyes álbölcsességgel való letapasztása?

Problémátárájának felszínessége a múltat illetően is megnyilvánul, pl. a Szenczi Molnár emlékére írott *Zsoltáros prédikátorban*. Az országok útján vándorló zsoltárfordító megverselt alakja lényegesen szegényebb, egysíkúbb Szenczi Molnár tényleges portréjánál, melyből elsődlegesen kiemelkednek a nemzeti kultúra európai látóköri harcosának zínesebb vonásai.

Az idilli, naiv szemlélet akadályozza meg Bódás Jánost abban, hogy a problémákat olyan szinten vesse fel, ahol azokra társadalmilag elfogadható válasz érkezik. Így aztán a mondanivaló igen gyakran közhelyekben fejeződik ki (*Hanyattesett bogár, Uri szolgál*), máskor komikus, groteszk elemekhez tapad anakronisztikusan (*Bocsánat a halottnak, Vakarózni jó*), vagy nem is egyéb somás erkölcsi tanulságnál (*Szerénység éneke, Kutya az ablakban, Rendeltetés* stb.)

Mindenek ellenére a kötet lejobb darabjainak tanúsága szerint – a költő ki tud fejezni egészen egyéni gondolatokat is, művészi színvonalon. Megragadó verse a *Ne féltsd az Istent!* költői csúcstét jelzi. „Az Isten: Isten! Nincs szüksége rád, ne féltsd! Ha van, megvédi Ő magát!” Okosabb papi érvelést alig lehet képzelni. A vers ereje, lendülete ebből a gondolatból szárnyal fel. Élmény és gondolat mélysége emeli ki a *Tégy vitézdedd, Uram* és a *Füst és fény* nagyívű sorait, a

lelkiismeret őszinte háborgása a *Gyáva költő* és a *Bűnös* c. verseket. Művészi képességei akkor nyilatkoznak meg legvilágosabban, ha mondanivalója köznapian konkrét, és valami tárgyi valósághoz kapcsolódik. Az eszmék és elvont gondolkodás területén bizonytalanabb, de néhány sorban meg tud rajzolni mélyértelmű, ragyogó képeket (*Sövény, Földszeder, Bodza, Esik, Falusi éj*), melyeknek szuggesztív mondanivalója van; izes, felejthetetlen alakokat ábrázol (*Gergely bácsi, Apám, Az erős legény* stb.) a paraszti világból, a természet életét olyan bensőséggel szemléli, ami technizálódó századunkban egyre ritkább (*Mulassanak a fák, Hangok az őszben, Szél, Kánikula* stb.) A természeti világ, a falu, a falusi ember ihletett költője Bódás János, valódi élménye az a viszony, mely őt a faluval, földdel, parasztsággal összefűzi. Ez tette, teszi ma is – költővé. „Bárcsak lehetnék, mint voltam, paraszt” – írta, mikor úrrálevése fonásait felismerte. *Gyerekepoéta* c. szép versében maga mondja el, hogy a paraszti élet környezete és valósága hogyan alakult költészetté „a nyolc-tíz éves kislegény... sárvízmelléki, ritka, bohém szürrealista” lelkében. Mikor hazamegy a faluba, ma – ősz fejfel – is mindig naivobbat lélegzik. „Fütyörésztem, és friss csikóként futott a kerékpárom”. Még számos példát említhetnénk, de csak ugyanezt ismételnénk vele.

Emberi és költői sorsának ezek a meghatározó tényei döntő szerepet játszanak abban, hogy a református papnak a mai, szocialista társadalom számára is van mondanivalója. Mint pap, abban látja feladatát, hogy „kivonszolom, ki sárban megrekedt, / hogy útiát, új reménnyel, bizva járja, / s helyét, jövőjét itt, ma megtalálja.” Költői programja: „Te is költő – hisz itt az őszöd – / árássz derűt, ontd a gyümölcsöt.” Nyilvánvaló, hogy ez az együtt-tenni, teremni akarás annak a kedvező társadalmi helyzetnek az eredménye, melyben a költő ezt írhatja:

„Nincs ma divatja kegyes becsületnek,
mégis hitemmel együtt becsülnek meg.”

Költői megbecsülésének szép jele ez a kötet, melyben sok izes, eredeti gyümölcs is terem, s ami a világnézeti kuszaságokat illeti, azok sincsenek tanulságok nélkül. Átalakuló, bonyolult korunk jellemző motívumai ezek, egy – ma még elég gyakori – lélekállapot kifejezői. Az erkölcsi magatartás nemegyszer, öntudatlanul is, előtte jár az eszmei fejlődésnek, s ennek az állapotnak a költői hangja nem lehet érdektelen. Viszont Bódás János költői múltja és jelene megérdemli, hogy figyelmét fokozottan irányítsuk a mélyebb valóságglátás, az eszmei tisztázottság felé.

Futaky Hajna